

היד המאשימה: איבוד לדעת, איבוד הדרך, איבוד הערך – הרשעת אדם באחריות להתאבדות

אסף הרדוף*

התאבדות היא תופעה היסטורית ומודרנית רחבת היקף במיוחד, בעולם ובישראל, ומהווה גורם תמותה ניכר, בעיקר בקרב אוכלוסיות צעירות ואוכלוסיות פגיעות. נסיונות התאבדות הם תופעה רווחת אף יותר. אולם חרף שכיחותה של התופעה, ולמרות הדרמה האנושית הגלומה בה ותוצאותיה הקשות, במדינות רבות שוררת תרבות של שתיקה, הסתרה וטשטוש בנוגע להתאבדויות. אף על פי כן, או שמא עקב כך, התאבדות נתפסת כסוגיה מאיימת, כהיישרת מבט אל המוות, עד כדי חשש מביטוי המילה.

הסוגיה לא רק מאיימת, אלא גם כרוכה בהאשמה. במובן ציורי, התאבדות שולחת לפחות חמש אצבעות מאשימות, מלוא כף היד. אצבע מאשימה ראשונה שלוחה לעבר המתאבד עצמו – בעבר הייתה ההתאבדות עברה פלילית, ואף כיום לא נעלם הכתם החברתי מעל פני המתאבד. אצבע מאשימה שנייה מופנית כלפי משפחת המתאבד – בהעדר אפשרות לבוא בדין ודברים עם המתאבד, התווית השלילית מוסטת אל משפחתו, וזו סובלת משיפוטיות חברתית ומהטלת אשמה. אצבע מאשימה שלישית מכוונת לחברה, אשר לא השכילה לסייע ולמנוע. שתי אצבעות מאשימות נוספות עולות מהמשפט הפלילי המודרני. אצבע מאשימה רביעית מכוונת אל מי שתמך במעשה ההתאבדות בעידוד, בסיוע וכדומה. מבחינה נורמטיבית, אצבע זו נדונה בעיקר בהקשר של המחלוקת הנורמטיבית על המתת חסד; מבחינה דוקטרינרית, היא נבחנת בעיקר במשקפיה של עברת הסיוע בהתאבדות. האצבע המאשימה החמישית, הנדירה והמורכבת במיוחד,

* דוקטור, מרצה בכיר, המכללה האקדמית צפת; מלמד וחוקר את כל ענפי המשפט הפלילי למן שנת 2009; תובע וסנגור בפרקליטות הצבאית בשנים 1999–2003; מנהל ערוץ היוטיוב "משפטים בקטנה": <http://www.youtube.com/channel/UC-xFc6ukPtnA0b83p013zqQ>. תודה למערכת משפט ועסקים ולשיפוט החיצוני על הערות והארות מצוינות. תודה לעורך הלשוני על הארותיו, חידודיו ודיוקיו. המאמר מוקדש לאוהביהם ומוקיריהם של אלה שהתאבדו, ובמיוחד למשפחותיהם ולהוריהם. האחריות לכל טעות שנפלה במאמר – שלי בלבד. מחכה לתגובות: asafhardoof@gmail.com

מכוונת אל מי שהוביל לכאורה להתאבדות. מבחינה דוקטרינרית, אצבע זו נבחנת במשקפיהן של עברות ההמתה הכלליות.

חרף חמש האצבעות המאשימות, כל שאפשר לזהות – בחברה, במשפט ובאקדמיה – הוא שברירי דיון; בוודאי אין בנמצא דיון רחב, עמוק ומתמשך. מחוץ להקשר של המתת חסד, הספרות המשפטית בישראל בכלל ובתחום הפלילי בפרט לא התמודדה כלל עם תופעת ההתאבדות במישרין, אלא לכל היותר נגעה בה באגביות, ונמנעה לחלוטין מלדון ביחס הראוי של המשפט הפלילי להתאבדות. אפילו הספרות המשפטית האנגלו-אמריקנית העשירה אינה מצטיינת בדיון שיטתי בתופעת ההתאבדות, אף שבשנים האחרונות ניכר שינוי מגמה מסוים, בעקבות פרשות חריגות. האקדמיה שותפה לגישתה הכללית של החברה כלפי תופעת ההתאבדות: הדחקה. עצימת עיניים מול תופעה כה חשובה וכאובה היא מסמר נוסף בארון המתאבדים: אלה שהתאבדו, ואף אלה שיתאבדו. להם וליקיריהם אנו חייבים לכל הפחות לדון בתופעה, וכחלק ממערכת המשפט אנו מחויבים לבחון לעומק אם האפיקים שסללנו להתמודדות עם התופעה הם הטובים ביותר, טובים מספיק או טובים בכלל.

המאמר מבקש, בראש ובראשונה, לנפץ את ארון ההדחקה המשפטית והאקדמית, לשים בלב השולחן את תופעת ההתאבדות, ולבחון באופן ביקורתי את עמדת המשפט הפלילי כלפיה, קרי, את שתי האצבעות המאשימות האחרונות. טענת המחקר היא שהן לוקות בדיסוננסים דוקטרינריים ונורמטיביים, ומהוות כלי לא הולם להתמודדות עם תופעת ההתאבדות, אשר ממילא גם אינו מופעל. תחום כה רגיש מצריך רגישות, ולא שיפוטיות. ככל שנדרשת מעורבות מצד המשפט, מוטב לפתח כלים מחוץ לאפיק הפלילי, מצד אחד, וכלים חדים יותר במשפט הפלילי, שניתנים להפעלה כבר בשלב החיות, ולא רק בשלב המוות, מצד אחר.

מבוא

- פרק א: דיני ההתאבדות הפליליים – סקירה
1. דיני ההתאבדות – מבט היסטורי ומשווה
 - (א) דיני ההתאבדות – הסדרה מפורשת
 - (1) רקע
 - (2) פסיקה מודרנית
 - (ב) דיני ההתאבדות – הסדרה עקיפה
 - (1) עברות ההמתה הכלליות
 - (2) פסיקה
 2. דיני ההתאבדות – הדין בישראל
 - (א) דיני ההתאבדות – הסדרה מפורשת

- (1) חקיקה
 (2) פסיקה
 (ב) דיני ההתאבדות – הסדרה עקיפה
 (1) חקיקה
 (2) פסיקה
- פרק ב: מבט דוקטרינרי ביקורתי באיסורי ההתאבדות
1. מבט דוקטרינרי ביקורתי בזיקה שבין עברת ה"שידול או סיוע להתאבדות" לבין עברות ההמתה
- (א) שידול להתאבדות כרצח
 (ב) סיוע בהתאבדות כרצח או כסיוע ברצח
 (ג) התאבדות כרצח עצמי?
 (ד) גסותן של עברות ההמתה בישראל
2. מבט דוקטרינרי ביקורתי: גרימת התאבדות במבחני הקשר הסיבתי
- (א) סיבתיות בין מעשהו של פלוני להתאבדותו של אלמוני
 (ב) מבט ביקורתי בפסק דין יעקובוב
 (ג) מבט בדלות במישור המעשי
- פרק ג: מבט משפטי נורמטיבי: גרימת מותו של מתאבד
1. פוגענות
 2. תכליתיות
- (א) אכיפות
 (ב) צרות יתר
 (ג) חלופות הפללה
 (ד) המאזן
- סיכום

מבוא

התאבדות מופיעה לאורך כל ההיסטוריה המתועדת.¹ כיום התופעה רחבת היקף במיוחד: מדי שנה יותר מ-700,000 איש ברחבי העולם מתאבדים.² בישראל, מדי שנה, מאות אנשים מתאבדים. למשל, בשנת 2010 נרשמו בישראל 482 התאבדויות, בשנת

1 קולין פריצ'ארד **התאבדות – הדחיה הסופית? מחקר פסיכו-סוציאלי** 9, 22 (בת-שבע מנס מתרגמת RONALD M. HOLMES & STEPHEN T. HOLMES, SUICIDE: THEORY, PRACTICE, AND INVESTIGATION 15 (2005); (1996

2 WORLD HEALTH ORGANIZATION, SUICIDE WORLDWIDE IN 2019: GLOBAL HEALTH ESTIMATES (2021), <http://www.who.int/publications/i/item/9789240026643>

2017 נרשמו 402 התאבדויות, ובשנת 2018 נרשמו 449 התאבדויות.³ סביר שהמספרים המדויקים גבוהים יותר.⁴ התאבדות היא גורם תמותה ניכר, בעיקר בקרב אוכלוסיות צעירות ואוכלוסיות פגיעות.⁵ כאשר מביאים בחשבון גם נסיונות התאבדות, המספרים מזנקים, שכן רובם המוחלט של נסיונות ההתאבדות נכשלים.⁶ למשל, בשנת 2019 נרשמו בישראל, במחלקות לרפואה דחופה בלבד, 6,838 נסיונות התאבדות.⁷ חרף שכיחותה של התופעה, ולמרות הדרמה האנושית האדירה הגלומה בה ותוצאותיה הקשות, במדינות רבות שוררת תרבות של שתיקה, הסתרה וטשטוש בנוגע להתאבדויות.⁸ אף על פי כן, או שמא עקב כך, התאבדות נתפסת כסוגיה מאיימת, כהישרת מבט אל המוות, עד כדי חשש מביטוי המילה.⁹ הסוגיה לא רק מאיימת, אלא גם כרוכה בהאשמה. במובן ציורי, התאבדות שולחת לפחות חמש אצבעות מאשימות, מלוא כף היד.

אצבע מאשימה ראשונה שלוחה לעבר המתאבד עצמו. כמפורט להלן בפרק א, בעבר הייתה ההתאבדות עברה פלילית, ואף כיום לא נעלם הכתם החברתי מעל פני המתאבד.¹⁰ התאבדות עשויה להיתפס כפרישה מכוונת ואלימה של היחיד מהכלל, כהתנערות של המתאבד מהשתייכות, מנאמנות ומשיתוף פעולה.¹¹ יקירי המתאבד עשויים לחוש כלפיו כעס, תסכול וחוסר אונים, בפרט בהינתן שלעיתים שאלת המניע לעולם לא תיענה,¹² ולשווא ינסו שארי המת לאסוף פיסות מידע ולהבין את ההתאבדות.¹³ החברה מתקשה במיוחד לקבל שאנשים שהצטיירו כחזקים וכמצליחים התאבדו.¹⁴ אפילו מכתב התאבדות לא תמיד זורע אור על המניע, והחיפוש אחר המניע

-
- 3 נחמה גולדברגר, מרים אבורכה וציונה חקלאי **אובדנות בישראל: התאבדויות 2000–2018; נסיונות התאבדות 2005–2019** 13 (משרד הבריאות 2020).
 - 4 פריצ'ארד, לעיל ה"ש 1, בעמ' 15.
 - 5 גולדברגר, אבורכה וחקלאי, לעיל ה"ש 3, בעמ' 15. התאבדויות מהוות כ-1% מכלל הפטירות של בני חמש-עשרה ומעלה, אולם בקרב בני חמש-עשרה עד עשרים וארבע שיעורן עולה ל-11% (12% בקרב גברים ו-10% בקרב נשים).
 - 6 שם, בעמ' 17. בישראל כ-6% מהנסיונות מצליחים.
 - 7 שם, בעמ' 73–75. 2,924 מהם היו של זכרים ו-3,914 של נקבות (המינוח במקור). בחמש השנים האחרונות למחקר ניסו בממוצע, מדי שנה, כ-5,580 איש בישראל להתאבד.
 - 8 קיי רדפילד ג'יימיסון **הלילה ממהר לרדת: להבין את ההתאבדות** 215 (עליזה רענן מתרגמת 2000); שירלי אברמי **עדיף שהיה מת במלחמה: התאבדות והשפעתה על בני המשפחה** 22 (2020).
 - 9 שם, בעמ' 22.
 - 10 שם, בעמ' 36.
 - 11 ניצן רותם **מתאבדים במדים: בחירה, מחויבות ואשמה בחברה הישראלית** 13 (2019).
 - 12 אברמי, לעיל ה"ש 8, בעמ' 67.
 - 13 ג'יימיסון, לעיל ה"ש 8, בעמ' 61.
 - 14 שם, בעמ' 169–170.

עלול להימשך לנצח ולמנוע את ההתקדמות בתהליך האבל.¹⁵ התאבדות מוליכה את השורדים במסע הרסני של ספקות, תהיות ואשמה.¹⁶

אצבע מאשימה שנייה מופנית כלפי הנפגעים שלעיל: משפחת המתאבד. החברה אינה מצטיינת בחמלה כלפיה; רחוק מכך – בהעדר אפשרות לבוא בדין ודברים עם המתאבד, התווית השלילית מוסטת אל משפחתו, וזו סובלת משיפוטיות חברתית ומהטלת אשמה, מה שמוביל בתורו, לעיתים, להסתרת המוות ואף להסתרת חיי המתאבד.¹⁷ לעיתים עולה סברה שהמתאבד לא העריך את משפחתו מספיק כדי לרצות להמשיך בחייו.¹⁸ למעשה, גם ללא שיפוטיות כזו מבחוח, סביבת המתאבד עלולה להאשים את עצמה על כשלונה במניעת ההתאבדות.¹⁹ הכתם החברתי האופף את ההתאבדות מוביל לסודיות, לשתיקה ואפילו לעיוות, שכן האובדן שהמשפחה חווה מקושר למשהו שהחברה מגנה.²⁰

אצבע מאשימה שלישית מכוונת לחברה, אשר לא השכילה לסייע ולמנוע.²¹ אף שניתן לזהות שיטות התאבדות פופולריות,²² מוסדות הציבור אינם מצליחים למנוע את התופעה ביעילות.²³ זיהוי גורמים להתאבדות הוא סוגיה מורכבת מאוד.²⁴ התאבדות מקושרת על ידי חלקים גדולים מהציבור לבעיה נפשית.²⁵ הגורם המודרני המקושר ביותר להתאבדות הוא מחלת נפש, ובמיוחד דיכאון.²⁶ הוטעמו גם חוסר טיפול בדיכאון כגורם להתאבדות,²⁷ חוסר הסבלנות של החברה למחלות נפש חמורות, להתמכרויות או

-
- 15 אברמי, לעיל ה"ש 8, בעמ' 75 ו-77.
- 16 Norman Farberow, *Helping Suicide Survivors*, in SUICIDE PREVENTION: RESOURCES FOR THE MILLENNIUM 189, 190 (David Lester ed., 2001). בעמ' 219–221.
- 17 אברמי, לעיל ה"ש 8, בעמ' 36, 38 ו-48.
- 18 פריצ'ארד, לעיל ה"ש 1, בעמ' 232.
- 19 אברמי, לעיל ה"ש 8, בעמ' 86.
- 20 Farberow, לעיל ה"ש 16, בעמ' 190.
- 21 Anne Lodge, *Domestic Abuse, Suicide and Liability for Manslaughter: In Pursuit of Justice for Victims*, 84 J. CRIM. L. 273, 291 (2020).
- 22 שיטות ההתאבדות הפופולריות הן ירייה, קפיצה, רעל, גז, תלייה וטביעה. שיקולי המתאבד לגבי השיטה כוללים כאב, סיכון לאחרים, מצב הגופה הצפוי, השפעה רגשית על אחרים ועוד. גיימיסון, לעיל ה"ש 8, בעמ' 101–107.
- 23 רותם, לעיל ה"ש 11, בעמ' 13.
- 24 Lloyd B. Potter, *Public Health and Suicide Prevention*, in SUICIDE PREVENTION: RESOURCES FOR THE MILLENNIUM 67, 72 (David Lester ed., 2001). גיימיסון, לעיל ה"ש 8, בעמ' 81, כתבה כי היסטוריה של נסיונות התאבדות היא המנבא הרציני היחיד להתאבדות, שחזק כמעט פי ארבעים מכל מנבא אחר.
- 25 רותם, לעיל ה"ש 11.
- 26 פריצ'ארד, לעיל ה"ש 1, בעמ' 60.
- 27 למשל, צוין כי במדינות רבות שיעור הדיכאון בקרב נשים גבוה עד כפליים מאשר בקרב גברים ואף על פי כן גברים מתאבדים עד פי חמישה יותר, מה שאפשר שנובע מחוסר טיפול בדיכאון הגברי. Wolfgang Rutz, *The Role of Primary Physicians in Preventing Suicide: Possibilities*,

להתאבדויות, וכן תפיסת אשפוז מרצון כמעשה בעייתי.²⁸ הפסיכיאטרייה מקשרת להתאבדות גם הפרעה דו-קוטבית, אלכוהוליזם, סכיזופרניה והתמכרות לסמים.²⁹ סיבות רחבות נוספות שמוזכרות הן משבר ותחושת אין-מוצא.³⁰ הספרות המקצועית דנה בפתרונות, כגון ניסיון לפתח התערבויות מונעות להתאבדות,³¹ טיפול בהפרעות פסיכיאטריות המקושרות להתאבדות³² או תמיכה טלפונית בעת משבר.³³ אך אף על פי כן ההתאבדות עודנה רווחת, וקשה למצות את סיבותיה. למשל, מכתבי התאבדות שונים מאוד בתוכנם, ומצביעים על מניעים שקשה למצוא להם מכנה משותף, דוגמת מניע כלכלי, אהבה נכזבת, בעיות בריאות פיזית, בעיות בריאות נפש, ואף כישלון במבחן.³⁴ שתי אצבעות מאשימות נוספות עולות מהמשפט הפילי המודרני.³⁵ **אצבע מאשימה רביעית** מכוונת אל מי שתמך במעשה ההתאבדות בעידוד, בסיוע וכדומה. מבחינה נורמטיבית, אצבע זו נדונה בעיקר בהקשר של המחלוקת הנורמטיבית על המתת חסד (euthanasia);³⁶ מבחינה דוקטרינרית, היא נבחנת בעיקר במשקפיה של עברת הסיוע בהתאבדות.

-
- Short-Comings, and the Challenge in Reaching Male Suicides*, in SUICIDE PREVENTION: RESOURCES FOR THE MILLENNIUM 173, 182 (David Lester ed., 2001).
28 גיימיסון, לעיל ה"ש 8, בעמ' 200.
- Alec Roy, *Psychiatric Treatment in Suicide Prevention*, in SUICIDE PREVENTION: RESOURCES FOR THE MILLENNIUM 103, 103–108 (David Lester ed., 2001).
29 אברמי, לעיל ה"ש 8, בעמ' 75.
30 Potter, לעיל ה"ש 24, בעמ' 75–76.
31 Roy, לעיל ה"ש 29, בעמ' 111–113.
32 Brian Mishara & Marc Daigle, *Helplines and Crisis Intervention Services: Challenges for the Future*, in SUICIDE PREVENTION: RESOURCES FOR THE MILLENNIUM 153, 154–155 (David Lester ed., 2001).
33 עזרה ראשונה נפשית" מציעה סיוע נפשי בעיתות מצוקה בטלפון וברשת (<http://www.eran.org.il>).
34 HOLMES & HOLMES, לעיל ה"ש 1, בעמ' 82–91; ישראל אורון (אוסטריי) **שלום לחיים! בחרתי במוות: מכתבי פרידה מאת ישראלים שהתאבדו** 13, 23, 81–82, 107–108 (2008).
35 כפי שיתואר בפרק א, אצבע מאשימה פלילית היסטורית כוונה אל המתאבד עצמו.
36 לדוגמה, William Wagner, John Kane & Stephen P. Kallman, *Suicide Killing of Human Life as a Human Right: The Continuing Devolution of Assisted Suicide Law in the United Kingdom*, 6 LIBERTY U. L. REV. 27 (2011); Helen Y. Chang, *A Brief History of Anglo-Western Suicide: From Legal Wrong to Civil Right*, 46 S.U. L. REV. 150 (2018); Marianna Orlandi, "Love Them to Death": Dutch and Italian Experiences of (Assisted) Suicide, and the Urgent Need for Human Solidarity, 35 ISSUES L. & MED. 131 (2020) שלף "בין קדושת החיים לכבוד האדם – על ייסורי הגוף, הקדמה הרפואית, רגישות אנושית והמשפט הפלילי" **משפטים** כד 207 (1994); חיה רודניצקי-דרורי "חוק החולה הנוטה למות מול חוק העונשין: עבירות המתה וסיוע להתאבדות במבחן חוק היסוד: כבוד האדם וחירותו" **רפואה ומשפט** 35, 48 (2006); יעל אדלשטיין "חוק החולה הנוטה למות, התשס"ו-2005 במדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית" **רפואה ומשפט** 42, 55 (2010); לילך דיין וטליה אגמון "אי הארכת

האצבע המאשימה החמישית, הנדירה והמורכבת במיוחד, מכוונת אל מי שהוביל לכאורה להתאבדות. מבחינה דוקטרינרית, אצבע זו נבחנת במשקפיהן של עברות ההמתה הכלליות.

חרף חמש האצבעות המאשימות, כל שאפשר לזהות – בחברה, במשפט ובאקדמיה – הוא שברירי דיון; בוודאי אין בנמצא דיון רחב, עמוק ומתמשך. מחוץ להקשר של המתת חסד, הספרות המשפטית בישראל בכלל ובתחום הפלילי בפרט לא התמודדה כלל עם תופעת ההתאבדות במישרין, אלא לכל היותר נגעה בה באגביות, ונמנעה לחלוטין מלדון ביחס הראוי של המשפט הפלילי להתאבדות.³⁷ אפילו הספרות המשפטית האנגלו-אמריקנית העשירה אינה מצטיינת בדיון שיטתי בתופעת ההתאבדות.³⁸ בשנים האחרונות ניכר אומנם שינוי מגמה מסוים:³⁹ פסק דין אנגלי מודרני⁴⁰ הוביל לשיח אקדמי צנוע באנגליה,⁴¹ ופסקי דין אמריקניים בפרשה

-
- החיים באמצעים מלאכותיים: המתת חסד, או מיתת חסד? בעקבות ה"פ 11-14-16813 פלוני נ' היועץ המשפטי לממשלה" **משפט מפתח** 3, 119 (2015).
- 37 שלמה פרי ודפנה נתניהו "האומנם מסייע להתאבדות? (פ.ח. ת"א 6/75 מ"י נ' מחמד תאג'י אבו זייד ואח'") **משפטים** ט 128 (התשל"ט); ש"ז פלר "על זיקה סיבתית, סיוע לדבר עבירה וסיוע להתאבדות" בפרט (ע"פ 6568/93 קרוגולין נ' מ"י) **עיוני משפט** כ 511 (1996).
- 38 חריגים, לרונגמה: Andrew F. Young, *Negligently Inflicted Brain Injuries and Suicide: Toward a New Causation Approach*, 47 U. LOUISVILLE. L. REV. 373 (2008–2009); Andrea MacIver, *Suicide Causation Experts in Teen Wrongful Death Claims: Will They Assist the Trier of Fact*, 45 JOHN MARSHALL L. REV. 51 (2011).
- 39 ראו, למשל, Lodge, לעיל ה"ש 21; Alex B. Long, *Cotten v. Wilson: Toward a New Approach*; Alex B. Long, *Abolishing the Suicide Rule*, 113 NW. U. L. REV. 767 (2019); J.; (Cotten Shahar Dillbary, Griffin Edwards & Fredrick E. Vars, *Why Exempting Negligent Doctors May Reduce Suicide: An Empirical Analysis*, 93 IND. L.J. 457 (2018); Venus Chui, *Correcting Correctional Suicide: Qualified Immunity and the Hurdles to Comprehensive Inmate Suicide Prevention*, 59 B.C. L. REV. 1397 (2018); Ian Ayres, Zachary Shelley & Fredrick E. Vars, *The Walmart Effect: Testing Private Interventions to Reduce Gun Suicide*, 48 J.L. MED. & ETHICS 74 (2020); Rachel Dalafave, *An Empirical Assessment of Homicide and Suicide Outcomes with Red Flag Laws*, 52 LOY. U. CHI. L.J. 867 (2021); Shailaja Nadarajah, *Student Suicide on-Campus: Tort Liability of Canadian Universities and Determining a Duty of Care*, 26 APPEAL: REV. CURRENT L. & L. REFORM 97 (2021).
- 40 R v. D [2006] EWCA (Crim) 1139 (Eng.) (להלן: עניין Dhaliwal).
- 41 D. Ormerod, *Suicide Resulting from Prolonged Abuse—Abuse Causing Psychological Harm but Not a Recognised Psychiatric Illness or Condition*, 12 CRIM. L. REV. 923 (2006); Jeremy Horder & Laura McGowan, *Manlaughter by Causing Another's Suicide*, 12 CRIM. L. REV. 1035 (2006). Lisa Cherkassky, *Kennedy and Unlawful Act Manslaughter: An Unorthodox Application of the Doctrine of Causation*, 72 J. CRIM. L. 387 (2008); Vanessa E. Munro & Ruth Aitken, *Adding Insult to Injury? The*

עכשווית⁴² סיפקו לסוגיה תנופה אקדמית ממשיית מהזווית הפלילית.⁴³ אולם ככלל האקדמיה שותפה לגישתה הכללית של החברה כלפי תופעת ההתאבדות: הדחקה. עצמת עיניים מול תופעה כה חשובה וכאובה היא מסמך נוסף בארון המתאבדים: אלה שהתאבדו, ואף אלה שיתאבדו. להם וליקיריהם אנו חייבים לכל הפחות לדון בתופעה, וכחלק ממערכת המשפט אנו מחויבים לבחון לעומק אם האפיקים שסללנו להתמודדות עם התופעה הם הטובים ביותר, טובים מספיק או טובים בכלל. מאמרי מבקש, בראש ובראשונה, לנפץ את ארון ההדחקה המשפטית והאקדמית, לשים בלב השולחן את תופעת ההתאבדות, ולבחון באופן ביקורתי את עמדת המשפט הפלילי כלפיה. המחקר מציג מבט ביקורתי באצבעות המאשימות הרביעית והחמישית. טענת המחקר היא שהן לוקות בדיסוננסים דוקטרינריים ונורמטיביים, ומהוות כלי לא הולם להתמודדות עם תופעת ההתאבדות, אשר ממילא גם אינו מופעל. תחום כה רגיש מצריך גישות, ולא שיפוטיות. ככל שנדרשת מעורבות מצד המשפט, מוטב לפתח כלים מחוץ לאפיק הפלילי, מצד אחד, וכלים חדים יותר במשפט הפלילי, שניתנים להפעלה כבר בשלב החיות, ולא רק בשלב המוות, מצד אחר.

כמפורט בהמשך, המונח "התאבדות" מוזכר במפורש בחקיקה הישראלית, אך אינו מוגדר בה. אף שהמונח אינו עמום לחלוטין, הוא גם אינו בהיר לגמרי. אין בכוונת המאמר לשלול תפיסות אחרות או להציע הגדרה פורמלית. אף שמפעם לפעם אגע גם בתפיסות אחרות, ההתאבדות שבה אתמקד היא פעולה של אדם בגופו שמשקפת בחירה,

Criminal Law's Response to Domestic Abuse-Related Suicide in England and Wales, 9 CRIM. L. REV. 732 (2018).
 42 Commonwealth v. Carter, 52 N.E.3d 1054 (Mass. 2016) (להלן: עניין *Carter I*);
 Commonwealth v. Carter, 481 Mass. 352 (2019) (להלן: עניין *Carter II*).
 43 Carla Zavala, *Manslaughter by Text: Is Encouraging Suicide Manslaughter?*, 47 SETON HALL L. REV. 297 (2016); Sean Sweeney, *Deadly Speech: Encouraging Suicide and Problematic Prosecutions*, 67 CASE W. RES. L. REV. 941 (2017); Brittani Ready, *Words as Weapons: Electronic Communications that Result in Suicide and the Uncomfortable Truth with Criminal Culpability Based on Words Alone*, 36 ST. LOUIS U. PUB. L. REV. 113 (2017); Lynn D. Wardle, *A Death in the Family: How Assisted Suicide Harms Families and Society*, 15 AVE MARIA L. REV. 43 (2017); Nicholas LaPalme, *Michelle Carter and the Curious Case of Causation: How to Respond to a Newly Emerging Class of Suicide-Related Proceedings*, 98 B.U. L. REV. 1443 (2018); Guyora Binder & Luis Chiesa, *The Puzzle of Inciting Suicide*, 56 AM. CRIM. L. REV. 65 (2019); Kaitlin M. Phillips, *Sticks and Stones May Break Your Bones, but Words Can Also Kill: Limiting Criminal Liability for Words*, 2019 U. ILL. L. REV. 1741; Charles Adside III, *The Innocent Villain: Involuntary Manslaughter by Text*, 52 U. MICH. J.L. REFORM 731 (2019); Jenna Connors, *Turning Suicide into Homicide: Can You Be Bound by Your Text Messages?*, 19 J. HIGH TECH. L. 477 (2019); Sierra Taylor, *Kill Me Through the Phone: The Legality of Encouraging Suicide in an Increasingly Digital World*, 2019 B.Y.U. L. REV. 613; Taimie Bryant, *Aid-in-Dying Nonprofits*, 57 SAN DIEGO L. REV. 147 (2020).

שנעשית מתוך רצונו לסיים את חייו ואשר מצליחה בהשגת המטרה.⁴⁴ התאבדות היא מעשה של חיסול עצמי.⁴⁵

אני מבדיל את ההתאבדות מעצם הרצון למות והבעתו, כל עוד האדם אינו פועל לקידומו.⁴⁶ כמו כן לא אתמקד בפגיעה עצמית שמטרתה הפגנת ייאוש וקריאה לעזרה, אף שגם היא עלולה להסתיים במוות.⁴⁷ אאפיין את ההתאבדות כפעולה הנעשית בגוף המתאבד, ולא כפעולה שאינה אלא תקשורת והבעת רצון למות בפני אדם אחר, לרבות בקשת עזרה.⁴⁸ עזרה של אחר בהמתה פיזית של אדם אינה שומטת את הקרקע מתחת לבחירה למות ולערכים שהיא מגלמת, אך היא עשויה לשנות את ההקשר והיחס המשפטי. מוקד מאמרי הוא התאבדות מבחירה ופעולה פיזית המגשימה את הבחירה בהצלחה, ולא הבעת רצון המובילה לפעולה פיזית של אחר המסיימת את חייו של המבקש למות.⁴⁹ בד בבד, מעורבות האחר כשלעצמה אינה מורידה את ההתאבדות מהפרק; אדרבא, היא בסיס הדיון הביקורתי.

לעומת הגדרות חלופיות שאיני שולל באופן עקרוני, אבקש לשלול לחלוטין את ההתאבדות כמטפורה. כוונתי לרעיון להמשיג כהתאבדות מקרים של נטילת סיכון עצמי קיצוני, כגון השתתפות במשחק רולטה רוסיית⁵⁰ או סירוב לטיפול רפואי מחשש להפלה עצמית.⁵¹ ללא רצון ובחירה של אדם לסיים את חייו, רעיון ההתאבדות נהפך לציורי, משל לאיולת שבנטילת סיכון עצמי קיצוני. הצגת איולת אנושית כזו כהתאבדות מטשטשת, מעמעמת ומעוותת את המונח. כך גם באשר לצד האחר של הנרטיב האנושי: בחירה של אדם למות אין פירושה התאבדות בהכרח – למשל, כאשר אדם מקריב את עצמו לשם הצלת אחרים.⁵² אף אם הלשון סובלת תיאור מעשה כזה כהתאבדות שבגבורה, לא אעסוק בכך. לא אעסוק גם בהמתה עצמית תחת כפייה ישירה, כגון דרישה

44 פריצ'ארד, לעיל ה"ש 1, בעמ' 14; HOLMES & HOLMES, לעיל ה"ש 1, בעמ' 2; Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 150.

45 Hadeel Al-Alosi, *A Time to Fly and a Time to Die: Suicide Tourism and Assisted Dying in Australia Considered*, 17 MARQ. BENEFITS & SOC. WELFARE L. REV. 257, 260 (2016).

46 המילה "אובדנות" כוללת נסיונות התאבדות ואף מחשבות על התאבדות. רותם, לעיל ה"ש 11, בעמ' 39–40.

47 פריצ'ארד, לעיל ה"ש 1, בעמ' 91 ו-124.

48 אם כי גם זו כמובן תפיסה אפשרית. ראו Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 151.

49 מקל וחומר, לא אעסוק בהמתה, באצטלה של חסד, של מי שאינו מבקש למות. ע"פ 4688/09 ראב נ' מדינת ישראל, פס' טו, כג ו-כה (אר"ש 29.12.2009).

50 ירי עצמי בראש יוצר דמיון ברור להתאבדות וקרקע להשוואה. ראו עניין *Carter II*, לעיל ה"ש 42, בעמ' 364–365. אולם חרף הדמיון הפיזיולוגי והקשר הדוקטרינרי, הרקע החברתי והנפשי של התאבדות שונה לגמרי.

51 ע"פ 480/85 קורטאם נ' מדינת ישראל, פ"ד מ(3) 673, פס' 5 לפסק הדין של השופט בך (1986).

52 השו"ת Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 150.

של פלוני מאלמוני להתאבד, באיום שאם לא יעשה כן, יפגע בפלמוני היקר לו, שאז אין קושי דוקטרינרי או נורמטיבי להרשיע ברצח.⁵³

בשני סוגי מצבים שאני תופס כהתאבדות לא אעסוק, חרף זיקתם המובהקת למשפט הפלילי. האחד הוא התאבדות לאחר רצח של אחרת, שאז ההקשר הפלילי נובע מהרצח, ולא מההתאבדות; ההתאבדות אך שוללת מבחינה מעשית את ההקשר הפלילי, בהעדר נאשם חי.⁵⁴ האחר הוא פיגועי התאבדות – שולחי מחבלים מתאבדים וסייענים עשויים לעמוד לדין בעברות המתה, לרבות המתת המתאבד.⁵⁵

המאמר יכלול שלושה פרקים. **פרק א** יסקור את הדוקטרינה בענף "דיני ההתאבדות" בעולם ובישראל, תוך שימת דגש במשפט הפלילי. אפתח בתיאור ההיסטוריה של היחס המשפטי להתאבדות בעולם, לרבות הפללתה והענישה שהוטלה על המת ומשפחתו. משם אמשיך לתיאור היחס המשפטי העכשווי של מדינות שונות להתאבדות, על מופעה השונים, ואציג פסיקה פלילית בולטת. לאחר מכן אעבור לישראל, ואציג חקיקה מקומית המסדירה במפורש הוויה חברתית הקשורה להתאבדות וכן חקיקה פלילית כללית בת קישור להתאבדות. לבסוף אראה את יישום הדין הפלילי בתחום בפסיקה בישראל.

פרק ב יבחן באופן ביקורתי את הדוקטרינה הפלילית בישראל. אפתח בזיקה שבין עברת ה"שידול או סיוע להתאבדות" לעברות ההמתה הכלליות, ואעלה תפיסה שהאחרונות מכילות את הראשונה. אבחן את הקשיים בביסוס אחריות פלילית בגין עברת המתה כללית בקשר להתאבדות – קשיים שחשובים גם במישור הנזיקי – ואבקר את ההלכה המובילה שביססה אישום בעברת המתה כללית בקשר להתאבדות. במבחני הדוקטרינה הקיימת, אדון בקושי להציג התאבדות כמבוססת על פעולה של אדם אחר. אטעים את השרירות והחריגות של העמדה לדין במצבים כאלה, ואשער מה בסיסן.

פרק ג יציג דיון נורמטיבי ביקורתי על ההפללה הסובבת סביב התאבדות. באמצעות מודל הפללה והסדרה נורמטיבי אאיר את האתגרים, החסרונות והיתרונות של הפללה והסדרה בתחום, ואגרוס כי המשפט הפלילי אינו כלי הולם כמענה לתופעת ההתאבדות.

53 Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 111.

54 אם הנאשם שורד, הדין הפלילי יסבוב סביב הרצח שביצע, ולא סביב נסיונו להתאבד. ראו, למשל, ע"פ 1153/15 קסאי נ' מדינת ישראל, פס" 3 (אר"ש 6.10.2016).

55 ע"פ 7580/02 ג'אבר נ' מדינת ישראל (אר"ש 22.9.2005); ע"פ 4089/07 סייף נ' מדינת ישראל (אר"ש 6.5.2010); בש"פ 10508/05 אבו מוך נ' מדינת ישראל (אר"ש 20.2.2006). כן ראו HOLMES & HOLMES, לעיל ה"ש 1, בעמ' 109–110.

פרק א: דיני ההתאבדות הפליליים – סקירה

1. דיני ההתאבדות – מבט היסטורי ומשווה

אפתח בהצגת דיני ההתאבדות הפליליים במשפט הזר. תחילה אתאר הסדרה מפורשת, לרבות הפללת ההתאבדות וההפללה המודרנית של הסיוע בהתאבדות, ואציג מעט פסיקה זרה מודרנית בנוגע לסיוע בהתאבדות. לאחר מכן אעבור להסדרה העקיפה – החלת עברות ההמתה הכלליות – ואציג פסיקה בולטת בהקשרה.

(א) דיני ההתאבדות – הסדרה מפורשת

(1) רקע

תרבויות שונות קיבלו התאבדות ואף עודדו אותה בהקשרים מסוימים.⁵⁶ צורות התאבדות שונות נתפסו ביוון וברומא כמכובדות – למשל, בניסיון להימנע משבי, מהשפלה ואפילו ממוות קשה; ואילו ביפן העתיקה, התאבדות שכונתה חרקיירי (seppuku) שיקפה מוות מכובד עבור סמוראים.⁵⁷ בתנ"ך ובברית החדשה מוצגות דוגמאות של התאבדות באופן עובדתי, ללא גינוי.⁵⁸ בד בבד, ההיסטוריה של ענישה בגין התאבדות מגיעה עד יוון העתיקה, בקריאה לקבור אותם לבד, ללא כבוד, במקומות חסרי שם.⁵⁹ גינוי ההתאבדות ביטא תפיסה שהאדם חב את חייו לאלים, ושהתאבדות היא מרד נגד האלים.⁶⁰ באתונה חתכו את ידו של המתאבד, וברומא נמנעה קבורה מכובדת ממתאבדים בתלייה.⁶¹ התרבות המערבית ההיסטורית התאפיינה בגינוי התאבדות, הנעוץ בשורשים דתיים.⁶²

שנים רבות לא זכתה הפעולה של הרג עצמי בשם ולא נאסרה באופן מפורש. אולם התפשטות הנצרות השפיעה, לנוכח האיסור שהטילה הכנסייה על התאבדות.⁶³ ההתנגדות הדתית להתאבדות משקפת את תפיסתה כדחייה של חסד האל.⁶⁴ לעומת הרציונל הדתי הכללי, בסוג מסוים של התאבדויות עלה גם רציונל כלכלי מדינתי להפללה. לפני הפללת ההתאבדות, הרשעה בפשע הובילה להחרמת רכושו של המורשע לטובת המלך, ונאשמים שהתאבדו שללו מהמלך את אפשרות ההחרמה. הפללת

56 ג'יימסון, לעיל ה"ש 8, בעמ' 16.

57 Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 151–152 ו-154.

58 שם, בעמ' 157.

59 Taylor, לעיל ה"ש 43, בעמ' 618.

60 HOLMES & HOLMES, לעיל ה"ש 1, בעמ' 17.

61 Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 154.

62 Sweeney, לעיל ה"ש 43, בעמ' 945.

63 Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 159.

64 פריצ'ארד, לעיל ה"ש 1, בעמ' 23–25; HOLMES & HOLMES, לעיל ה"ש 1, בעמ' 20–21.

ההתאבדות סגרה את ה"פרצה" הזו, ואף יצרה תמריץ מדינתי להפללה כללית ולאכיפה.⁶⁵

החל באמצע המאה השלוש-עשרה התייחס המשפט המקובל להתאבדות כאל פשע – רצח עצמי,⁶⁶ כעולה מהמילה *sui-cide*.⁶⁷ גם אז נחשבה התאבדות לפשע נגד חוקי האל והמדינה.⁶⁸ אומנם, מעשה ההתאבדות יוחס לעיתים קרובות לאי-שפיות, אולם באותה עת קושרה מחלת נפש כשלעצמה לחטא.⁶⁹ רק בשלב מאוחר יותר הבחין הדין האנגלי בין מתאבד שפוי למתאבד בלתי שפוי, ובמקרה של האחרון לא הוחרם הרכוש.⁷⁰ הבחנה משפטית זו יצרה תמריץ למושבעים לקבל טענת אי-שפיות, מטעמים של חמלה כלפי משפחת המתאבד.⁷¹

בגין אופי הפשע נותר העבריין מחוץ להישג החוק, ונוצר קושי מובנה בענישה.⁷² העונש המותאם שילב הוקעה של העבריין שרצח את עצמו, יחס משפיל לגופתו – למשל, הצבתה בצומת דרכים עם יתד בליכה או השלכתה לתעלה.⁷³ – והפקעת רכושו ממשפחתו ומיורשיו.⁷⁴ בצרפת גררו את גופת המתאבד ברחובות, ראשה כלפי מטה, ואז תלוה על גרדום.⁷⁵

בעקבות אנגליה, גם המושבות האמריקניות תפסו את ההתאבדות כפשע מובהק.⁷⁶ חלקן סירבו להגיב על התאבדות בהפקעת רכוש מהיורשים, אך עדיין שללו את זכות

-
- 65 Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 161–162.
- 66 Zavala, לעיל ה"ש 43, בעמ' 305; Sweeney, לעיל ה"ש 43, בעמ' 946; Taylor, לעיל ה"ש 43, בעמ' 618.
- 67 השימוש בשורש *cide*, שפירושו "להרוג", מאותת שהתאבדות היא צורה של הריגה, ולא צורה של מיתה. Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 154.
- 68 Young, לעיל ה"ש 38, בעמ' 376; Zavala, לעיל ה"ש 43, בעמ' 305–306; LaPalme, לעיל ה"ש 43, בעמ' 1450; Long, *Abolishing the Suicide Rule*; לעיל ה"ש 39, בעמ' 773.
- 69 שם, בעמ' 774.
- 70 שם, בעמ' 778; Long, *Cotten*; לעיל ה"ש 39, בעמ' 799.
- 71 Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 165.
- 72 Zavala, לעיל ה"ש 43, בעמ' 306.
- 73 Long, *Abolishing the*; Sweeney, לעיל ה"ש 43, בעמ' 946; Taylor, לעיל ה"ש 43, בעמ' 618; *Suicide Rule*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 773; Long, *Cotten*; לעיל ה"ש 39, בעמ' 798; Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 162.
- 74 Zavala, לעיל ה"ש 43, בעמ' 306; Sweeney, לעיל ה"ש 43, בעמ' 946; Taylor, לעיל ה"ש 43, בעמ' 618–619.
- 75 ג'יימיסון, לעיל ה"ש 8, בעמ' 17–18. ג'יימיסון הפנתה למנהג היהודי האוסר לשאת הספד למתאבד (שם, בעמ' 17). אדגיש כי אין בכוונתי וביכולתי להרחיב על הדין העברי או על דין דתי אחר בסוגיה. להרחבה ראו משה דרורי "ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש": על המאבד את עצמו לדעת" פרשת השבוע 229 (פרשת נח התשס"ו).
- 76 Zavala, לעיל ה"ש 43, בעמ' 306; LaPalme, לעיל ה"ש 43, בעמ' 1450; Long, *Abolishing the*; *Suicide Rule*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 778.

המנוח להיקבר בבית קברות נוצרי, ורובן ציוו על קבורתו בדרכים, תחת גלעד אבנים.⁷⁷ בהמשך החלו גם המושבות להכיר בפטור בגין אי-שפיות.⁷⁸ במקביל, לנוכח תרומתם להתאבדות, הועמדו לדין צדדים שלישיים בגין סיוע בהתאבדות או אף בגין רצח.⁷⁹ לעומת זאת, במדינות שבהן התאבדות לא נחשבה פשע לא הועמדו לדין מי שסייעו בהתאבדות או עודדוה, מתוך תפיסה שלא תיתכן שותפות לפשע אם המעשה עצמו אינו עברה.⁸⁰ עם התרחבות הידע המדעי על הסיבות להתאבדות, נהיו עמדות הציבור בנושא מגוונות.⁸¹ ב"עידן הנאורות" החלה החברה לזהות התאבדות כעניין הקשור לנפש, ופחות לדת ולמוסר, ובאמצע המאה השמונה-עשרה, ככל שההתאבדות קושרה פחות לחטא, עלתה קריאה לחדול מהפללתה.⁸² תפיסות ציבוריות השתנו בעיקר בגין מגמת החילון וצמיחת מקצוע הרפואה.⁸³ החברה החלה להכיר בגורמים רבים להתאבדות, ובהדרגה הפסיקה והסירה את הענישה החריפה, המשפטית והדתית,⁸⁴ לטובת התמודדות שיקומית והצעת משאבים לאנשים המצויים בסיכון התאבדות.⁸⁵ אולם המשפט לא חדל עדיין להסדיר התאבדות. בזירה האזרחית עלו לעיתים קרובות סוגיות התאבדות בתיקי ביטוח, וגובש קו אנגלו-אמריקני חד שלפיו מעשה ההתאבדות שולל את זכות המשפחה לקבלת כספי הביטוח, למעט בחריג שהתפתח שוב סביב אי-שפיותו של המתאבד.⁸⁶ בזירה הפלילית נולדה במאה התשע-עשרה העברה הקלה יחסית של נסיון התאבדות, והתגבשה הנגזרת המשפטית הכללית המכונה כיום "עברת הניסיון" – מבנה שלא התקיים עד אז בדין האנגלי. עברה זו אף שרדה אחרי מותה של עברת ההתאבדות.⁸⁷ עד שנת 1961 הועמדו לדין באנגליה שורדי נסיון התאבדות, אך אז בוטלה העברה ובמקומה נולדו עברות הסיוע בהתאבדות.⁸⁸ איסור ההתאבדות התקיים כמעט בכל מדינות ארצות הברית עד שנות השישים של המאה

77 Zavala, לעיל ה"ש 43, בעמ' 307-306; Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 169-171. אף בישראל המודרנית מוכרת תופעה של קבורת מתאבד מחוץ לגדר או בחלק נפרד של בית הקברות. אברמי, לעיל ה"ש 8, בעמ' 38.

78 Long, *Abolishing the Suicide Rule*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 778.

79 LaPalme, לעיל ה"ש 43, בעמ' 1450.

80 שם.

81 Long, *Abolishing the Suicide Rule*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 776.

82 שם, בעמ' 775; Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 163-164.

83 שם, בעמ' 165.

84 Sweeney, לעיל ה"ש 43, בעמ' 945.

85 שם, בעמ' 945-946.

86 Long, *Abolishing the Suicide Rule*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 779.

87 Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 166 ו-174.

88 Taylor, לעיל ה"ש 43, בעמ' 619; Wagner, Kane & Kallman, לעיל ה"ש 36, בעמ' 34.

העשרים, אך אז החלו מדינות לבטלו, והחל בשנות התשעים של המאה העשרים אין איסור כזה בשום מדינה בארצות הברית.⁸⁹ אף שהתגובה החברתית על התאבדות היא מגוונת יותר כיום,⁹⁰ הגינוי והכתם החברתי עודם רווחים, וייתכן שהם מתקשרים בחלקם לחיבור ההתאבדות למחלות נפש.⁹¹ החברה עודנה מבקשת לדכא התאבדות.⁹² רבים עודם תופסים התאבדות כבלתי מוסרית, בגין התנגשותה בעקרונות דתיים,⁹³ ואחרים רואים בה מעשה פחדני או אנוכי.⁹⁴ לנוכח הגינוי החברתי הרחב להתאבדות, מדינות רבות מפלילות עדיין התנהגות של צדדים שלישיים שעשויה להוביל להתאבדות, במיוחד סיוע בהתאבדות.⁹⁵ מבחינה היסטורית, גם חוקים האוסרים סיוע בהתאבדות – קרי, הגשת עזרה לאדם שגיבש רצון לסיים את חייו – התבססו על דוקטרינות דתיות: רק הישות האלוהית זכאית לקבוע מי ימות, והאדם אינו רשאי לדחות את מתנת החיים.⁹⁶ ניו יורק הייתה המדינה האמריקנית הראשונה שהפלילה סיוע בהתאבדות, ומדינות רבות צעדו בעקבותיה.⁹⁷ מדינות שונות הפלילו נגזרות התאבדות, כגון סיוע, עידוד או גרימה.⁹⁸ במקרים רבים באה הפללת הסיוע בהתאבדות בתגובה על סיוע רפואי בהתאבדות.⁹⁹ גישתן של המדינות האמריקניות כיום כלפי סיוע בהתאבדות אינה אחידה.¹⁰⁰ חלקן ממשיגות גרימת התאבדות או סיוע במעשה כסוג של רצח, בתנאי שהופעלו כפייה, לחץ או מרמה; חלקן מתייחסות לסיוע בהתאבדות או לגרימתה כאל הריגה; וחלקן אוסרות במישורן השתתפות כזו או אחרת בתהליך.¹⁰¹ גם באנגליה קיימת עברה של סיוע בהתאבדות.¹⁰² עם זאת, העמדה לדין בעברות אלו אינה נפוצה.¹⁰³ כנגד הגישה הכללית האמורה, קיימת כיום תנועה בעד הזכות למות, התומכת בלגליזציה של התאבדות בסיוע רופא.¹⁰⁴ אל מול הרעיון של שימור החיים האנושיים, צמחה ההשקפה שלאדם יש זכות מוסרית לסיים את חייו בשעת סבלו. בהתאמה לכך

89 Wardle, לעיל ה"ש 43, בעמ' 65–66, LaPalme, לעיל ה"ש 43, בעמ' 1451; Taylor, לעיל ה"ש 43, בעמ' 619.

90 Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 151–152.

91 Long, *Abolishing the Suicide Rule*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 770, 776–777 ו-780.

92 Sweeney, לעיל ה"ש 43, בעמ' 946; Taylor, לעיל ה"ש 43, בעמ' 620.

93 Long, *Abolishing the Suicide Rule*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 771.

94 שם; גיימסון, לעיל ה"ש 8, בעמ' 216–217.

95 Sweeney, לעיל ה"ש 43, בעמ' 948; Taylor, לעיל ה"ש 43, בעמ' 620.

96 Al-Alosi, לעיל ה"ש 45, בעמ' 277.

97 Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 174–175.

98 LaPalme, לעיל ה"ש 43, בעמ' 1455.

99 Phillips, לעיל ה"ש 43, בעמ' 1752.

100 Ready, לעיל ה"ש 43, בעמ' 128.

101 Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 113.

102 Wagner, Kane & Kallman, לעיל ה"ש 36, בעמ' 27.

103 Ready, לעיל ה"ש 43, בעמ' 129.

104 Taylor, לעיל ה"ש 43, בעמ' 620.

החלו מדינות שונות להתיר במפורש סיוע רפואי בסיום חיים במצבים אלו,¹⁰⁵ ומדינות אחרות שוקלות חוק כזה.¹⁰⁶ הולנד מתירה באופן כללי סיוע בהתאבדות, שאף אינו מוגבל למצב רפואי כרוני,¹⁰⁷ ובשנת 2002 היא התירה סיוע רפואי בהתאבדות, תוך קביעה כי גיל המינימום לבקשת המתת חסד הוא שתיים-עשרה.¹⁰⁸ בשווייץ סיוע בהתאבדות הוא חוקי למן שנת 1937, בתנאי שהמסייע אינו מונע מאינטרס אישי.¹⁰⁹

(2) פסיקה מודרנית

בשנת 1997, בעניין *Glucksberg*, דחה בית המשפט העליון האמריקני תקיפה חוקתית של האיסור שהוטל במדינת וושינגטון על סיוע רפואי בהתאבדות. בית המשפט קבע כי הגנה על אנשים פגיעים עשויה להוות בסיס לגיטימי להחלת איסור מדינתי על סיוע רפואי בהתאבדות.¹¹⁰

ד"ר קבורקיאן (Kevorkian), שזכה בתקשורת בכינוי "דוקטור מוות", הוא בוודאי השם המפורסם ביותר בתחום הסיוע בהתאבדות. כמפורט בהמשך, הוא הועמד לדין פעמים מספר בגין עברה קונקרטי של סיוע בהתאבדות, אך זופה. לאחר מכן, בשנת 1998, שודרה כתבה שבה הוא צולם מזריק רעל לחולה, קורא תיגר על הרשויות ומזמין אותן להעמידו לדין, ומבהיר כי לא יחדל מהמתות חסד. הוא הואשם ברצח מדרגה שנייה, הורשע לאחר שייצג את עצמו, ונגזרו עליו עשר עד עשרים וחמש שנות מאסר.¹¹¹

באפריל 2022 פורסם פסק דין *Lings*. רופא בדימוס, מקים הארגון "רופאים בעד המתת חסד", הכין ופרסם ברשת מדריך המסביר כיצד להשתמש בתרופות נפוצות כדי להתאבד. לאחר שהתראיין ברדיו וסיפר כיצד סייע לחולה סופני למות, הוא הואשם שיעץ לשלושה אנשים כיצד להתאבד – שניים הצליחו והשלישי נכשל. לינגס הורשע בשתי עברות של סיוע בהתאבדות ובניסיון לסיוע בהתאבדות, נשפט לארבעים ימי מאסר, ולאחר מכן הוחמר עונשו לשישים ימים. בית המשפט העליון בדנמרק אישר את ההרשעה. לינגס טען כי החוק פוגע בחופש הביטוי. המותב השני של בית הדין האירופי לזכויות אדם הראה כי ברוב מדינות אירופה המתת חסד אסורה, וכמוה גם סיוע בהתאבדות. בית הדין הסכים להניח שחופש הביטוי של הנאשם נפגע, אך לא מצא שקיימת זכות לסיוע בהתאבדות תחת האמנה האירופית לזכויות אדם. ממילא, לינגס פעל מעבר למתן מידע, בהשיגו את תרופות ההתאבדות ממש, ולכן – אף

105 Ready, לעיל ה"ש 43, בעמ' 129.

106 Taylor, לעיל ה"ש 43, בעמ' 620.

107 Wagner, Kane & Kallman, לעיל ה"ש 36, בעמ' 48.

108 Orlandi, לעיל ה"ש 36, בעמ' 132–135.

109 Al-Alosi, לעיל ה"ש 45, בעמ' 262–263.

110 Wash. v. Glucksberg, 521 U.S. 702, 727–735 (1997).

111 Chang, לעיל ה"ש 36, בעמ' 190.

שלא הייתה מחלוקת שעצם פרסומו של המדריך למתאבד היה חוקי – העתירה נדחתה.¹¹²

(ב) דיני ההתאבדות – הסדרה עקיפה

(1) עברות ההמתה הכלליות

לצד אישומים בעברות קונקרטיות של נגזרות התאבדות, התאבדות עשויה להוביל כיום גם לאישום בעברת המתה כללית. מהלך כזה היה בלתי אפשרי בעבר. עברת הרצח במשפט המקובל הייתה קונקרטית ומוחשית, ודרשה מכה פיזית שגרמה למוות, פעולת הריגה, מה שהייב קשר קרוב בזמן ובמקום בין ההתנהגות לפגיעה. במאה התשע-עשרה תפיסת המשפט הפלילי כהגנת הסדר הציבורי התחלפה בתפיסתו כהגנה על זכויות. המשפט הפלילי התאים את עצמו להכלת פגיעות מרוחקות, ללא הבחנה גורפת בין תנאים חיוניים מוקדמים לבין רכיבים סיבתיים מאוחרים. כיום, לבד ממוות אנושי, הדרישה העובדתית היחידה בעברות ההמתה העיקריות במשפט האנגלו-אמריקני היא סיבתיות, כך שכל התנהגות אפשרית לצורך העניין.¹¹³

הסיבתיות היא מונח מורכב ועמום, והדוקטרינה שלה מבטאת הכרעות נורמטיביות. משמעותו של המונח "סיבתיות" משתנה בהתאם לזווית – פילוסופיה, מדע, משפט או היסטוריה – והוא עוסק בגורמים להתרחשות ספציפית או לחלופין בקשר סיבתי כללי.¹¹⁴ אף שהן נתפסות כעניין עובדתי וכתיאור אמפירי, הכרזות סיבתיות סינגולריות של המשפט משקפות בחירה בגורם סיבתי רלוונטי אחד מקרב כמה תנאים נדרשים.¹¹⁵ מטבע העולם, ניתן ללכת הרחק אחורה בתיאור הגורמים לנזק. מקום העצירה משקף בסך הכל דוקטרינה, המבטאת בחירה ערכית לא אקסיומטית.¹¹⁶ למשל, תפיסה תועלתנית תראה אדם כאחראי לכל ההשלכות המסתברות של מעשיו, ואילו תפיסה ליברטריאנית תראה בו אחראי רק למעשיו הרצוניים, ללא אחריות למעשים רצוניים של אחרים.¹¹⁷

ככלל, תחת הדוקטרינה המקובלת במשפט האמריקני, בוחנים אם מעשי הנאשם הם גם הגורם המוחשי (actual cause) למוות, באמצעות מבחן האלמלא, וגם הגורם הקרוב

Lings v. Denmark, App. No. 15136/20 Eur. H.R. Rep. paras. 1, 5–13, 26–31, 45–47, 52 112 (2022).

Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 70 ו-86–87.

H.L.A. HART & TONY HONORÉ, CAUSATION IN THE LAW 8–9, 31 (1959) 114

Patricia Smith, *Legal Liability and Criminal Omissions*, 5 BUFF. CRIM. L. REV. 69, 72 115 (2001).

NINA PERŠAK, CRIMINALISING HARMFUL CONDUCT: THE HARM PRINCIPLE, ITS LIMITS 116 AND CONTINENTAL COUNTERPARTS 43–45 (2007); Mari Matsuda, *On Causation*, 100 COLUM. L. REV. 2195, 2211 (2000).

Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 70 ו-93.

(proximate cause), המזהה קשר סיבתי כללי בין סוג מעשה לסוג תוצאה.¹¹⁸ במקרים שבמוקד מאמרי, התוצאה האסורה היא התאבדותו של אחר, ויש להראות שמעשהו של הנאשם היה גם הגורם המוחשי, כלומר תנאי חיוני להתאבדות, וגם הגורם הקרוב, כך שהמוות הוא חוליה טבעית ברצף האירועים.¹¹⁹

סוגיה קשורה שעולה בעברות תוצאה נוגעת בגורם זר מתערב (superseding cause): שרשרת סיבתית שהחלה בהתנהגות של פלוני עשויה להיקטע בגין מאורע חיצוני או בגין התנהגות של אלמוני, שאז יהיה פלוני פטור מאחריות לתוצאה.¹²⁰ גם דוקטרינה זו משקפת שיקולים נורמטיביים מורכבים.¹²¹ כך גם כאשר הפעולה היא מצד הקורבן, בעיקר תגובה אינסטינקטיבית.¹²² אפילו כאשר הקורבן פוגע בעצמו, בית המשפט יכול להתייחס ליצירת הסיכון לקורבן ולקבוע כי הקורבן פגע בעצמו במסגרת הסיכון הצפוי; או לחלופין לקבוע שהפרת הזכות של הקורבן פגעה באוטונומיה שלו והובילה לפגיעה עצמית שאינה רצונית ואינה עצמאית. בהמחשה קונקרטית, אין קושי דוקטרינרי לגרוס כי סירוב של קורבן לקבל טיפול רפואי אינו מנתק את הקשר הסיבתי למי שפצע אותו.¹²³

(2) פסיקה

בהתאם לסטנדרט הסיבתיות הרחב הרווח בארצות הברית בעברות ההמתה, והואיל וההתאבדות היא תופעה שכיחה, היה אפשר לצפות לאישומים רבים ברצח בגין גרימתה, אך לא זה המצב;¹²⁴ להפך, העמדה לדין בגין עידוד התאבדות היא ספורדית.¹²⁵

118 Zavala, לעיל ה"ש 43, בעמ' 313; LaPalme, לעיל ה"ש 43, בעמ' 1447; Phillips, לעיל ה"ש 43, בעמ' 1753. השוו Cherkassky, לעיל ה"ש 41, בעמ' 388.

119 Zavala, לעיל ה"ש 43, בעמ' 313.

120 LaPalme, לעיל ה"ש 43, בעמ' 1447.

121 מנקודת מבט ליברטריאנית, גרימת פעולה אנושית מרצון נתפסה בעבר כבלתי אפשרית בהגדרה, בהנחה שאי-אפשר לגרום לכך שאדם בעל מסוגלות פיזית ושכלית יבחר לעשות דבר מסוים, אלא אפשר רק לכפות עליו את המעשה או להונות אותו, או לחלופין להיכנס עימו לשותפות פלילית – רעיון המצריך שהמעשה עצמו יהיה פלילי. עם הזמן הועדפה תפיסה תועלתנית באשר לסיבתיות. בתי המשפט החלו לתפוס מעשים אנושיים ומאורעות טבעיים כגורם מתערב רק כאשר הם היו בלתי צפויים. תחת תפיסה תועלתנית, הרצון האנושי אינו חופשי מהתערבות סיבתית, והבחירה היא תוצר צפוי של דחפים הדוניסטיים ותמריצים מצביים. העובדה שמהלך סיבתי עובר דרך אדם אחר, שיכול לבחור אחרת, אינה שוללת הטלת אחריות בגין סיכון צפוי. פעולות צפויות של אחר אינן נחשבות כגורם זר מתערב הקוטע את אחריות הנאשם. Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 85, 90–92, 97–99.

122 LaPalme, לעיל ה"ש 43, בעמ' 1448.

123 זאת, בקביעה שהעדר טיפול רפואי נגיש היה צפוי; שלקורבן הייתה זכות לסרב לטיפול; שהסירוב לקבל טיפול אינו מעשה מתערב, אלא מחדל גרידא; או שהסירוב נבע מחוסר יכולת שנגרם בגין הפגיעה האסורה. Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 99–100.

124 שם, בעמ' 99 ו-109–110.

125 Zavala, לעיל ה"ש 43, בעמ' 321.

בעבר הרחוק אישומים בהתאבדות נקשרו במישרין לעברות פיזיות חמורות שעבר הנאשם כלפי הקורבן קודם להתאבדותו. לדוגמה, בעניין *Lewis* ירה הנאשם בגיסו בבטן, ופצעו באופן שהיה קוטלו בתוך שעה. הקורבן הסובל הבין את מצבו, חתך את גרונו שלו ומת במהרה. בית המשפט העליון בקליפורניה, אשר דן במקרה בשנת 1899, ראה את הירייה כתנאי חיוני למעשה ההתאבדות, אך לא כגורם לה, שכן התאבדות אינה תוצאה טבעית של ירי. חלף זאת הוא התייחס לירי כאל גורם מקביל (concurrent cause) שהחיש את המוות.¹²⁶ בשנת 1932 נפסק דינו של סטיבנסון (*Stephenson*) – מנהיג קבוצת קו קלוקס קלן אשר חטף, הכה, נשך וניסה לאנוס את הקורבן. הקורבן, שהייתה בשליטת חסידיו של הנאשם, קנתה רעל ובלעה אותו, ומתה בשובה הביתה, כנראה משילוב של השפעת הרעל והזיהום מהנשיכה. בית המשפט העליון באינדיאנה הצביע על שתי סיבות לאחריותו הסיבתית של סטיבנסון: התאבדות הקורבן הייתה השלכה טבעית ומסתברת של איומו לפגוע בה; ולחלופין, התנהגותו הפושעת הותירה את הקורבן בחוסר אחריות מנטלי.¹²⁷

אישום בהמתה לא על רקע עברות אלימות עצמאיות עלה בעניין *Persampieri*. אשת הנאשם, מעורערת נפשית, ניסתה להתאבד פעמיים בעבר. בהיותה שתויה ונסערת, ולאחר שהנאשם הודיע על תוכניתו להתגרש ממנה, היא איימה בפניו להרוג את עצמה. הנאשם הקניטה כפחדנית מכדי להרוג את עצמה, נתן לה רובה טעון, הראה לה שהנצרה מוזנת וכיצד להשתמש בהדק, וצפה בה מתאבדת. הוא הואשם בעברת המתה (involuntary manslaughter). לאחר שהודה בהמתה, ערער פרסמפיארי וטען כי האישום עסק בסיוע בהמתת האישה על ידי עצמה, קרי, בסיוע במעשה שאינו עברה. בית המשפט העליון במסצ'וסטס אישר את ההרשעה בשנת 1961, קבע כי הנאשם גילה פיזיות ואדישות לבטחון אשתו, וציין כי האישום קל מהמעשה הפזיז שהוביל לרצח עצמי של האישה.¹²⁸

ד"ר קבורקיאן, שהוזכר לעיל, סיפק לחולים שסבלו מכאב כרוני גישה למכונה לביצוע התאבדות, ונוכח כאשר הם הפעילוה עד מותם. הוא סייע לכ־130 חולים למות. לאחר שבשנת 1993 הפלילה מדינת מישיגן סיוע בהתאבדות, הועמד קבורקיאן לדין ארבע פעמים בגין עברה זו, אולם בשלושה מקרים הוא זופה, ובאחר נפסל המשפט. בפסק דין משנת 1994 שלל בית המשפט העליון במישיגן את האפשרות להרשיע בעברות המתה במקרים כאלה, בקובעו כי מעשה הנאשם לא הוביל למוות במישרין וכתוצאה טבעית, לנוכח אי־השתתפותו במעשים הסופיים שגרמו למוות. עוד קבע בית המשפט כי קיומן של עברות מפורשות של סיוע בהתאבדות פירושו החרגה דוקטרינרית מעברות ההמתה הכלליות, כך שהאחרונות אינן מכילות את הראשונות.¹²⁹

People v. Lewis, 124 Cal. 551, 556, 559 (1899) 126

Stephenson v. State, 179 N.E. 633, 649 (Ind. 1932) 127

Persampieri v. Commonwealth, 175 N.E.2d 387, 389–390 (Mass. 1961) 128

People v. Kevorkian, 527 N.W.2d 714, 735–738 (Mich. 1994) 129

ככל שההווה מגמה קלה של יישום סטנדרטים של צפיות כדי להרשיע בעברות המתה את מי שסייע בהתאבדות, היא נעצרה בפרשת *Kevorkian*. שום בית משפט אמריקני במאה האחרונה לא הטיל אחריות ברצח בגין סיוע בהתאבדות מרצון, אף שהיסוד הנפשי של עברת הרצח התמלא. דומה שהשופטים והתובעים האמריקנים תופסים את עברת הסיוע בהתאבדות כנבדלת מרצח.¹³⁰

מקרה אמריקני מודרני של אישום בעברת המתה בגין התאבדות היה בפרשת *Carter*. רוי בן השמונה-עשרה התאבד שנתיים לאחר ניסיון אובדני קודם. בחקירה משטרתית התגלתה מעורבותה של חברתו קרט. תחילה היא ניסתה להניאו מכוונתו, עד שהוא שכנעה כי זו האפשרות היחידה לסיום סבלו. בשלב מאוחר יותר היא עודדה אותו במסרונים להכין תוכנית התאבדות, ואף לחצה עליו להמשיך בביצועה בשיחת טלפון שבה הוא הביע היסוס. חבר המושבעים בבית המשפט לנוער מצא ראיות מספיקות להאשימה בהמתה (involuntary manslaughter). ערעורה לבית המשפט העליון במסצ'וסטס נדחה. התקדימים העיקריים שעליהם נשען בית המשפט היו עניין *Atencio*, שעסק בהריגה במסגרת משחק רולטה רוסית,¹³¹ ועניין *Persampieri*, שהוצג לעיל.¹³² בית המשפט התמקד ביסוד הנפשי, ומיעט להתייחס לשאלת הסיבתיות.¹³³ שופט בית המשפט לנוער דחה את טענת ההגנה על מיעוט תקדימים והגנת התיקון הראשון, הרשיע את קרט בהריגה, וגזר עליה חמישה-עשר חודשי מאסר בפועל. בשנת 2019 דחה בית המשפט העליון במסצ'וסטס את ערעורה, אימץ את הנמקתו הקודמת, וקבע שהנאשמת נהגה מתוך כוונה כאשר עודדה את רוי להתאבד.¹³⁴ בספרות נכתב כי כל נאשם אמריקני שהורשע באחריות להתאבדות מרצון אפשר את המעשה באמצעות סיפוק הנשק, וקרט הייתה היחידה שהורשעה בהריגה בגין עידוד ההתאבדות גרידא.¹³⁵

באנגליה התקדים המרכזי הוא כנראה עניין *Dhaliwal*. לאחר שנים של ניצול נפשי ותקיפות פיזיות, התאבדה גב' דליוול. בעלה הואשם בהריגה באמצעות מעשה מסוכן ואסור (manslaughter by unlawful and dangerous act). התביעה לא ביססה את העברה על תקיפתה בראשה ערב ההתאבדות, אלא טענה שהאפקט המצטבר של האלימות המשפחתית גרם למחלת נפש אצל הקורבן. בית המשפט הפלילי המרכזי (Central Criminal Court) קבע כי שום חבר מושבעים סביר לא ירשיע את הנאשם בהריגת אשתו או אפילו בחבלה חמורה כלפיה. בית המשפט לערעורים אישר את ההכרעה בשנת 2006, והטעים כי הרשעה בהריגה אפשרית רק אם טוענים כי התקיפה האחרונה מבטאת שיא של התנהגות נצלנית, וגרמה להתאבדות, בבחינת הקש ששבר את גב הגמל ודחק את הקורבן לקצה, אולם ללא הוכחה של אלימות פיזית או חבלה נפשית, אשר לעיתים קשה

Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 109.

131 Commonwealth v. Atencio, 189 N.E.2d 223 (Mass. 1963).

132 עניין *Persampieri*, לעיל ה"ש 128.

133 עניין *Carter I*, לעיל ה"ש 42, בעמ' 1063–1064.

134 עניין *Carter II*, לעיל ה"ש 42, בעמ' 365–364.

135 Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 109–110.

מאוד לבססן בדיעבד, הנאשם בגרימת נזק רגשי או מצוקה מנטלית אינו אחראי להמתה.¹³⁶

תקדים בריטי מאוחר היה בעניין *Wallace*, בשנת 2018. ואלאס וון-דונגן סיימו זוגיות בת כחמש שנים, ואז החל וון-דונגן זוגיות חדשה. לילה אחד, לבקשתה של ואלאס, הגיע וון-דונגן לדירתה. לאחר שהתווכחו, הודיעה ואלאס שהיא תלך למלון, וון-דונגן נותר בדירתה. בשלוש בבוקר התעורר וון-דונגן אל מול ואלאס, אשר צחקה, אמרה שאם הוא אינו שלה הוא לא יהיה של שום אישה אחרת, ושפכה חומצה על פניו, שנזלה ליתר גופו. וון-דונגן אושפז ארבעה-עשר חודשים, סבל מכוויות וצלקות קשות, איבד את ראייתו כמעט לגמרי, רגלו נקטעה וגופו שותק מהצוואר ומטה. אביו הביאו לבלגיה, שבה חי בעבר. לאחר שהבין כי מצבו לא ישתפר, ביקש וון-דונגן המתת חסד בהתאם לחוק הבלגי, ולאחר תקופת המתנה של שלושים יום קיבל זריקת רעל ומת. לאחר מותו הואשמה ואלאס ברצח ובחבלה. היא זוכתה מרצח בטענת "אין להשיב לאשמה", לאחר שנקבע כי זריקת הרעל קטעה את הקשר הסיבתי. אולם ערעור המדינה התקבל פה אחד, בקביעה שהקשר הסיבתי העובדתי אינו במחלוקת, ואילו לגבי הקשר הסיבתי המשפטי יצטרכו המושבעים להחליט אם מעשיה של ואלאס הם מגורמי המוות, אף אם לאו דווקא הגורם העיקרי. בית המשפט קבע כי אף שמעשה רצוני, מחושב ומודע מצד הקורבן יכול לקטוע את הקשר הסיבתי, הפעם מעשי הקורבן אינם מנותקים ממעשי הנאשמת, ובכירור אינם רצוניים, והמושבעים יצטרכו להכריע אם התאבדות היא תוצאה צפויה של מתקפה בחומצה מן הסוג האמור.¹³⁷

לבסוף ראוי לאזכר את עניין *Muradyan*. חייל שגויס לשירות חובה בצבא ארמניה מת בתלייה בגיל שמונה-עשרה. אמו טענה כי נרצח משום שראה גנבה בצבא. הרשויות לא מצאו בסיס לכך, אך גילו כי מורדיאן סבל התעללות גופנית ונפשית ביחידתו. שני חיילים הואשמו בהפרת קוד התנהגות צבאי, בגין הטרדת מורדיאן והשפלתו עד שהתאבד. אמו עתרה לבית הדין האירופי לזכויות אדם. בשנת 2022 קבע המותב הרביעי של בית הדין האירופי לזכויות אדם כי רשויות מקומיות מחויבות להגן על אזרחים מפני הסכנות הכרוכות בשירות צבאי, ואלה הפרו את חובתן, משום שהתעללות במורדיאן הובילה להתאבדותו.¹³⁸ לא נדונה כלל האפשרות להעמדה לדין בעברת המתה.

¹³⁶ עניין *Dhaliwal*, לעיל ה"ש 40, בפס' 7-8, 18 ו-32.

¹³⁷ R. v. Wallace [2018] EWCA (Crim) 690 (Eng.) 137. לבסוף זוכתה הנאשמת מרצח והורשעה בחבלה בלבד. נגזר עליה מאסר עולם, ולפחות שנים-עשרה שנים בכלא. לגזר דינה ראו <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2018/05/r-v-wallace-sentencing-1.pdf>
¹³⁸ Muradyan v. Armenia, App. No. 69517/11 Eur. H.R. Rep. paras. 7, 63, 113, 130-133, 139, 141, 144-147, 154 (2022).

2. דיני ההתאבדות – הדין בישראל

כעת אעבור מהעולם לישראל. אפתח בסקירת ההסדרה החקיקתית המפורשת של דיני ההתאבדות, תוך שימת דגש במשפט הפלילי, ואמשיך בהצגת הפסיקה הדלה בעברה המפורשת האוסרת שידול להתאבדות וסיוע במעשה. לאחר מכן אעבור להסדרה העקיפה – החלת עברות ההמתה הכלליות בגין גרימת התאבדות או אי-מניעתה – ואסיים בהצגת הפסיקה הדלה גם בתחום זה.

(א) דיני ההתאבדות – הסדרה מפורשת*(1) חקיקה*

במישור האזרחי, סעיף 50 לחוק חוזה הביטוח, התשמ"א-1981, שכותרתו "התאבדות האדם שחייו מבוטחים", מבטיח תגמולי ביטוח חיים אף לאחר התאבדות, בתנאי שחלפה לפחות שנה מכריתת החוזה.

במישור הביואתיקה, סעיף 20 לחוק החולה הנוטה למות, התשס"ו-2005, שכותרתו "איסור סיוע להתאבדות", מבהיר כי החוק אינו מתיר פעולה – רפואית או אחרת – שמסייעת בהתאבדות, אף לא מתוך חסד וחמלה ואף לא לבקשת החולה הנוטה למות.¹³⁹

במישור המנהלי, תקנה 37(ב) לתקנות בתי הסוהר, התשל"ח-1978, מאפשרת למנהל בית סוהר להתיר לאסיר שטרם נגזר דינו להחזיק חפצים כאלה ואחרים, למעט למטרות פליליות או למטרות התאבדות. תקנה 2(א)(4)(ו) לתקנות בריאות העם (הודעה על פטירות ואירועים מיוחדים), התש"ם-1980, מחייבת מנהל מוסד רפואי שבו אירעה התאבדות לדווח על כך. כלל 17(ד) לכללי שידורי טלוויזיה מהכנסת, התשס"ז-2006, מחייב גוף שידורים לנקוט משנה זהירות בדיווחים מסוימים, כדי לא לעודד חיקוי שלהם, לרבות דיווח על התאבדות או נסיון התאבדות.

במישור הפלילי, פקודת החוק הפלילי, 1936 (להלן: הפח"פ), אשרה ניסיון להתאבד בסעיף 225(1): "כל המנסה להרוג את עצמו יאשם בעוון." סעיף 225(2) לפח"פ אשר שידול להתאבדות, ייעוץ בנוגע להתאבדות וסיוע בהתאבדות, וקבע עונש מאסר עולם בגין עברות אלו. חוק העונשין, התשל"ז-1977, מעולם לא כלל עברה של ניסיון להתאבד, אך מלידתו ועד היום כונן סעיף 302 לחוק העונשין פשע של "שידול או סיוע להתאבדות", שבצידו עונש של עשרים שנות מאסר, וזאת ללא שינוי או עדכון. הסדרה פלילית שונה לגמרי עולה מסעיף 24(א)(1)(ג) לחוק הנוער (טיפול והשגחה),

139 לפני קבלת החוק, בפרשה מפורסמת, נדון סירוב משפחתי למתן טיפול לפעוטה במצב רפואי קשה, כדי למנוע סבל. בפסק הדין הארוך הוזכרו בקצרה עברות המתה. ראו ע"א 506/88 שפר נ' מדינת ישראל, פ"ד מח(1) 87, 176 (1993). לעתירה דומה בבקשה להפסיק הארכת חיים מלאכותית באמצעות צינורות הזנה ראו ה"פ (מחוזי ת"א) 603/05 פלוני נ' ארבל" מרכז גריאטרי, פ"מ התשס"ד(1) 865 (2005) (להלן: עניין ארבל).

התש"ך-1960, במסגרת "הגנת קטין מפני פרסומים מזיקים", המטיל שנת מאסר בגין חשיפת קטין שהתאבד או ניסה להתאבד.

(2) פסיקה

סעיף 302 לחוק העונשין הוזכר במקרים אחדים, אך לרוב בפרשות שלא עסקו בהתאבדות במישרין,¹⁴⁰ לרבות פרשות לא פליליות.¹⁴¹ רק שתי פרשות כללו אישום בעברה. המאוחרת מביניהן, פרשת **נאצר**, כללה עברות רבות וחמורות, כניהול ארגון פשיעה, סחיטה, חבלה, תקיפה וירי, וכן שידול להתאבדות. האישום האחרון לא זכה בהתייחסות שיפוטית בעת הארכת המעצר.¹⁴² במשפט התברר כי האישום בשידול להתאבדות התקשר לתקיפה וחבלה חמורות נגד אזרח על רקע חוב כספי, שלוו באמירה שכדאי לו למות או להתאבד; ואכן, למחרת הוא התאבד. לצד הרשעה בעברות רבות, זוכו הנאשמים מעברת שידול להתאבדות, משלא הוכחו יסודותיה.¹⁴³

הפרשה המוקדמת היא המקרה היחיד שבו הוגש אישום עצמאי בעברה – עניין **קרוגולץ**. קרוגולץ הייתה בזוגיות עם ליברמן, אשר לקה במחלת פרקינסון ובמחלת לב ומאס בחייו. ליברמן ניסה להתאבד כמה פעמים, וביקש מקרוגולץ לסייעו. לאחר שכשלו נסיונותיה להניאו מכוונתו, היא רכשה לבקשתו רעל עכברים והמסה אותו בכוס מים יחד עם גלולות שינה. ליברמן שתה, וקרוגולץ הלכה לישון. בקומה בבוקר היא מצאה אותו ללא הכרה, ולא הזעיקה עזרה. בחלוף זמן קצר הגיע חברו של ליברמן, הבחין במתרחש והזעיק אמבולנס. קרוגולץ, בכוונה לסייע לבן זוגה למות, נמנעה מלחלוק עם הרופאים את המידע על הרעל וגלולות השינה. שטיפת קיבה שנעשתה לא הועילה, וליברמן נפטר למחרת. בית המשפט המחוזי הרשיע את קרוגולץ בסיוע בהתאבדות, בקובעו כי המוות נגרם – או למצער הוחש – בגין מעשיה, וגזר עליה שלוש שנות מאסר. בבית המשפט העליון הסכים השופט מצא עם ההגנה כי לא הוכח שהמוות נגרם בגין הרעל, אך הבהיר כי עברת הסיוע בהתאבדות אינה מחייבת קשר סיבתי בין הסיוע לבין המוות, ואף אינה מחייבת שההתאבדות תצליח; מתן רעל הוא סיוע ברור.¹⁴⁴ השופט חשין הסכים כי לא הוכח שהנאשמת גרמה למות המנוח, אך גרס כי עברת הסיוע בהתאבדות אינה יכולה לחול ללא התאבדות שהצליחה, ולכן קרוגולץ אשמה רק בניסיון לסייע.¹⁴⁵ עונשה הופחת למחצית.

140 למשל, ע"פ 6095/08 **סלומון נ' מדינת ישראל**, פס" 8 (אר"ש 29.12.2008) (אזכור קצר של עברות שידול מיוחדות); רע"פ 8736/15 **צוברי בר נ' מדינת ישראל**, פס" 16 (אר"ש 17.1.2018) (דיון בשאלה אם ניתן להרשיע בעברת איומים את מי שאיים להתאבד).

141 עניין **שפר**, לעיל ה"ש 139, בעמ' 176 (סירוב לטיפול רפואי); עניין **ארבל**, לעיל ה"ש 139, בעמ' 877 (עתירה להפסקת הארכת חיים); תמ"ש (משפחה ראשל"צ) 33818-05-11 **ד"ש נ' ח"ש**, פס" 39 (נבו) (2.10.2013) (דיון בזכותו של אדם לרשת את בת זוגו חרף אחריותו להתאבדותה).

142 ב"ש"פ 597/06 **מדינת ישראל נ' נאצר** (אר"ש 2.2.2006).

143 ע"פ 9093/08 **נאצר נ' מדינת ישראל**, פס" 10 (אר"ש 7.12.2011).

144 ע"פ 6568/93 **קרוגולץ נ' מדינת ישראל**, פ"ד מט(1) 397, 413–402 (1995).

145 שם, בעמ' 413–417.

(ב) דיני ההתאבדות – הסדרה עקיפה*(1) חקיקה*

לצד ההסדרה הפלילית המפורשת, הסדרה פלילית רחבה ועמומה – בדמות עברות ההמתה הכלליות – כוללת תחולה פוטנציאלית ואף מעשית כאשר לגרימת התאבדותו של אחר. בשנת 2019 התקבלה בישראל רפורמה בעברות ההמתה.¹⁴⁶ הן לפני הרפורמה והן אחריה, עברות ההמתה כולן סובבות סביב הביטוי העובדתי "גרימת מוות", ולצידו יסוד נפשי בדרגה גבוהה עד נמוכה.¹⁴⁷ גרימת מוות מתארת קשר סיבתי בין פעולת הנאשם לבין מותו של אחר – קשר אשר נבחן באופן עובדתי ומשפטי,¹⁴⁸ וכולל לעיתים גם מימד נורמטיבי.¹⁴⁹ אף ש"גרימה" היא רכיב התנהגותי רחב ועמום,¹⁵⁰ סעיף 309 לחוק העונשין מרחיבו עוד, בכולמו טענות הגנה שונות על קטיעת הקשר הסיבתי.¹⁵¹ לנוכח רוחבן ועמימותן יוצאי הדופן של עברות ההמתה, ניתן לנסות להחילן על מי שהוביל לכאורה אחר להתאבדות.

(2) פסיקה

האישומים בישראל בעברות המתה בגין גרימת התאבדות הם נדירים. בעניין **אבו זייד** הואשמו שניים ברצח אחרים, לפי סעיף 214 לפח"פ, לאחר מסכת של התעללות בה על רקע כבוד המשפחה. האישום ייחס להם הכאה, דקירה ולבסוף הצתה של האחות. בהכרעת הדין נקבע כי לאחר שהכו ודקרו אותה, היא החלה לאיים בהתאבדות ורצה למטבח. אחד הנאשמים התריס בה שתשרוף את עצמה, ולאחר ששפכה על עצמה נפט, המריץ אותה לשפוך עוד. לבקשתה, הוא מסר לה קופסת גפרורים, והיא הציתה את עצמה. אז יצאו אחיה מהמטבח, סגרו את הדלת אחריהם והחזיקו בידיה, אף שהאחות לא ניסתה לצאת. היא מתה במקום מכוויותיה. בשנת 1975 סירב בית המשפט המחוזי להרשיע את האחים ברצח, בגין העדר כוונה תחילה, אך הרשיעם בקצרה בסיוע כמעשה התאבדות לפי סעיף 225(ג) לפח"פ.¹⁵²

146 חוק העונשין (תיקון מס' 137), התשע"ט-2019, ס"ח 230, 232-230; וכן הצעת חוק העונשין (תיקון מס' 124) (עבירות המתה), התשע"ו-2015, ה"ח הממשלה 166, 166.

147 ע"פ 1100/93 **סובאח נ' מדינת ישראל**, פ"ד מז(3) 635, 648 (1993); שאול כהן "היסוד ההתנהגותי-נסיבתי בעברת הריגה" **משפט ועסקים** טו 145, 151-153 (2012); בועז סנג'רו **ביקורת דיני העונשין הישראליים** 21, 101, 188 (2020) (להלן: סנג'רו **ביקורת דיני העונשין**).

148 שם, בעמ' 104-109; יצחק קוגלר **תאורייה ומעשה בדיני עונשין: מבוא והיסוד העובדתי** פרקים 41 ו-44 (2020).

149 ע"פ 9647/10 **פלוגי נ' מדינת ישראל**, פ"ד סו(1) 213, פס' 16-18 ו-24 לפסק הדין של השופטת ארבל (2013); דנ"פ 404/13 **פלוגי נ' מדינת ישראל**, פס' 5 לפסק הדין של השופט הנדל (אר"ש 15.4.2015).

150 כהן, לעיל ה"ש 147, בעמ' 151-152; אסף הרדוף "עקרונות החוקיות – חזק על חלשים" **משפט ועסקים** כד 533, 546 (2021).

151 סנג'רו **ביקורת דיני העונשין**, לעיל ה"ש 147, בעמ' 195.

152 פ"ח (מחוזי ת"א) 6/75 **מדינת ישראל נ' אבו זייד**, פ"מ התשל"ה(2) 507, 514-517 (1975).

התיק הכולט ביותר בהקשר זה הוא פרשת **יעקובוב**. גב' יעקובוב הייתה פועלת ניקיון במועצה, ופרנסה את בעלה, את שלוש בנותיהם ואת בנה מנישואיה הקודמים. באוגוסט 1996 היא התלוננה לפני מנהלת לשכת הרווחה כי בעלה הכה אותה באותו יום בשל סירובה למסור לו את משכורתה, והוסיפה כי בעלה אליהם כלפיה כבר שנים. המנהלת הציעה שתפנה למעון לנשים מוכות או תתלונן במשטרה, וחרף שתיקתה, הזעיקה את המשטרה. שני השוטרים שהגיעו שכנעו את האישה להגיש תלונה נגד בעלה, וליווה לביתה. הבעל קיבל את פניהם בחרפות ובגידופים. במעמד הבעל סיפרה האישה לשוטרים כי במהלך שמונה שנות נישואיהם הוא מכה אותה בקביעות ומתעלל בה, אך בגין פחדיה טרם התלוננה. השוטרים הורו לבעל להילוות אליהם, אך בתגובה הוא פנה לאשתו בקללות ובנאצות ודרש שתבטל את התלונה, וכך עשתה. השוטרים הזהירו את הבעל כי אם יחזור ויריס יד על אשתו, הוא ייעצר. מייד בצאתם מהדירה התפרץ הבעל על האישה ואיים לפרק את הבית, חתך בסכין גדולה את הווילונות ואת ריפוד הרהיטים בחדר המגורים, והשליכם מבעד לחלון לחצר. האישה ישבה בחדר הילדים מכונסת בעצמה, ועימה בנה. שכנות, אשר ראו כי רהיטים מושלכים מהחלון ומספנים ילדים ששיחקו בחצר, נכנסו לדירה וניסו להרגיע את הבעל. הבן קרא לאחת מהן ואמר לה שאמו יושבת על אדן החלון. השכנה שבה לחדר המגורים וקראה לבעל, אשר חש לחדר, אך בטרם הגיע לאדן החלון, קפצה האישה אל מותה מחלון דירתה שבקומה הרביעית. הבעל הואשם בעברות שונות, לרבות הריגה. הוא הכחיש כי נהג להכות את אשתו, הודה במעשה אלימות יחיד באותו יום, וטען כי לא צפה שאשתו תתאבד. בית המשפט המחוזי קבע כי האישה התאבדה מתוך ייאוש, בתגובה על אלימותו הנמשכת של הבעל, אשר התפרצה באופן קשה במיוחד לאחר שהעזה לפנות למשטרה. עוד קבע בית המשפט כי ספק אם הבעל – אשר חש רגשות כעס ועלבון כלפי אשתו בשל תלונתה, והיה מרוכז בעצמו ובתחושת עלבונו – היה מודע לכך שהתנהגותו עלולה להניע את המנוחה להתאבד, ולפיכך זיכה אותו מהריגה. חלף זאת הוא הרשיעו בגרימת מוות ברשלנות, משום שההתאבדות הייתה צפויה, ושלא אותו לשנתיים מאסר.¹⁵³ בערעור קבעה השופטת דורנר, בשנת 2002, כי האישה התאבדה מתוך ייאוש ותחושת אין-מוצא, לאחר שמונה שנות התעללות. התפרצותו של הבעל לאחר המאמץ האדיר שהשקיעה בתלונה לימדה אותה כי אין לה דרך לשים קץ לסבלה, והיא בחרה להתאבד. תגובה זו אופיינית לאישה מוכה: מחקרים הראו כי אישה הסובלת מאלימות קשה ורצופה, ואינה זוכה בעזרה, נתקפת ייאוש עמוק, העלול להובילה להתאבדות או להריגת התוקף. ערעורו של הבעל נדחה.¹⁵⁴ בהמשך השנה דחה השופט חשין עתירה לדיון נוסף. הוא הדגיש כי התאבדות כשלעצמה אינה מנתקת את הקשר הסיבתי בין מעשה לתוצאה. השאלה היחידה היא הצפיות הראויה. הבעל היה חייב לצפות שהתנהגותו הרעה והקשה עלולה להניע את אשתו להתאבד. במשך שנים הוא פגע

153 ת"פ (מחוזי חי') 160/96 מדינת ישראל נ' יעקובוב, פס' 7 ו-10 (נבו 3.9.2000). המילה "התאבדות" הוזכרה בפסק הדין פעמיים בלבד.

154 ע"פ 7832/00 יעקובוב נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(2) 534 (2002) (להלן: ע"פ יעקובוב).

בגופה וריסק את נפשה, ולאחר שאזרה לבסוף עוז להתלונן, הוא כפה אותה לבטל את התלונה, והשוטרים עזבו את המקום. במצב זה היא חשה חוסר תקווה מוחלט, והתאבדה. מעשי הבעל הוליכו אם כן להתאבדות צפויה.¹⁵⁵

תיקים מאוחרים של אישומים בעברות המתה בגין גרימת התאבדות לא זכו בדין שיפוטי ביקורתי נרחב, ועסקו באי־מניעת התאבדות, ברוב המקרים של כלוא. בשנת 2010 נדחתה בקשת רשות ערעור של אינדיג, כלאי בתחנת מעצר, על הרשעתו בעברה של גרם מוות ברשלנות בשל התאבדות עצור, שבגינה נגזרו עליו ארבעה חודשי עבודות שירות. השופט רובינשטיין ציין בקצרה כי את חובת הזהירות יש לבסס לא על הפרקטיקות הנוהגות בתחנת המשטרה, אלא על הנהלים המחייבים, אך לא דן כלל בשאלות של קשר סיבתי וצפויות.¹⁵⁶ בעניין קמינסקי הורשע בשנת 2014 ממונה בחברת אבטחה בגרימת מוות ברשלנות של אחד המאבטחים, אשר התאבד בנושק שמסר הנאשם לידו לצורך ביצוע עבודתו כמאבטח. בית המשפט קבע בקצרה כי הנאשם היה מודע לפגמים בהתנהלותו, וחזקה שידע כי גלום בכך סיכון חיים.¹⁵⁷ בשנת 2016, בעניין עיסאווי, הואשמו שוטרים בגרם מוות ברשלנות של עציר שהתאבד בתלייה. בית המשפט הורה על זיכויים, משום שישודות העברה לא הוכחו – התביעה לא הראתה שהנאשם האחד היה מודע לשרוך שבמכנסי העציר, ולא הצביעה על מקור חובה המטיל על הכלאי אחריות לצפייה במסכי הטלוויזיה במעגל סגור.¹⁵⁸

לעומת זאת, בשנת 2015 הורשע סוליימנוב לפי הודאתו בכתב אישום מתוקן בגרם מוות ברשלנות של מכרה, אשר שיתפה אותו ברצונה להתאבד. לאחר שניסה להניאה מרצונה, בהזכירו לה את ילדיה, ולאחר שהשמיעה באוזניו שירי דיכאון ובכתה, הוא צילם אותה לבקשתה מחזיקה באקדחו, ונכנס להתקלח. בצאתו הוא ראה אותה מוציאה את אקדחו מתיקו ואמר לה שאסור לה לגעת באקדחו. כאשר פנה לשוחח בטלפון, נטלה המכרה את אקדחו, נכנסה למקלחת וירתה בראשה למוות.¹⁵⁹

כמפורט להלן בחלק ב2(ג), הפסיקה הדלה מתקשרת בוודאי לסינון תביעות מוקדם. סינון כזה הוביל – אם כי לעיתים רחוקות – לעתירות להעמדה לדין. בשנת 2010, בעניין שוורץ, דחה בג"ץ עתירה של הורי חייל שהתאבד. בעקבות חקירת מצ"ח קבע פרקליט פיקוד מרכז כי היו סימנים מקדימים שהיו צריכים להדליק "נורת אזהרה" אצל מפקדיו של המנוח, אלא שההליך הראוי לגבי הקצינים הללו הוא דין משמעותי. השופט ג'ובראן הבהיר כי לא יתערב בהחלטת הפרקליטות, והטעים את עמדת הפרקליטות בדבר הקושי להוכיח קשר סיבתי עובדתי בין מחדלי המפקדים לבין ההתאבדות, ובדבר הקושי להוכיח שההתאבדות הייתה צפויה.¹⁶⁰ במרץ 2022, בעניין לובטון, דחה בג"ץ עתירה

155 דנ"פ 983/02 יעקובוב נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(4) 385 (2002) (להלן: דנ"פ יעקובוב).

156 רע"פ 8886/10 אינדיג נ' מדינת ישראל, פס' יא (אר"ש 28.12.2010).

157 ת"פ (שלום י-ם) 1957/09 פרקליטות מחוז ירושלים נ' קמינסקי (נבו 28.4.2014).

158 ת"פ (שלום חי') 38605-01-14 מדינת ישראל נ' עיסאווי (נבו 4.2.2016).

159 ת"פ (מחוזי ת"א) 31940-06-14 מדינת ישראל נ' סוליימנוב (נבו 12.2.2015).

160 בג"ץ 88/10 שוורץ נ' היועץ המשפטי לממשלה, פס' 12 (אר"ש 12.7.2010). השופט ג'ובראן הזכיר

דומה להעמיד לדין רכזי מודיעין בגין אחריותם להתאבדותו של לוחם, שאותו ביקשו לגייס כמודיע. הנשיאה חיות הדגישה את מיעוט התערבותו של בית המשפט בהחלטות תביעה הנוגעות בהעמדה לדין בכלל ובהערכת ראיות בפרט, והצביעה על קשיים בביסוס האחריות הפלילית של הרכזים לעברות ההמתה, ובעיקר בהוכחת הקשר הסיבתי העובדתי והמשפטי בין מחדלי הרכזים לבין ההתאבדות.¹⁶¹ מקרי התאבדות מעטים שהובילו לתגובה מדינתית היו לפי חוק חקירת סיבות מוות, התשי"ח-1958. כך היה, למשל, במקרה של התאבדות עצורה באגף נשים בבית מעצר¹⁶² ובמקרה של התאבדות מאושפזת בבית חולים.¹⁶³

פרק ב: מבט דוקטרינרי ביקורתי באיסורי ההתאבדות

פרק זה יציג ביקורת דוקטרינרית על יחסו של המשפט הפלילי להתאבדות, וזאת משתי זוויות רחבות ונפרדות. הראשונה תקדם קו שהספרות המשפטית הפלילית המועטה בנושא דנה בו – הזיקה שבין עברות ההתאבדות לבין עברות ההמתה הכלליות. אולם בניגוד לספרות זו, אבחן את עצם נחיצותן של עברות ההתאבדות, מצד אחד, ואת חשיבות ההבחנה בינן לבין עברות ההמתה הכלליות, מצד אחר. אראה כי עברות ההתאבדות חופפות את עברות ההמתה הכלליות או נגזרות שלהן. יודגש כי הניתוח שאציג הוא דוקטרינרי גרידא, וכשום אופן אינו משקף עמדה נורמטיבית באשר לתחולת העברות. תכליתן של עברות העשויות לחול באשר להתאבדות היא מורכבת בהרבה מכפי שהיא נראית במבט שטוח, ותידון בהרחבה ובביקורתיות בפרק ג.

הזווית הדוקטרינרית הביקורתית השנייה תתמקד במבחני הקשר הסיבתי, המקובלים בעברות תוצאה. סעיף 302 לחוק העונשין סובב בלשונו וברוחו סביב התאבדות: אף שמתאפשר גיוון דוקטרינרי צנוע לגבי השידול, הייעוץ והסיוע, נאשם לפי סעיף זה בהכרח יודע שאחר שוקל להתאבד, והאישום בהכרח מחברו לסיפור ההתאבדות בצורת שותפות. אולם אין זו הדרך הדוקטרינרית היחידה לייחוס אחריות פלילית בקשר

מקרה של העמדה לדין צבאי בגין התאבדות, אך הבחין בינו לבין המקרה הנוכחי (שם, בפס' 13). הפרשה שאליה הפנה השופט היא מר/189/07 (צבאי מרכז) **התובע הצבאי נ' ביטון** (11.9.2008), אולם אותו תיק הסתיים למעשה בהודאה בכתב אישום מתוקן בעברת התרשלות לפי ס' 124 לחוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955, ללא זכר לעברת המתה.

161 בג"ץ 6745/19 **לובטון נ' הפרקליט הצבאי הראשי**, פס' 30–38 (אר"ש 14.3.2022). פרשה זו הובילה אותי לכתיבת הארת פסיקה, אך עד מהרה הבנתי שחלקה הפלילי המהותי מצריך מסגרת רחבה ונפרדת, היא המסגרת הנוכחית. ההארה עצמה התמקדה בזיקות שבין ענפי המשפט הפלילי והמנהלי. ראו אסף הרדוף "מקור הטרגדיה: כוחה וחולשתה של אספקלריה מנהלית על משפט פלילי" **"המשפט" ברשת: זכויות אדם – מבזקי הארות פסיקה** 108, 5 (2022).

162 חס"ם (שלום ת"א) 140/05 **פז נ' משטרת ישראל** (נבו 28.1.2008).

163 חס"ם (שלום חי') 27773-09-09 **פלוגית נ' מדינת ישראל** (נבו 9.9.2012).

להתאבדות. אפילו אם עברות ההמתה הכלליות מכילות את עברת ה"שידול או סיוע להתאבדות" בנוסחה הנוכחי, הן מאפשרות מהלך המצוי מחוץ לשידול, ייעוץ וסיוע. זהו מהלך דוקטרינרי סבוך באופן כללי, וסבוך במיוחד באופן קונקרטי בעניין **יעקובוב**, שהוא התקדים הישראלי היחיד, אשר לא הצטיין בכיסוס הדוקטרינה. אטעים את הדיסוננס העולה בין נחרצותו של פסק הדין לבין העדרם המוחלט של מהלכים דומים בישראל וחריגותם גם בעולם, ואנסה לפרשו.

1. מבט דוקטרינרי ביקורתי בזיקה שבין עברת ה"שידול או סיוע להתאבדות" לבין עברות ההמתה

בהארת פסיקה קצרה בעקבות פרשת **אבו זייד**¹⁶⁴ נכתב שאם התקיים היסוד העובדתי של עברת הרצח אך ללא יסוד נפשי של כוונה תחילה לצידו, היה מקום לדון בעברות ההמתה הכלליות האחרות; ושהיה אפשר לדון ביסוד העובדתי – שממנו התעלם בית המשפט המחוזי – בהתאם לרעיון המחדל, על בסיס תרומת הנאשם לסכנה שהתממשה.¹⁶⁵ בעקבות פרשת **קרולין**¹⁶⁶ נכתב שמעשיה של קרולין שייכים לשלב הביצוע של המתת אדם, ושהאכסניה המתאימה למעשים כאלה היא עברת הרצח. במסגרת שבחורה התביעה מוטב לסווג את מעשי קרולין כסיוע בנסיון התאבדות.¹⁶⁷ דיונים אלו עסקו בעובדות המקרים ובאופן שבו הם הוכתרו על ידי התביעה ובתי המשפט. הם משקפים אספקלריה צרה. בזווית רחבה יותר, הבוחנת את הזיקה שבין עברת ה"שידול או סיוע להתאבדות" לעברות ההמתה, ניתן לגזור מסקנות כלליות בדבר ייתורה של הראשונה.

(א) שידול להתאבדות כרצח

היסוד העובדתי בעברות ההמתה הכלליות, לרבות רצח, הוא גרימת מוות גרידא: מעשה שהוביל למוות. כלומר, הרכיב ההתנהגותי בעברות אלו הוא "הגורם". הרכיב המקביל בעברת שידול להתאבדות הוא "המביא לידי". ההתנהגות המשדלת צריכה להשפיע על תודעתו של המשודל ולהניעו לעשות את המעשה.¹⁶⁸ שידול הוא עברת תוצאה מטיבה.¹⁶⁹ במובן זה, סבורני כי הנעה מנטלית להתאבדות היא מקרה פרטי של גרימת התאבדות. גרימה אינה חייבת להיות פיזית או מנטלית, ואף אינה חייבת להיות הגורם הקרוב או הישיר; הרכיב ההתנהגותי נמדד בדיעבד לפי התוצאה. כך, בהתקיים היסוד העובדתי של שידול להתאבדות, מתקיים לכאורה גם היסוד העובדתי של עברת הרצח.

164 עניין **אבו זייד**, לעיל ה"ש 152.

165 פרי ונתניהו, לעיל ה"ש 37, בעמ' 130–132.

166 עניין **קרולין**, לעיל ה"ש 144.

167 פלר, לעיל ה"ש 37, בעמ' 520–522 ו-529.

168 ש"ז פלר **יסודות ביניים עונשין** כרך ב 229–231 (1987).

169 ע"פ 8469/99 **אסקין נ' מדינת ישראל**, פ"ד נה(2) 65, 81, 93–94 (2001).

אין זה חשוב אם הגרימה בוצעה בתקשורת גרידא, משום שכל פעולה אנושית, ובכלל זה דיבור וכתובה, מספיקה לגיבוש הרכיב ההתנהגותי. הרכיב התוצאתי – מות אדם – מתקיים. כאשר ליסוד הנפשי, שידול להתאבדות כרוך מטיבו במטרה שהמשודל יתאבד, ולפיכך כוונת ההמתה מתגבשת בעליל. לאחר הרפורמה בעברות ההמתה, די באדישות לתוצאת המוות לצורך הרשעה ברצח; שידול להתאבדות צולח זאת בקלות. כך, שידול להתאבדות הוא מקרה פרטי של רצח. אף שהעונש שונה, לתביעה יש קרקע לתמוך אפילו בתוך עברות ההמתה, ולבחור מסגרת קלה יותר אף כאשר ניתן לבסס מסגרת מחמירה.¹⁷⁰

(ב) סיוע בהתאבדות כרצח או כסיוע ברצח

סעיף 31 לחוק העונשין מגדיר באופן מופשט ורחב את רעיון הסיוע, בשפה המטעימה שהמעשה מבוצע לפני העברה או במהלכה, במובן העובדתי, ושקיימת כוונה מיוחדת של המסייע "לאפשר את הביצוע... או... לתרום בדרך אחרת ליצירת תנאים לשם עשיית העבירה".

כאשר הסיוע שאדם מעניק לאחר חיוני להתאבדות, הוא עובר בקלות את מבחן האלמלא התוצאתי של עברות ההמתה הכלליות. לעומת זאת, כאשר הסיוע מינורי, הוא מתלבש בקלות על נגזרת הסיוע בעברות ההמתה החמורות. לעומת המשדל, אשר יש להראות כי שאף להגשמת המעשה של המשודל,¹⁷¹ אין הכרח להראות שהמסייע שאף להגשמת המעשה; נדרש אך להראות שהייתה לו מטרה לסייע או למצער שהוא צפה ברמה הקרובה לוודאות שפעולתו תסייע.¹⁷² רעיון הסיוע – פחות מהשידול אך עדיין באופן מובהק – אינו מתחבר מטיבו היטב לעברות בעלות יסוד נפשי נמוך. מי שיוודע שהוא מסייע בהתאבדות, יודע שהוא מסייע בגרימת מוות.

מבחינה דוקטרינרית, במקרים מסוימים ייתכן שסיוע בהתאבדות אינו רק סיוע ברצח, אלא רצח ממש.¹⁷³ כאמור, כאשר הסיוע הוא חלק הכרחי באירוע ההתאבדות כפי שהתרחש, ניתן לראות בו מעשה שגרם למוות; בהינתן שהמסייע יודע זאת, אין קושי לטעון שהוא לפחות אדיש לתוצאת המוות, אם לא מתכוון לה ממש. מבחינה דוקטרינרית, הקשר של חמלה וחסד אינו משנה את המסקנה. סיוע בהתאבדות בפעולה מינורית יותר ניתן להמשגה כ"סיוע ברצח". מסקנה זו, כקודמתה, מותירה תחושת דיסוננס ערכי בעיניים מודרניות. אולם לבד מהבסיס ההיסטורי של המשגת התאבדות כרצח עצמי, גם לשון החוק בישראל אינה שוללת זאת.

170 אסף הרדוף "קוטלו של אויבנו הוא בנו: פערי הרזולוציה בין המשפט הפלילי לחברה, בין חיים למוות, בין קורבן לעבריין ובין גמול לנקמה" **עלי משפט** טו 41, 57–59 (2020) (להלן: הרדוף "קוטלו של אויבנו").

171 עניין **אסקין**, לעיל ה"ש 169, בעמ' 81–82.

172 ע"פ 9716/02 **רימאוי נ' מדינת ישראל**, פס' 22 (אר"ש 15.2.2010).

173 מדינה ללא איסור מפורש של סיוע בהתאבדות עשויה לראות בכך עברת רצח. ראו Bryant, לעיל ה"ש 43, בעמ' 161.

עברת הרצח מוגדרת במילים "גורם בכוונה או באדישות למותו של אדם"; כך גם בעברת הרצח הקודמת – "גורם בכוונה תחילה למותו של אדם". לא נכתב "מותו של אדם אחר", כפי שנעשה במדינות אחרות.¹⁷⁴ גם לא נכתב "חברו", כפי שנעשה בישראל בעברות קרובות מבחינה דוקטרינרית: חבלה חמורה בסעיף 333, פגיעה בסעיף 334, תקיפה בסעיף 379 ועברות קשורות.¹⁷⁵ לפיכך, במובן דוקטרינרי, ניתן לגרום כי סיוע בהתאבדות של אדם שהצליחה הוא סיוע ברצח.¹⁷⁶ כלומר, סיוע בהתאבדות הוא מקרה פרטי של השילוב של עברת הרצח עם נגזרת הסיוע.

לנוכח זאת, ולנוכח הכתוב לעיל בעניין השידול להתאבדות, סעיף 302 לחוק העונשין מתייחס לכאורה לחלוטין. בעניין הסיוע אפילו העונש אינו שונה בהכרח.

(ג) התאבדות כרצח עצמי?

אם שידול להתאבדות הוא שידול לרצח, אזי התאבדות היא רצח; ואם התאבדות היא רצח, כפי שהייתה בעבר הרחוק, אזי מי שגרם למותו שלו הוא עבריין, ולא סתם עבריין – "רוצח". מעבר לגינוי המשתמע כלפי המתאבד, פירושה הדוקטרינרי המעשי של המשגת התאבדות כרצח עצמי הוא שניתן להרשיע את מי שניסה להתאבד ונכשל ב"ניסיון לרצח", אף ללא עברה מפורשת כפי שהתקיימה בפ"פ.

למעשה, קושי זה אינו תדיר אך גם אינו חריג. הוא מתקשר לשאלה דוקטרינרית כללית, הקשורה למידת הדיוק של אפיון הקורבן או הנסיבות החיוניות לעברה. למשל, עברת האיומים, בסעיף 192 לחוק העונשין, מתייחסת אל "המאיים על אדם בכל דרך שהיא בפגיעה שלא כדין בגופו... שלו או של אדם אחר...". ברור שהעברה חלה במצב שבו הנאשם מאיים לפגוע בגופו של אחר; אך האם היא חלה גם במצב שבו הנאשם מאיים לפגוע בגופו שלו – למשל, מאיים בהתאבדות? בעניין צוברי בר קבעה השופטת ברק-ארז כי איום כזה אינו עברה, משום שהתאבדות אינה אסורה ואינה "פגיעה שלא כדין".¹⁷⁷ לצד זאת, אותו "אדם אחר" שהעברה עוסקת בו יכול לכאורה להתייחס, מבחינה לשונית, למאיים עצמו, כטענת המדינה; אולם לפי ההקשר והתכלית, האדם ה"אחר" אינו הנאשם.¹⁷⁸ באופן מופשט, השאלה היא כמה רחוק יכולה הלשון לקחת את ההקשר החברתי, ההיסטורי והנורמטיבי של עברה. עד כה טרם ניסו בישראל לקחת את עברת הרצח למחוזות הללו, בוודאי לא את מכשיר הניסיון, אולם המהלך אפשרי.

174 ראו, למשל, את הגדרת הקוד הפלילי לדוגמה באמריקה: "A person is guilty of criminal homicide if he purposely, knowingly, recklessly or negligently causes the death of another human being" (ההדגשה הוספה). MODEL PENAL CODE § 210.1(1) (Proposed Official Draft, 1962).

175 המילה "חברו" מופיעה גם בעברות אחרות, ללמדנו על אדם השונה מהנאשם. ראו, למשל, ס' 141(1)(ה), 161, 163 ר-500 לחוק העונשין.

176 למצער זהו סיוע בעברת ההמתה בקלות דעת (ובעבר – בעברת ההריגה).

177 עניין צוברי בר, לעיל ה"ש 140, בפס' 44.

178 שם, בפס' 45–52.

(ד) גסותן של עברות ההמתה בישראל

הדוקטרינה הישראלית אינה משקפת דין רצוי. ראשית הבעיה בכך שעברות ההמתה מפורות בצורה גסה את עקרון החוקיות, המקדם מטרות כצמצום השרירות בהפעלת כוח שלטוני והגברת השקיפות, השוויון והאחריותיות.¹⁷⁹ העדר הגדרה ברורה מוביל להעדר אזהרה הוגנת לאזרחים, לכוח תביעתי בלתי מאוזן ואף לשרירות.¹⁸⁰ אף שבית המשפט העליון הטעים את החשיבות של בהירות האיסור הפלילי וחדותו,¹⁸¹ הביקורת השיפוטית על עמימותן של עברות ההמתה ורוחבן רחוקה מלהיות חדה.

עמימותן של עברות ההמתה מתקשרת להעדר רכיב התנהגותי ברור. עניין זה נובע בוודאי מחוסר בררה ריאלית, בהעדר דרך מילולית לתאר ולמצות פגיעות קשות בערך החיים.¹⁸² אולם אף אם יש תכלית טובה למבנה הגס של עברות ההמתה, אין סיבה דוקטרינרית לא לתחום את העברות למותו של אחר, כפי שנעשה בעברות אחרות ובמדינות אחרות.

אם נקבל כי המתה עצמית באה בחשבון בעברות ההמתה, אזי רוחבן של עברות ההמתה מוביל לכך שהן מכילות את עברת ה"שידול או סיוע להתאבדות" בנוסחה הנוכחי. אין זה רצוי שעברות ההמתה הכלליות, לבדן או בצירוף נגזרת, יבלעו עברת המתה קונקרטיית הנחזית כעצמאית. אומנם, אין מניעה ערכית לקיומה של עברת המתה קונקרטיית המשקפת החרגה נורמטיבית לעברות הכלליות. לדוגמה, העברה בסעיף 303 לחוק העונשין משקפת חמלה חקיקתית והחרגה פורמלית בתווית ובעונש – בהצטבר נסיבות מגוונות – מהעברות הישנות של רצח והריגה לעברה קלה יותר של המתת תינוק על ידי אמו.¹⁸³ לעומת זאת, סעיף 302 לחוק העונשין אינו משקף החרגה ואינו מתייחס לעברות ההמתה האחרות. הוא גם אינו משקף חמלה חקיקתית. הוא עוסק בסוג מוות

John Calvin Jeffries, Jr., *Legality, Vagueness, and the Construction of Penal Statutes*, 71 VA. L. REV. 189, 190 (1985); Tracey Maclin, *What Can Fourth Amendment Doctrine Learn from Vagueness Doctrine?*, 3 U. PA. J. CONST. L. 398, 408–409 (2001)

Niko Dimopoulos, *Cause of Death?*; 749–747 ו-734–733 בעמ' 43, לעיל ה"ש 43, *Adside* 180 *Speech: The Problems with Criminalizing the "Encouragement" of Suicide*, 24 QUINNIPIAC HEALTH L.J. 211, 216–217 (2021).

181 ע"פ 53/54 אש"ד, מרכז זמני לתחבורה נ' היועץ המשפטי לממשלת ישראל, פ"ד ח 785, פס' 4 לפסק הדין של השופט חשין, פסק הדין של השופט גויטיין ופס' 2 לפסק הדין של השופט זילברג (1954); בג"ץ 6358/05 ואנונו נ' אלוף פיקוד העורף, פס' 20 (אר"ש 12.1.2006); ע"פ 3583/20 פלוני נ' מדינת ישראל, פס' 37 לפסק הדין של השופט שטיין (אר"ש 9.11.2020).

182 קרמניצר הציע נוסח מרחיב אף יותר לעברת ההריגה הישנה והרחבה, והסתפק בביטוי "הגורם למותו של אדם". ראו מרדכי קרמניצר "על עבירת ההריגה במשפטנו" הפרקליט לו 201, 213 (1985). בחיבורם העדכני כתבו קרמניצר וגנאים, ללא ביקורתיות, שעברות ההמתה אינן כוללות רכיב התנהגות ספציפי. ראו מרדכי קרמניצר וחאלד גנאים הרפורמה בעבירות ההמתה (2019) לאור עקרונות היסוד של המשפט ומחקר היסטורי והשוואתי 61 (2020). ראו גם חאלד גנאים "כמה ביקורות על תחולתם, הצדקתם והיקפם של הסייגים לאחריות פלילית (על הספר 'דיני עונשין' של יורם רבין ויניב ואקי)" המשפט יז 567, 572–573 (2013).

183 סעיף זה לא תוקן, ולו מבחינה פורמלית, כדי להתאימו לעברות שלאחר הרפורמה בעברות ההמתה.

קונקרטי מאוד, לעומת עברות ההמתה הכלליות, אשר משקפות סוגים פוטנציאליים אין-ספור.

במובן זה, ובמובנים אחרים, עולה דיסהרמוניה דוקטרינרית בין סעיף 302 לבין יתר עברות ההמתה. אומנם, אפיון חד של עברת המתה עשוי לשרת מטרת חשובה, הקשורות לתיוג ההולם – עניין שאינו זוכה בדיון רחב באקדמיה בכלל ובישראל בפרט. לפי קו מחשבה זה, איסורים צריכים לתאר במדויק את ההוויה האסורה, כדי לשקף את מידת העוול או הפגיעה הכרוכים בה, לאותת על ההבדל בחומרה בין הוויות שונות,¹⁸⁴ ולייצג בהגינות את אופייה של הפרת החוק ואת עוצמתה.¹⁸⁵ באופן עיוני כללי ניתן לגרוס כי שוני בין מצבים מצדיק פיצול עברות. באופן קונקרטי ניתן לגרוס כי הוויה שמסתיימת בהתאבדות שונה מהוויות רבות המכונות "רצח", "המתה בקלות דעת" וכדומה, וכי יש ערך בהמשגה ומסגרת שונות עבורה. אולם קו זה מוקשה במבט דוקטרינרי, משתי סיבות עיקריות.

התזה שלפיה יש ערך בהמשגות ומסגרות מיוחדות לאפיון מדויק של מקרי המתה אינה מתיישבת עם המבנה הגס של עברות ההמתה הכלליות. למעט מקרים ספורים העולים מעברת הרצח בנסיבות מחמירות, ומקרים ספורים עוד יותר העולים מהמתה באחריות מופחתת, עברות ההמתה אינן מתארות שיטת המתה, כלי המתה, זירת המתה, מערכת יחסים בין הממית לבין המת וכדומה. ללא אפיונים כלליים אלו, לא כל שכן אפיונים חדים יותר, קשה להבחין מבחינה נורמטיבית בין הוויות חברתיות מגוונות. בד בבד, ההבחנה המקובלת ביסוד הנפשי כללית ביותר. מבט פנימי בתוך העברה אינו מאפשר הבחנה, ואפילו ראשית הבחנה, בין הוויות שונות שלה. למשל, אין הבחנה בין מיתה בתאונת דרכים לפי סיבתה המדויקת – הירדמות בדרך, שליחת מסרון בטלפון או נהיגה ברכב קלוקל – ואין אפילו הבחנה בין מיתה בתאונת דרכים, מיתה במשחק רולטה רוסי, מיתה בטביעה, מיתה בנפילה מבניין ומיתה בקפיצה ממנו. בשעה שאנחנו נמנעים כמעט כליל מכינון פרמטרים עובדתיים בסיסיים לשם הבחנה בין כל סיפורי ההמתה הפליליים, אין תוקף רב לבחירה הנושנה של המחוקק להבחין בין כל הסיפורים הרבים הללו לבין אותם אחדים המסתיימים בהתאבדות.

אפילו אם קיים ערך בהבחנה האמורה חרף גסותן הכללית של עברות ההמתה, הערך מיטשטש לנוכח מהלכים כגון זה שנעשה בעניין יעקובוב: ייחוס עברת המתה בגין גרימת התאבדות.

184 C.M.V. Clarkson, *Theft and Fair Labelling*, 56 MOD. L. REV. 554, 554–555 (1993)
 185 Stuart P. Green & Matthew B. Kugler, *Community Perceptions of Theft Seriousness: A Challenge to Model Penal Code and English Theft Act Consolidation*, 7 J. EMPIRICAL .LEGAL STUD. 511, 515–516, 520 (2010)

2. מבט דוקטרינרי ביקורתי: גרימת התאבדות במבחני הקשר הסיבתי

כזכור, תחת הדוקטרינה האמריקנית המקובלת, כדי לבסס סיבתיות בין מעשי הנאשם להתאבדותו של אחר, יש לקבוע שאלמלא התנהגות הנאשם לא היה הקורבן מתאבד; שהתנהגות הנאשם כללה תרומה משמעותית למוות; ושמעשה המנוח לא קטע את השרשרת, ולא היה נדיר, חריג או בלתי צפוי.¹⁸⁶ הדוקטרינה הישראלית נוקטת מינוח שונה, אך אינה רחוקה במהותה: נדרש לבסס קשר סיבתי עובדתי בין מעשהו של פלוני להתאבדותו של אלמוני; ולצידו קשר סיבתי משפטי, שהוא בעיקרו צפיותה בפועל או בכוח של ההתאבדות עקב מעשה הנאשם. לצד אלה, לעיתים רחוקות בחזית הבמה ולעיתים קרובות בירכתייה, מצוי רכיב נורמטיבי. מבחנים אלו נדונים לעיתים במאוחד ולעיתים בנפרד.

זו העת לבחון באופן ביקורתי את הקשיים בכיסוס הקשר הסיבתי והצפיות בנוגע להתאבדות, כמקרה פרטי של הקושי הנובע מעמימותן של עברות ההמתה ומרוחבן. לאורם של הקשיים אציג מבט ביקורתי בתקדים המנומק היחיד של הרשעה בגרימת התאבדות בישראל – פרשת **יעקובוב**. לאחר מכן, בהנחה שמדובר בתקדים תקף, אשתומם על הדלות בתחום במישור המעשי. לנוכח הקישור בין אלימות במשפחה לבין התאבדויות, ולנוכח רוחבה של תופעת האלימות במשפחה, היה אפשר לצפות למהלכים דומים רבים בישראל (ובעולם), אך אין זה המצב. אשער שהדבר קשור לסכמה של עברות ההמתה, ולהעדרה הטיפוסי של ההתאבדות ממנה.

(א) סיבתיות בין מעשהו של פלוני להתאבדותו של אלמוני

כיצד אפשר לבסס סיבתיות בין מעשהו של פלוני לבין התאבדותו של אלמוני? לא אדון במצב הלא-מאתגר שבו הנאשם מבצע קטל פיזי של המבקש למות – קטל אשר עונה כבירור על הדרישות לעיל¹⁸⁷ – אלא אתמקד במצבים שבהם את פעולת ההמתה, במובנה המילולי, ביצע המתאבד.

דרישת הקשר הסיבתי, כשלעצמה, נובעת באופן כללי מכך שמדובר בעברת תוצאה. אולם עובדה זו אינה מסבירה את הקושי בענייננו. אין אתגר בחיבורו העובדתי והמשפטי של ירי לראשו של אדם אחר או דקירה בליבו לתוצאת מותו. האתגר לגבי התאבדות נובע מהעדר רכיב התנהגותי מוגדר בעברות ההמתה. בדיעבד, כל התנהגות אפשרית, לרבות כזו שרחוקה בזמן ובמקום מההתאבדות, ולרבות כזו שאינה ממיתה כשלעצמה. במובן מילולי וישיר, פעולת ההמתה היא מעשה ההתאבדות, קרי, תיאורה הקונקרטי של שיטת ההתאבדות – תלייה, ירי בראש וכדומה (אף שבמובן רפואי ניתן לספק הסברים ביולוגיים לקריסת הגוף). במובן המשפטי, ייחוס אחריות פלילית לאדם אחר מסיט את המבט לעבר חוליה מוקדמת בשרשרת. יודגש: תזוזה כזו אינה אפשרית בעברות

Lodge 186, לעיל ה"ש 21, בעמ' 284–285 ו-288.

Zavala 187, לעיל ה"ש 43, בעמ' 313–314.

הכוללות רכיב התנהגותי מוגדר, כנדרש מעקרון החוקיות; אולם בעברות ההמתה, אשר דורסות כזכור את עקרון החוקיות, היא אפשרית.

כך, למשל, ניתן לתפוס את האופן שבו דחה בית המשפט העליון את טענת ההגנה בעניין רוסר-לופו. ההגנה טענה כי אי-אפשר להרשיע בהריגה רופאה מרדימה שלא הפחיתה את ריכוז הגז אצל ילדה שנותרה, משום שהיא עצמה נרדמה ולכן לא התקיימה בה מודעות לאי-הפחתת הגז, שהייתה המחדל שהוביל למות הילדה. השופט נאור דחתה את הטענה, בקובעה כי המעשה שלגביו תיבחן מודעות הנאשמת אינו ההימנעות מהקטנת ריכוז האלוטן, אלא ההירדמות המכוונת.¹⁸⁸

באופן דומה, במקום לומר שפעולת ההמתה באשר להתאבדות היא המעשה שהוביל למוות הביולוגי – חנק, ירי, טביעה וכדומה – האישום נע אחורה בזמן ומחבר אדם אחר לסיפור. ככל שהנאשם קרוב במקום ובזמן להתאבדות, לכאורה קל יותר לבסס את אחריותו הפלילית, כמו בעניין יעקובוב. ריחוק במקום או בזמן מאתגר, אך אינו שומט כשלעצמו את הקרקע הדוקטרינרית מתחתיה.¹⁸⁹

עם זאת, קיימים קשיים. אף שלעיתים קל לקבוע שהמוות נגרם בהתאבדות, למשל לנוכח מכתב או נסיונות קודמים,¹⁹⁰ לעיתים הכתם החברתי יוצר קושי לקבוע שאדם התאבד.¹⁹¹ נוסף על כך, אף כאשר ברור שהייתה התאבדות, ביסוס עברת המתה בקשר להתאבדות הוא מאתגר, בגין הסיבתיות,¹⁹² שהרי הקורבן אינו זמין להסביר את התאבדותו ולקשרה לפעולת הנאשם.¹⁹³

לעיתים האתגר אף גדל. מבחן האלמלא מורכב במיוחד בתיקי התאבדות שבהם למנוח יש היסטוריה של דיכאון או קושי נפשי, שכן בנסיבות כאלה קשה לקבוע שהמוות לא היה מתרחש אלמלא התנהגות הנאשם.¹⁹⁴ במקרים אחרים קשה לבסס קשר סיבתי משום שהתאבדות אינה תגובה נפוצה על התנהגות הנאשם. למשל, בעידן הרשת החברתית ותוכנות המסרים המידיים נפוצה הבריונות,¹⁹⁵ העלולה להוביל להתאבדות.¹⁹⁶ אולם העובדה שהתאבדות היא תגובה נדירה על בריונות מקשה הוכחת קשר סיבתי.¹⁹⁷ באופן דומה, הטלת אחריות על אדם להתאבדות בגין עידוד, במסגרתה

188 ע"פ 4512/09 רוסר-לופו נ' מדינת ישראל (אר"ש 31.8.2010).

189 אסף הרדוף ועופר סיטבון "עונש מוות לתאגידי המוות? על תעשיות קטלניות ומשפט פלילי אדיש" SSRN (22.6.2022) https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4140724

190 ג'יימסון, לעיל ה"ש 8, בעמ' 27.

191 MacIver, לעיל ה"ש 38, בעמ' 54.

192 Sweeney, לעיל ה"ש 43, בעמ' 954.

193 Horder & McGowan, לעיל ה"ש 41, בעמ' 1038.

194 Phillips, לעיל ה"ש 43, בעמ' 1753.

195 שם, בעמ' 1765.

196 Long, *Abolishing the Suicide Rule*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 768–769; Sweeney, לעיל ה"ש 43,

בעמ' 949; Connors, לעיל ה"ש 43, בעמ' 486; Ari Ezra Waldman, *Tormented: Antigay*;

Bullying in Schools, 84 TEMP. L. REV. 385, 389–394 (2012).

197 Sweeney, לעיל ה"ש 43, בעמ' 954.

אפילו בקרב פלחי אוכלוסייה שבהם הנטייה לאובדנות גבוהה יותר; והיכן שאנשי מקצוע מתקשים לפתח חיזוי אמין, ספק אם האדם הפשוט יצליח בכך.²¹⁰ מושג הסיבתיות בדין האזרחי האנגלו-אמריקני דומה מאוד למקבילו הפלילי.²¹¹ גם דיני הנזיקין בוחנים את הגורם המוחשי, שנקבע ברגיל לפי מבחן האלמלא, ואת הגורם הקרוב, שמתמקד בצפיות הנוזק.²¹² מגמתם של דיני הנזיקין הייתה לשלול אפשרות של פיצוי בגין גרימת התאבדות,²¹³ בקביעה שההתאבדות היא גורם מתערב זר.²¹⁴ הרעיון שהתאבדות אינה ניתנת לצפייה מרשלנותו של הנתבע ומהווה גורם זר מתערב במותו הוא שכיח ומקובל, ואף מכונה "כלל ההתאבדות" (the suicide rule), אשר אומץ כמעט בכל מדינה בארצות הברית.²¹⁵ פרשת *Scheffer* עסקה באדם שהתאבד לאחר שסבל מפגיעות פיזיות ומנטליות בעקבות תאונת רכבות. יורשיו תבעו את חברת הרכבת. בשנת 1881 דחה בית המשפט העליון האמריקני את התביעה, וקבע כי הסיבה הקרובה למותו של שפר הייתה מעשה ההרס העצמי שלו: התאבדות לא הייתה ההשלכה הטבעית והמסתברת של רשלנות הנתבעת, ולכן גם לא היה אפשר לצפותה.²¹⁶ הייתה זו הלכה מעצבת.²¹⁷

בפרשה נזיקית אחרת קפצה לנקסטר (Lancaster) אל מותה מגשר. היא הייתה קורבן לאלימות מתמשכת של מאהבה, אשר נהג, בין היתר, להכותה ולכבות עליה סיגריות. במכתב ההתאבדות היא כתבה לאמה שהיא אינה יכולה עוד לעמוד בניצול. בית המשפט העליון בטנסי קבע בשנת 1965 כי מעשי המאהב הנתבע לא היו הסיבה הקרובה למותו.²¹⁸ במקרים אחדים נתפס המעוול כאחראי להתאבדות המנוח, אך רק כאשר ההתאבדות הייתה צפויה מההתרשלות.²¹⁹ החריג העיקרי שהתגבש לכלל ההתאבדות הוא כאשר רשלנות הנתבע עוררה בקורבן הזיה או אי־שפיות שהובילה אותו להתאבדות – עניין שקשה מאוד להוכיח; וחריג נוסף הוא כאשר קיימת חובה, שאז כישלון במניעת ההתאבדות עשוי להוביל לקבלת תביעה נזיקית – למשל, נגד סוהרים שכושלים במניעת התאבדות אסירים.²²⁰

210 Long, *Abolishing the Suicide Rule*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 802–803.

211 Dimopoulos, לעיל ה"ש 180, בעמ' 233.

212 Dillbary, Edwards & Vars, לעיל ה"ש 39, בעמ' 464–466; Dimopoulos, לעיל ה"ש 180, בעמ' 234–233.

213 Long, *Abolishing the Suicide Rule*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 771–772.

214 MacIver, לעיל ה"ש 38, בעמ' 55.

215 Long, *Abolishing the Suicide Rule*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 771; Long, *Cotten*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 798.

216 *Scheffer v. R.R. Co.*, 105 U.S. 249, 252 (1881).

217 Long, *Cotten*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 805.

218 *Lancaster v. Montesi*, 390 S.W.2d 217, 219, 222 (Tenn. 1965).

219 MacIver, לעיל ה"ש 38, בעמ' 56.

220 Long, *Abolishing the Suicide Rule*, לעיל ה"ש 39, בעמ' 787, 790 ו־792.

המשפט מספק כלים דלים מאוד להתמודדות עם סיבתיים בקשר להתאבדות. הסיבתיים העובדתית מחייבת לקבוע את התנאים החיוניים לביצוע ההתאבדות, ואם מעשה הנאשם היה ביניהם. כיצד ניתן לברר אם אלמלא מעשה הנאשם היה המנוח מתאבד? בהעדר חלון ליקום מקביל, קביעה כזו משקפת השערה גרידא. הסיבתיים המשפטית מחייבת לקבוע מה ידע החשוד ומה צפה בזמן מעשיו. ללא המנוח שיעיד, תהליך ההיסק מאבד חלק חשוב, וכאשר החשוד אינו משתף פעולה, קשה מאוד לקבוע בדיעבד מה הוא ידע וצפה. ייתכן שקשיים אלו מסבירים משהו מדלותה של הסוגיה בפרקטיקה. ייתכן גם שלנוכח הקשיים, טענה על סיבתיים אינה אלא ייחוס ערכי של הטלת אחריות לתוצאה,²²¹ בעוד דחייתה אינה אלא שיפוט בדבר אשמת המתאבד.²²² לפי קו זה, יותר משמדובר בשאלה של יסוד עובדתי ויסוד נפשי, מדובר בשאלה נורמטיבית, בשיפוטיות ערכית. פרשת **יעקובוב** ממחישה דיון דל והערר התמודדות יסודית עם קשיים ביסודות העברה, לצד שיפוטיות ערכית מגמתית.

(ב) מבט ביקורתי בפסק דין יעקובוב

אף על פי שפרשת **יעקובוב** היא היחידה שבה נדונה בישראל אחריותו של אדם בדחיקת אחר להתאבדות – "האצבע המאשימה החמישית" – לא עמל בית המשפט העליון על ביסוסה הדוקטרינרי של ההרשעה. בפסקה קצרה הסבירה השופטת דורנר כי הקשר הסיבתי אינו מתנתק בגין פעולתו הצפויה של אחר, ולפיכך התאבדות כשלעצמה אינה מנתקת את הקשר. כסימוכין הפנתה דורנר לעניין **אלגביש** ולעניין **לורנס**.²²³ בדחותו את הבקשה לדיון נוסף, כתב השופט חשין: "דבר ההלכה קבוע ומוצק הוא מימים ימימה, כי פעולה מכוונת של גורם זר – לרבות התאבדות – אינה שוללת, באשר היא, קשר סיבתי בין מעשה לבין תוצאה פוגעת, מקום שבו היה אדם מן היישוב יכול לצפות מראש התערבותו של אותו גורם זר."²²⁴ לביסוס דבריו הפנה חשין לפרשות **אלגביש**, **לורנס**, **סעיד**, **כיתן ועוואד**.²²⁵

למעשה, אף אחת מאלה אינה מספקת בסיס ממשי לענייננו. ה"תקדים" הראשון, עניין **אלגביש**, עסק במורה שהואשמה בגרימת מותה של תלמידה שטבעה. השופט שמגר, בבחירה רטורית ובאמירה אגבית לחלוטין, כתב שלעיתים המזיק צריך לצפות באופן סביר אפילו מעשה התאבדות – למשל, אם השאיר נשק במקום שבו שוהים חולי

221 Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 70.

222 Long, Cotten, לעיל ה"ש 39, בעמ' 810.

223 ע"פ 402/75 **אלגביש נ' מדינת ישראל**, פ"ד ל(2) 561 (1976); ע"פ 119/93 **לורנס נ' מדינת ישראל**, פ"ד מח(4) 1 (1994). ראו ע"פ **יעקובוב**, לעיל ה"ש 154, בפס' 12.

224 דנ"פ **יעקובוב**, לעיל ה"ש 155, בפס' 11.

225 עניין **אלגביש**, לעיל ה"ש 223; עניין **לורנס**, לעיל ה"ש 223; ע"פ 482/83 **מדינת ישראל נ' סעיד**, פ"ד לח(2) 533 (1984); ע"א 350/77 **כיתן בע"מ נ' וייס**, פ"ד לג(2) 787 (1979); ע"א 542/87 **קופת אשראי וחסכון אגודה הודית בע"מ נ' עוואד**, פ"ד מד(1) 422 (1990). ראו דנ"פ **יעקובוב**, לעיל ה"ש 155, בפס' 11.

נפש.²²⁶ עניין **סעיד** עסק בתאונת דרכים קטלנית. בדונו בניתוק הקשר הסיבתי בגין התנהגות המנוח, הזכיר השופט בייסקי את הרטוריקה של חברו להרכב, הנשיא שמגר, בעניין **אלגביש**.²²⁷ עניין **לורנס** עסק באחריות הנאשם למות ידידו, אשר ירה לעצמו בראש במשחק רולטה רוסי, אף שאיש לא טען כי בכך ניסה להתאבד. כעניין רטורי בחר השופט לויין לצטט את דברי שמגר על הצורך לצפות אפילו מעשה התאבדות.²²⁸ שני התקדימים האחרונים שהזכיר השופט חשין בדיון הנוסף באו בכלל מהמשפט האזרחי. עניין **כיתן** עסק בשאלת החובה בניזיקין של תאגיד בגין אירוע שבו עובד שהעסיק כשומר נטל כלי ירייה שהגיע לידיהו בעבודתו ורצח עורך דין. השופט שמגר, כותב פסק הדין העיקרי, הפנה לדבריו הוא בעניין **אלגביש**.²²⁹ בעניין **עוואד**, שעסק בתביעת ניזיקין בגין שטרות מזויפים, הוזכרה פרשת **אלגביש** בקשר לסיבתיות, אך ללא ציטוט ההתאבדות, שלא היה קשור כלל לעניין, כמוכח.²³⁰

השענה קונקרטי של המהלך על תקדימים שאינם קשורים, או למצער אינם קרובים,²³¹ אינה שומטת כשלעצמה את הקרקע הדוקטרינרית מתחת להרשעה, אולם קרקע זו רחוקה מלהיות איתנה. עמוד אחד בן שלוש פסקאות הספיק לשופט דורנר לבסס את צפיות ההתאבדות ולקבוע בנחרצות את סיבת ההתאבדות: ייאוש ותחושת אין-מוצא. את ההתאבדות היא תיארה כמהלך טיפוסי לאישה מוכה, וזאת בהישען על שני מחקרים זרים בלבד, אשר הרלוונטיות שלהם – הן של המאוחר²³² והן של

226 עניין **אלגביש**, לעיל ה"ש 223, בעמ' 575–576.

227 עניין **סעיד**, לעיל ה"ש 225, בעמ' 544 ו-546.

228 עניין **לורנס**, לעיל ה"ש 223, בעמ' 37.

229 עניין **כיתן**, לעיל ה"ש 225, בפס' 8 לפסק הדין של השופט שמגר.

230 עניין **עוואד**, לעיל ה"ש 225, בעמ' 430.

231 הרטוריקה של חשין בעניין ההתאבדות נהפכה למנטרה של דחיית טענות הגנה בדבר אי-צפיותה של התנהגות האחר, פעמים רבות בתיקי תאונות דרכים שבהן טענה ההגנה לאי-צפיות כזו. ראו, למשל, ת"ד (תעבורה י-ם) 3409/00 **מדינת ישראל נ' אלא**, פס' 9 (נבו 16.12.2003); ת"ד (תעבורה חי) 30491/03 **מדינת ישראל נ' רוזנברג**, פס' 72 (נבו 4.12.2005); גמ"ר (תעבורה ת"א) 7856-09-11 **פרקליטות מחוז תל אביב פלילי נ' מעברי** 31 (נבו 8.7.2014); גמ"ר (תעבורה ת"א) 4388-04-15 **מדינת ישראל נ' פייזיב** 7 (נבו 25.11.2015); גמ"ר (תעבורה ת"א) 5427-10-15 **מדינת ישראל נ' גובנייה** 18 (נבו 29.12.2016).

232 B. Bergman & B. Brismar, *Suicide Attempts by Battered Wives*, 83 ACTA PSYCHIATRICA SCANDINAVICA 380 (1991). זהו מחקר בן חמישה עמודים שנכתב לאורך שמונה חודשים ועסק ב-117 נשים מוכות שפנו לעזרה רפואית. המחקר בחן את ההיסטוריה הרפואית שלהן, אך מבלי ליצור עימן קשר. נמצא כי 22 מתוכן ניסו להתאבד 82 פעמים במצטבר. נסיונות ההתאבדות היו בעיקר באמצעים סבילים, ואף שהטריגר העיקרי להם היה הבעל, הפרעה נפשית של האישה הייתה גורם עיקרי נוסף. מתוך כל הנשים, אחת נפטרה, לא בהתאבדות. המחקר לא מצא קשר סיבתי בין האלימות כלפי הנשים לבין נסיונות ההתאבדות, אלא תיאר מציאות מורכבת יותר, ואף ציין שנסיונות ההתאבדות שתועדו נראים יותר כקריאה לעזרה מאשר כשאיפה למות. המחקר קרא לרופאה הפוגשת מטופלת שניסתה להתאבד לשקול את האפשרות של ניצול פיזי מתמשך, ובמידת הצורך להפנות את המטופלת לטיפול הולם.

המוקדם²³³ – מפקפקת. נימוק נוסף שהציגה דורנר לצפיות ההתאבדות הוא צפיותה החקיקתית של התגובה הניתנת לתיאור כהפוכה לחלוטין – רצח הבעל על ידי האישה המוכה – ובבחירת המחוקק לאפשר הקלה בעונשה, כעולה מסעיף 300א(ג) דאז לחוק העונשין. גם השינוי בתפיסות החברה מלמד שאדם מן היישוב בתקופתנו יכול לצפות שהתנהגותו האלימה תוביל להתאבדות.²³⁴

בדחתו את הבקשה לדיון נוסף הבהיר השופט חשין כי התאבדות אינה מנתקת בהכרח קשר סיבתי בין מעשה לתוצאה; לעיתים היא תנתק ולעיתים לא, בהתאם לצפיות של האדם הסביר. ריסק נפשה של גב' יעקובוב במשך שנים, וכפייתה על ידי הבעל לבטל את התלונה הובילו אותה לייאוש מוחלט; מעשיו הוליכוה לשם, והיה עליו לצפות זאת. אשמו המוסרי של הבעל כבד וחמור עד כדי כך שניתן לקבוע, ולו בדיעבד, חובה שהייתה מוטלת עליו מראש.²³⁵

כעולה מהמשפט הזר, השאלה מורכבת בהרבה. בדוקטרינה הפלילית אי-אפשר להסתפק באמירה שפלוגי גרם למותו של פלוני (או באשמו המוסרי), אלא יש לפרט את מעשהו ולהראות את הסיבתיות והצפיות. מהו בדיוק מעשהו של הבעל שגרם להתאבדות אשתו – השתוללותו לאחר עזיבת השוטרים? הקללות והנאצות שהשמיע במעמד התלונה? הכאת אשתו מוקדם יותר? או צבר מעשיו לאורך שמונה שנים?²³⁶ פסקי הדין של דורנר וחשין אינם עונים על שאלה זו במפורש, אף שהם מרמזים

Evan Stark, Anne Flitcraft & William Frazier, *Medicine and Patriarchal Violence: The Social Construction of a "Private" Event*, 9 INT'L J. HEALTH SERV. 461 (1979). זהו מחקר בן שלושים ושלושה עמודים שמטרתו לתאר את דפוס הניצול הכרוך בהכאה, ולהעריך את התרומה לו מצד מערכת הרפואה וכוחות חברתיים. הוא התייחס ל-481 נשים שהשתמשו בשירותי החירום של בית חולים גדול בארצות הברית, והראה שהכאה כוללת היסטוריה של ניצול עצמי ובעיות נפשיות, לצד פציעות פיזיות. המחקר זיהה תהליך הבניה חברתי בעייתי של הכאה מתמשכת, הכולל את האשמת הקורבן. גורמים משניים נוספים לבעיות שהוזכרו – דיכאון, שימוש בסמים, נסיונות התאבדות או אלכוהוליזם – חוברו לא רק להכאה, אלא במידה שווה גם לאסטרטגיית ההתערבות ולסוגיות של הפרטה ושל הבניה חברתית. שירותי הרפואה בוקרו על יישומו של היגיון פטריארכלי, כחלק ממערכת פוליטית וכלכלית. המילה suicide הוזכרה בגוף המאמר שבע פעמים בלבד (לעומת עשרות שימושים במילה patriarch, על שורשיה), וברור שהמאמר לא התיימר לבסס אמירה באשר להתאבדות.

234 ע"פ יעקובוב, לעיל ה"ש 154, בפס' 14-16.

235 דנ"פ יעקובוב, לעיל ה"ש 155, בפס' 15, 17 ו-21.

236 מורכבותה של תורת הצבירה רחוקה ממיצוי פסיקתי ואקדמי, ולא ניכר שהשופטים דורנר או חשין ניסו לבססה בשעתו. בחלוף כעשרים שנה היא עלתה במפורש במשפט הפלילי בפרשת **שחם**, שהורשע בהפרת אמונים בגין מעשים שונים, אשר כל אחד מהם לא חצה את הרף הפלילי ולא גיבש עברה עצמאית אך הצטברותם נתפסה כעברה פלילית. רע"פ 6477/20 **שחם נ' מדינת ישראל** (אר"ש 15.11.2021); דנ"פ 8227/21 **שחם נ' מדינת ישראל** (אר"ש 16.1.2022). באנגליה התקיים דיון קצר בהקשר דומה, והתגבשה אמירה אקדמית שיש להתחשב באפקט הצבירה של הפגיעה: Horder & McGowan, לעיל ה"ש 41, בעמ' 1041; Cherkassky, לעיל ה"ש 41, בעמ' 403-404; Munro & Aitken, לעיל ה"ש 41, בעמ' 739.

שההשתוללות בעת מתן התלונה היא מחוללת ההתאבדות.²³⁷ זהו בהכרח משחק של ניחושים בדיעבד, ניסיון להבין לנפשה של המנוחה. אילו לא השתולל הבעל בזמן התלונה, אילו נלקח למשטרה וחזר למחרת או בחלוף שבועות, האם ניתן לקבוע שהטרגדיה הייתה נמנעת? אי-אפשר לדעת. אפשר רק לשער.

מורכבות נוספת שלא נדונה לעומקה בפסק הדין קשורה לבעייתיות הדוקטרינרית והנורמטיבית של רעיון הצפיות, וזאת בשני מובנים. האחד הוא העדר רף תחתון להסתברות הנדרשת שפעולה מסוימת תוביל לתוצאה נתונה. הסתברות 100% בוודאי מספיקה – למשל, הסיכוי שאדם ימות כתוצאה מעריפת ראשו; ואילו הסתברות 0% בוודאי אינה מספיקה – למשל, הסיכוי שייחול למותו של אחר יגרום לכך. בין שני מצבי קיצון אלו דרישת הצפיות אינה יוצרת רף מינימלי. האם אדם יכול וצריך לצפות תוצאה מפעולה שמתרחשת, כעניין סטטיסטי, ב-90% מהמקרים? קל להשיב בחיוב. לגבי 9% קשה בהרבה להשיב בחיוב. מה לגבי 0.9%? ומה לגבי 0.09%? הרטוריקה שרתמה דורנר, על מחקרים שהראו סיכוי להתאבדות במצבים כאלה, לא תמכה היטב בבסיס ההרשעה. למרבה הצער, אלימות משפחתית אינה תופעה נדירה כלל בישראל. רק מספר התלונות למשטרה הוא כ-20,000 בשנה.²³⁸ מתוך כלל מקרי האלימות המשפחתית המתמשכת, אין מידע על אחוז המקרים שבהם הנפגע מחליט לפגוע בעצמו או כמה פגיעות עצמיות מסתיימות במוות; אך אפילו שויכו כל מקרי ההתאבדות בישראל לאלימות במשפחה, היה מדובר עדיין באחוז נמוך. במצב דברים זה, האם אדם מן היישוב יכול וצריך לצפות תופעה בעלת הסתברות סטטיסטית זניחה?

המובן הבעייתי השני הוא החוכמה בדיעבד, החוכמה לאחר מעשה, וביתר דיוק – החוכמה לאחר תוצאה. כדי לערוך מבחן צפיות אנושי הוגן, יש להימנע מהצגת הסיפור המלא ואף להימנע מההקשר של האישום. כעניין לוגי, מה צפוי לאחר מאורעות אל"ף, ביי"ת וגיי"ל? במקום לספר לשומע את סוף הסיפור ואז לשוב להתחלה ולשאול אם הסוף היה צפוי, נספר לשומע את שלבי הסיפור הראשונים על פי סדרם, ונבקשו לאחר כל שלב להשלים את הסיפור: נספר לו על אל"ף ונבקש תחזית; נספר לו על ביי"ת ונבקש תחזית.

כמי שמכיר היטב פסיקה וחקיקה פליליות, אילו סופר לי הסיפור תוך עצירה בנקודת ההתפרצות של הבעל במעמד התלונה (אל"ף), התחזית שהייתי מציע בזמן אמת הייתה שהשוטרים יעצרו את הבעל המשתולל, לנוכח הסכנה שניכרת ממנו לשלומה של האישה ולהמשך ההליך המשפטי; תחזית זו, כמובן, הייתה טעות. אילו התבקשתי

237 "לרגע לא נרתעה מן הנאצות שהטיח בה המערער בנוכחות השוטרים, ובמעמדו ולאוזניו מסרה הודעה על אשר עשה לה. או אז הצליח המערער להכניעה ולהביאה לביטול התלונה." ע"פ יעקובוב, לעיל ה"ש 154, בפס' 14. "משכפה עליה [העותר] לבטל את התלונה והשוטרים עזבו את הבית, ידעה [המנוחה] כי כלו כל הקצין... ומשידעה כך הטילה עצמה אל מותה." דנ"פ יעקובוב, לעיל ה"ש 155, בפס' 17.

238 ג'רי אלמו קפיטל היום הבין-לאומי למאבק באלימות כלפי נשים: ריכוז נתונים על אלימות במשפחה בדגש על אלימות כלפי נשים 2–7 (הכנסת, מרכז מחקר ומידע 2021).

לחזות מה יקרה רגע לאחר שהשוטרים הלכו (בי"ת), הייתי צופה שהבעל יכה את אשתו, ושוב הייתי טועה. לאחר שהחל לאיים ולפגוע ברהיטים (גימ"ל), הייתי צופה שהבעל יחריף למכות או לחלופין שהשכנים שהגיעו למקום יעצרו את ההתפרצות – תחזית שגויה נוספת. לפי פסק הדין, הבעל התעלל באשתו והכה אותה שמונה שנים,²³⁹ והיא לא ברחה מהבית, לא התלוננה ולא ניסתה לפגוע בעצמה; מדוע שיעלה על דעתו האנוכית שהיא תתאבד?

מבחן הצפיות מופעל מן העמדה הנוחה של כס השיפוט, לאחר ששרשרת חוליות שבסיומה תוצאה טרגית הוצגה לפני השופטים. אף שאין זה בלתי אפשרי, כפי שממחישה פרשת **מלכה**,²⁴⁰ בוודאי נדיר מאוד לקבוע בבית המשפט הפלילי כי מוות בעקבות מעשהו של הנאשם לא היה צפוי ואף לא היה ניתן לצפייה. אלמלא התרחשה התוצאה, לא היה דיון; משקרתה התוצאה, כעניין של חוכמה בדיעבד, בית המשפט מוטה לקבוע כי היא הייתה צפויה. כאשר המשפט הפלילי נכנס לתמונה ומפעיל את מבחן הצפיות, מדובר בבירור בחוכמה בדיעבד. יותר מכך, מדובר בצדק בדיעבד, בגמול הולם, בשיפוטיות, כפי שעולה בבירור מהכרעת השופט חשין.²⁴¹ למען הדיוק, אנו מעוניינים ברעתו של הבעל לא משום שגרם למוות אשתו, שהרי זו השאלה העובדתית והמשפטית הטעונה בירור והכרעה; אנו חפצים ברעתו משום שהוא התעלל בה ותקף אותה במשך שנים, ועבר כלפיה שורה של עברות, חמורות יותר וחמורות פחות. על כך הוא עורר את שיפוטנו; אולם לא על כך נסב הדיון. פסק הדין נראה כמשקף אינטואיציה ציבורית וחברתית יותר מאשר יישום מדויק של דוקטרינה משפטית.

יתרה מזו, אם מישהו היה צריך לצפות את ההתאבדות, אלה הן הרשויות: שירות הרווחה והשוטרים ("האצבע המאשימה השלישית"). הם שאמורים להכיר בזמן אמת נתונים על התאבדות של נשים מוכות. הרשויות נהפכו לחוליה מכרעת בסיפור, אפילו בנרטיב השיפוטי על הייאוש המיוחד שאחז באישה, לנוכח פנייתה לעזרה ולנוכח גילויה כי הפנייה לא הובילה לתוצאה המיוחלת. ייתכן שהיא התאבדה לא בגין תגובת הבעל, אלא בגין תגובתם הרופסת של השוטרים: הפסקת הטיפול בתיק או ההימנעות ממעצרו המתבקש של הבעל. אף שלמצוקתה המתמשכת אחראי בבירור בעלה, ייתכן שאת ייאושה ביססו דווקא הרשויות: תחילה בהתנהלות פטרונית של לשכת הרווחה, אשר הזמינה את המשטרה לא לבקשת האישה; ואז בהתנהלות משטרתית מקוממת, שהתבטאה בהחלטה לגבות תלונה של הקורבן במעמד החשוד, ובהמשך בנטישת התיק והקורבן לנוכח חזרתה מהתלונה.²⁴² הפקרת הקורבן על ידי השוטרים עם החשוד

239 נתון זה שעון על עדות שמועה שקבילותה מפקפקת. אסף הרדוף "לא מה ששמעת: מבט אנליטי ביקורתי בכלל הפוסל עדות שמועה ובחריגיו החקיקתיים בישראל" SSRN (21.7.2022). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4165578

240 ע"פ 47/56 מלכה נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד י 1543 (1956).

241 דנ"פ יעקובוב, לעיל ה"ש 155, בפס' 21.

242 החל בשנת 2002, שבה ניתן פסק דינו של יעקובוב, קיימת הוראה מפורשת שבקשת מתלוננת באלימות משפחתית שהמשטרה לא תחקור את המקרה או תסגור את התיק לא תוביל לבדה להחלטה כאמור. המחוקק נתקל בתופעה שבה נשים מוכות נלחצות לבקש כאמור, וכדי למנוע את המשך

בהתעללות סדרתית תמה במוות. לא היה קושי להעמיד (גם) את השוטרים לדין על עברת המתה, בין בטענה שהם ביצעו מעשה אקטיבי של העמדת הנפגעת בסכנה מיוחדת מול הפוגע בעצם אילוזה להתלונן עליו במעמדו ובביתם, ובין בשל מחדלם והפרת חובתם במילוי תפקידם, אשר הובילו למות האישה.

ההרשעה בפרשת *Carter* בארצות הברית²⁴³ הניחה בלב השולחן את רוחבן ועמימותן של עברות ההמתה, ויצרה גל תגובה אקדמי ביקורתי. לגל כזה היה אפשר לצפות אצלנו בעקבות פרשת **יעקובוב**, בהיותה תקדים פלילי יחיד ומפוקפק. חלף זאת הגיע דווקא שבח גלוי, מהכיוון הנזיקי, בגין הבאת חוויית חייהן של הנשים המוכות אל לב דוקטרינת הצפיות.²⁴⁴ גרגר פקפוק יחיד הוחבא בהערת שוליים, בהטלת ספק אם יעקובוב היה יכול לצפות את התוצאה במקרה ראשון מסוגו בישראל או אם היה מודע למחקרים זרים על התאבדות נשים מוכות.²⁴⁵

(ג) מבט בדלות במישור המעשי

בין המהלך הנחרץ של פרשת **יעקובוב**, מצד אחד, לבין מיעוט התיקים שבהם ביקשה המדינה לנקוט את המהלך בגין התאבדות בכלל ובגין התאבדות של נפגעי עברה ונפגעות אלימות משפחתית בפרט,²⁴⁶ מצד אחר, זועק דיסוננס. בהנחה שהתאבדות אכן צפויה בסוגים מסוימים של מקרים, מצד אחד, וניתנת להמשגה סיבתית ביחס לפעולה קונקרטי של פלוני, מצד אחר, היה אפשר לצפות לפסקי דין רבים בתחום. במקרי התאבדות שונים ניתן בוודאי לאתר אדם או אנשים שתרמו תרומה חשובה להחלטה להתאבד, בין במישרין ובין בעקיפין, בין שהתאבדות התרחשה מייד אחרי אותה תרומה ובין שהיא התרחשה בהמשך. אין הכרח שפעולת האחר תהיה הגורם היחיד להתאבדות, ודי בהיותה חלק ממערך הגורמים.²⁴⁷

אולם במקרה הטיפוסי של התאבדות, חרף הטרגדיה, הרשויות כמעט לעולם אינן פותחות בחקירה, ועוד הרבה פחות מכך מעמידות לדין, בוודאי לא בעברת המתה, כך שבית המשפט אינו נדרש לדון בשאלת האחריות הפלילית למותו של המתאבד. אפילו סיפורי התאבדות שהגיעו לבית המשפט העליון כעילה מהותית לא הובילו להרמת גבה

הפגיעה – קבע גבולות מפורשים לבקשות של מתלוננות בהקשר זה. ס' 59 לחוק סדר הדין הפלילי (נוסח משולב), התשמ"ב-1982 (להלן: חסד"פ).

243 ראו לעיל ה"ש 42 וליד ה"ש 131–135.

244 יפעת ביטון "חוויית-חיים נשית" וצפיות של נזק" **משפטים** לג 585, 616 (2003).

245 מרדכי קרמניצר, חאלד גנאים ואלון יפה "קווים לדמותה של דליה דורנר" **ספר דליה דורנר** 415, 445, ה"ש 123 (שולמית אלמוג, דורית ביניש ויעד רותם עורכים (2009)). סביר שהצנעת הביקורת קשורה לבמת הפרסום.

246 ראו, למשל, התאבדות במכון דיגניטס, לאחר נסיונות קודמים, בעקבות עברות מין סדרתיות שביצע בקורבן אביה החורג: מורן וורנשטיין **סוף טוב** (2021). להפניות למחקרים הקושרים בין אלימות במשפחה לבין התאבדות ראו Horder & McGowan, לעיל ה"ש 41, בעמ' 1035; Munro & Aitken, לעיל ה"ש 41, בעמ' 732–734.

247 Horder & McGowan, לעיל ה"ש 41, בעמ' 1039.

בגין ההקשר הפלילי החסר. בעניין גלעד המפורסם, שבו הוגשה תביעה נזיקית נגד בית חולים על שום שלא מנע את התאבדותו של מאושפז שניסה להתאבד קודם לכן, הובילה לדיון חשוב על חסיונות, אך לא ניכר שמישהו העלה בדעתו אישום פלילי.²⁴⁸ כך גם מחוץ לישראל. לא בכדי הצית פסק הדין התקדימי בפרשת *Carter* שיח אקדמי אמריקני רחב.²⁴⁹ במסגרתו הודגש כי הטלת אחריות בעברת המתה בגין התאבדות היא נדירה, וכרוכה כמעט תמיד בתרומה להריגה שהיא מוחשית יותר מזו של קרט.²⁵⁰ חלק מהספרות האמריקנית הטעימה את ההימנעות מהעמדה לדיון במקרים קרובים. למשל, דרו (Drew) יצרה פרופיל מזויף ברשת חברתית, התחזתה לבן ששֶׁעֶשְׂרָה, יצרה קשר עם נערה שהפיצה שמועות על בתה של דרו, שכנעה אותה להתאבד, ואמרה לה שהעולם יהיה מקום טוב יותר בלעדיה. הנערה התאבדה בו ביום. דרו הואשמה בעברת מחשב בלבד, וגם הרשעתה זו בוטלה.²⁵¹ עברת המתה לא הובאה כלל בחשבון.²⁵² מדוע העמדה לדיון בגין גרימת התאבדות היא כה נדירה? לבד מהקשיים הדוקטרינריים, אשר לפחות בעניין יעקובוב לא התקשה בית המשפט לדלג מעליהם, ייתכן שההסבר מגיע משדה סדר הדין הפלילי. הדין הפלילי המהותי כה רחב, והפרתו כה רבה, עד כדי כך שהוא אינו ניתן לאכיפה במלואו או אפילו קרוב לכך,²⁵³ בהעדר משאבים מספיקים.²⁵⁴ רשויות האכיפה נאלצות לשכתב את הדין הפלילי בהתאם לתפיסותיהן ולערכיהן,²⁵⁵ ולסנן החוצה חלק ניכר מהדין הפלילי הכתוב.²⁵⁶ בעברות

248 רע"א 1412/94 הסתדרות מדיציניית הדסה עין-כרם נ' גלעד, פ"ד מט(2) 516 (1995).

249 ראו לעיל ה"ש 43 והטקסט שלידה.

250 Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 66.

251 United States v. Drew, 259 F.R.D. 449 (C.D. Cal. 2009)

252 LaPalme, לעיל ה"ש 43, בעמ' 1461; Taylor, לעיל ה"ש 43, בעמ' 633.

253 William J. Stuntz, *Self-Defeating Crimes*, 86 VA. L. REV. 1871, 1875, 1893, 1897 (2000);

Matt Caretto, *Selective Enforcement of the Immigration Laws: Is There Any Possible External Constraint on the Exercise of Prosecutorial Discretion?*, 18 GEO. J. LEGAL ETHICS 639, 639 (2005); Evan Fox-Decent, *Limiting Arbitrary Power: The Vagueness Doctrine in Canadian Constitutional Law*, 30 QUEEN'S L.J. 923, 927-928 (2005)

254 Darryl K. Brown, *Cost-Benefit Analysis in Criminal Law*, 92 CAL. L. REV. 323, 343 (2004);

Nils Jareborg, *Criminalization as Last Resort (Ultima Ratio)*, 2 OHIO ST. J. CRIM. L. 521, 530 (2005)

בהגותו של פרופסור דניאל פרידמן 935, 937 (נילי כהן ועופר גרוסקופף עורכים 2008).

255 William J. Stuntz, *The Pathological Politics of Criminal Law*, 100 MICH. L. REV. 505,

Henry M. Hart, Jr., ; (Stuntz, *Pathological Politics*: (להלן: 506-507, 519, 598-599 (2001)

The Aims of the Criminal Law, 23 LAW & CONTEMP. PROBS. 401, 428 (1958); Erik Luna,

Transparent Policing, 85 IOWA L. REV. 1107, 1108, 1132 (2000); Douglas Husak, *Is the*

Criminal Law Important?, 1 OHIO ST. J. CRIM. L. 261, 266 (2003); ANDREW ASHWORTH,

PRINCIPLES OF CRIMINAL LAW 7-8 (5th ed. 2006)

256 דליה אבן-להב "מנהגה של הרשות המבצעת שלא לאכוף חוק: הרהורים וערעורים בעקבות ע"פ

3520/91 "משפט וממשל ב 477, 489 (1994).

רחבות ועמומות עליהן להכריע אילו סוגי תרחישים המקיימים את יסודות העברה ייאכפו, ואילו סוגי תרחישים ייוותרו בחוץ.²⁵⁷

ייתכן שהרשויות נצמדות לסכמה של עברות ההמתה. סכמה היא מונח מעולם הפסיכולוגיה הקוגניטיבית שעניינו תמה מאחדת המתארת את תמציתה של חוויה. תמה זו מאפשרת גיבוש ציפיות ומקילה את הבנת המידע הנקלט.²⁵⁸ סכמה היא מסגרת לעיבוד מידע חדש באמצעות מידע קיים, קיצור דרך קוגניטיבי: מידע חדש שמתקבל מושווה למידע שנצבר, והסכמה משפיעה איזה מידע זוכה בתשומת ליבנו, כיצד מפרשים ומקטלגים אותו, ומה זוכרים ממנו.²⁵⁹ סכמה נבנית בתהליך ארוך המערב מידע, האמנה והתנסות.²⁶⁰

ייתכן שקיימות גם סכמות של עברות, פרדיגמות שאינן נובעות מיסודות העברה או חופפות אותם. למשל, פרדיגמה חברתית בעברת האונס היא זר הבוועל בכוח אישה ברחוב.²⁶¹ אף שעברת האונס עברה רפורמות גדולות בארצות הברית, הפרדיגמה החברתית לא השתנתה,²⁶² ועדיין משפיעה על הפרקטיקה.²⁶³ ביתר שאת ניתן לסבור כי קיימות סכמות לעברות ההמתה, הרחבות והעמומות בהרבה, וכי אלה מכריעות מי יחקר ומי יועמד לדין, ומי לא.²⁶⁴ הסכמות הן המסננות שהמחוקק לא טרח ליצור.²⁶⁵ תרחיש חברתי שאינו נכנס לסכמה לא יוצב כלל בפני המסננת הפורמלית שלה. תחת אכיפה סכמתית נותרים בהכרח מתים ומיתות בשפע מחוץ למעגל הפלילי.

Stuntz, *Pathological Politics*, לעיל ה"ש 255, בעמ' 507–510, 512, 519, 547, 557 ו-579; Luna, לעיל ה"ש 255, בעמ' 1108–1109 ו-1140–1141, Husak, לעיל ה"ש 255, בעמ' 269.

MICHAEL W. EYSENCK & MARK T. KEANE, *COGNITIVE PSYCHOLOGY: A STUDENT'S HANDBOOK* 404 (6th ed. 2010).

Craig R. Callen, *Second-Order Considerations, Weight, Sufficiency and Schema Theory: A Comment on Professor Brilmayer's Theory*, 66 B.U. L. REV. 715, 718–720 (1986); Leah M. Christensen, *The Psychology Behind Case Briefing: A Powerful Cognitive Schema*, 29 CAMPBELL L. REV. 5, 11–12 (2006).

Sara Gordon, *Through the Eyes of Jurors: The Use of Schemas in the Application of "Plain-Language" Jury Instructions*, 64 HASTINGS L.J. 643, 649–653 (2013).

Bennet Capers, *Real Rape Too*, 99 CAL. L. REV. 1259, 1288–1292, 1305–1308 (2011); Alena Allen, *Rape Messaging*, 87 FORDHAM L. REV. 1033, 1062–1063 (2018).

Aya Gruber, *Rape, Feminism, and the War on Crime*, 84 WASH. L. REV. 581, 584–587, 610, 627–638, 645, 653–660 (2009).

Margo Kaplan, *Rape Beyond Crime*, 66 DUKE L.J. 1045, 1067–1069 (2017); Corey Rayburn Yung, *Rape Law Fundamentals*, 27 YALE J.L. & FEMINISM 1, 15–16 (2015); Eliza A. Lehner, *Rape Process Templates: A Hidden Cause of the Underreporting of Rape*, 29 YALE J.L. & FEMINISM 207, 231 (2017).

הרדוף "קוטלו של אויבנו", לעיל ה"ש 170, בעמ' 66–70.

עברות ההמתה עמומות גם מחוץ לישראל, ויוצרות קשיים דוקטרינריים אינהרנטיים. Ormerod, לעיל ה"ש 41, בעמ' 925.

לנוכח הפער בין התפיסה החברתית של עברות ההמתה ופעולת ההמתה לבין התפיסה החברתית של ההתאבדות, חיבור ההתאבדות לאישום בפלילים אינו עולה בדעת המשטרה והתביעה, ואף בדעת משפחתו של המתאבד. רוחבן ועמימותן של עברות ההמתה יוצרים בהכרח הסמך (מנדט) לסנן מחדש ולעצב סכמות אכיפה, ונוצרות בהכרח גם סכמות התעלמות. עוד יותר מהחברה העוצמת עיניה מול תופעת ההתאבדות, המשפט הפלילי מתעלם כמעט מכולה, אף שניתן לחפש ולעיתים בוודאי למצוא גורמים ומעשים בשרשרות התאבדות, ולטעון שהתקיימה צפיות בפועל או בכוח. בישראל המעשה המוביל להתאבדות אינו חייב להיות עברה כשלעצמו כדי להרשיע בהמתה. די בסיבתיות עובדתית ומשפטית: הצבעה על פעולה כלשהי בשרשרת ההתאבדות וטענה כי לאורה הייתה ההתאבדות צפויה (במקרים אחרים ניתן ללכת בדרכי המחדל ולבסס חובה). אולם חרף האפשרות הדוקטרינרית, היא זנוחה כמעט לחלוטין.

אם אכן קיימת סכמה של עברות ההמתה, ואם אכן ההתאבדות נכנסת דווקא לסכמת התעלמות, אזי כיצד ניתן להסביר את פסק דין **יעקובוב**? אני משער שמעורבותה העמוקה של המשטרה באירוע וקרבתה בזמן ובמקום למוות עוררו בה הניעה גדולה להתנער מאחריותה ולשייך את המוות לאחר, לבעל. באשר לתביעה ולבית המשפט, ניכרת נטייה נחרצת לרעיון הגמול,²⁶⁶ אשר לפחות בחלקו מהדהד רעיון שהמשפט סולד ממנו²⁶⁷ אך שיש לו שורשים חברתיים חזקים – נקמה.²⁶⁸ השופט חשין, שגם במקרים אחרים לא חשש לבטא העדפה לרעיונות חברתיים על הילוך דוקטרינרי זהיר,²⁶⁹ כתב במפורש בסיום פסק דינו: "ועל מעשיו הרעים... חייב [הבעל] לשאת בעונש".²⁷⁰ אולם גם מי שמעוניין להעניש את הבעל היה יכול להסתפק בעברות התקיפה והאיומים – "המעשים הרעים" של הבעל – ולהגיע באמצעותן לתוצאה עונשית גבוהה אף מזו שקיבל. גם לעומת אלימות משפחתית סדרתית אחרת קשה להצדיק את היחס המשפטי החריג כלפיו. דיסוננס זה לא הוצדק, לא הוסבר ואף לא הוזכר בעניין **יעקובוב** (או בתקדימים זרים מרכזיים). דיסוננס זה אינו היחיד בסוגיה.

266 גמולנות (Retributivism) גורסת כי ראוי להעניש עבריינים משום שמגיע להם להיענש, ורק משום כך. MICHAEL S. MOORE, PLACING BLAME: A THEORY OF THE CRIMINAL LAW 153 (1997).
 חוק העונשין קובע בס' 40 (במסגרת הסימן "הבניית שיקול הדעת השיפוטי בענישה", אשר הוסף בחוק העונשין (תיקון מס' 113, התשע"ב-2012)) כי העיקרון המנחה בענישה הוא הלימה בין חומרת המעשה לבין העונש. העונש בא "לגמול לפוגע... מידה כנגד מידה". ע"פ 450/21 **מדינת ישראל נ' פלוני**, פסק הדין של השופט גרוסקופף (אר"ש 23.6.2022).

267 רע"פ 5877/99 **יאנוס נ' מדינת ישראל**, פ"ד נט(2) 97, 125–126 (2004); מרים גור-אריה וגליה דאור "הגנה מיוחדת לבית מגורים, לבית עסק ולמשק חקלאי: סכנותיה ותחימת גבולותיה – בעקבות פרשת דרומי" **משפט וממשל** יג 141, 147–148, 154–159 (2010).

268 גיורא (ג'ורג') פ' פלצ'ר "הגנה עצמית של נשים מוכות" **פלילים** ו 65, 71–72 (1997); אסי טבקה "על דם, צדק, נקמה ודמעות: על 'מיכאל קולהאס' מאת היינריך פון קלייסט" **המשפט** ח 711, 720–721 (2003).

269 ע"פ 4389/93 **מרדכי נ' מדינת ישראל**, פ"ד נ(3) 239, 261 (1996).

270 דנ"פ **יעקובוב**, לעיל ה"ש 155, בפס' 21.

פרק ג: מבט משפטי נורמטיבי: גרימת מותו של מתאבד

פרק זה ישלים את המבט הביקורתי על יחסו של המשפט הפלילי לתופעת ההתאבדות באמצעות בחינת הסיוע בהתאבדות והדחיפה להתאבדות במודל נורמטיבי של הפללה והסדרה. מודל "סולם ההפללה" הוצג בהרחבה בעבר,²⁷¹ וחובר למשפט החוקתי בישראל.²⁷² הוא מחלק את שאלת ההפללה וההסדרה לארבע סוגיות ראשיות. המודל אינו מכתוב תשובה, אלא מציף ארבע שאלות עיקריות לבחינה, המתפצלות לשאלות משנה. דיון בהפללה הוא מטיבו ארוך ומורכב, ויכול בקלות לשאת מאמר שלם. לנוכח רוחב היריעה עד כה, אסתפק בתמצית – בהצפת נקודות מרכזיות.

1. פוגעות

סוגיית ההפללה נפתחת בשאלה אם סוג ההתנהגות גורם נזק (בהמשגה אנגלו-אמריקנית)²⁷³ או פוגע בערך מוגן (בהמשגה ישראלית).²⁷⁴ שתי ההמשגות מלאות עמימות. קשה להציע הגדרה חדה למונח "נזק",²⁷⁵ וכך ניתן לתאר כמעט כל דבר כנזק²⁷⁶ וכמעט כל פעולה כמזיקה.²⁷⁷ רעיון הערכים המוגנים עמום אף יותר. זאת, בהעדר רשימה ברורה, ממצה וחדה של ערכים; בהעדר דרך ברורה לזיהוי התכלית;²⁷⁸

271 אסף הרדוף **הפשע המקוון** פרק 1 (2010).

272 אסף הרדוף "פסקת ההפללה: טיעון חוקתי נגד הפללה – על גבולות המשפט הפלילי וגבולות פסקת ההגבלה" **משפטים** מב 243, 271–291 (2012).

273 Lindsay Farmer, *Criminal Wrongs in Historical Perspective*, in THE BOUNDARIES OF THE CRIMINAL LAW 214, 214 (R.A. Duff et al. eds., 2010); Darryl Brown, *History's Challenge to Criminal Law Theory*, 3 CRIM. L. & PHIL. 271, 278–282 (2009); Shlomit Wallerstein, *Criminalising Remote Harm and the Case of Anti-democratic Activity*, 28 CARDOZO L. REV. 2697, 2699 (2007).

274 מרדכי קרמיניצר "האם חסרי עבירות אנחנו? על הצעת חוק העונשין (תיקון מס' 13), תש"מ-1980" **משפטים** יג 159, 160 (1983); האלד גנאים, מרדכי קרמיניצר ובוועז שנור **לשון הרע: הדין המצוי והרצוי** 25, 27–28 (2005); רע"פ 2660/05 **אונגרפלד נ' מדינת ישראל**, פס' 16 לפסק הדין של השופטת פרוקצ'יה (אר"ש 13.8.2008).

275 ASHWORTH, לעיל ה"ש 255, בעמ' 32; PERŠAK, לעיל ה"ש 116, בעמ' 60–61 ו-77–91.
276 Bernard E. Harcourt, *The Collapse of the Harm Principle*, 90 J. CRIM. L. & CRIMINOLOGY 109, 110–113 (1999).

277 Andrew von Hirsch, *Extending the Harm Principle: 'Remote' Harms and Fair Imputation*, in HARM AND CULPABILITY 259, 260–264 (A.P. Simester & A.T.H. Smith eds., 1996); Claire Finkelstein, *Is Risk a Harm?*, 151 U. PA. L. REV. 963, 966–970 (2003); Douglas Husak, *What Moral Philosophers Might Learn from Criminal Theorists*, 36 RUTGERS L.J. 191, 192–193 (2004).

278 בוועז סנג'ורו "פרשנות מרחיבה בפלילים?!" **עלי משפט** ג 165, 181 (2003).

בהעדר מסגרת שתאפשר לקבוע מה נחשב פוגע בערך ומה לא, ואיזו מידה של פגיעה נחשבת חמורה דייה להצדיק הפללה ואיזו נותרת מחוץ למשפט הפלילי;²⁷⁹ ובהעדר ייחוד למשפט הפלילי אל מול יתר ענפי המשפט, בהינתן שגם הם מגלמים ומשקפים ערכים.²⁸⁰ בניסיון לעקוף את הקושי, סולם ההפללה דורש שקיפות ולוגיות. תחילה יש להמשיג את הערך המוגן שנפגע; ואז יש לבחון את הקשר הסיבתי בין המעשה לפגיעה²⁸¹ – באופן אמפירי אם אפשר²⁸² או למצער באופן לוגי.

מדוע המשפט הפלילי אוסר להוביל או לתרום להתאבדותו של אחר? התשובה מורכבת מכפי הנדמה, ולפחות בזוויות בולטות כוללת סתירה עצמית. כמפורט בפרק א, הרציונל ההיסטורי לאיסור ההתאבדות היה דתי, ונשען על תפיסתה כחריגה מההסמך האלוהי ומהציווי לחיים, ולצידו ניצב רציונל כלכלי מדינתי של הפקעת רכוש. האחרון לא שרד כלל, ואילו הראשון לא שרד כפשוטו אך גם לא אבד לחלוטין, אפילו מבחינה מינוחית. גם בישראל החילונית מוזכר המטבע "קדושת החיים" בחוק,²⁸³ בבית המשפט²⁸⁴ ובאקדמיה.²⁸⁵ עם זאת, איני בטוח שהשימוש במטבע זה נועד לאותת על השקפה דתית; המונח עמום, ועשוי לגלות השקפות מגוונות.²⁸⁶ סביר להניח שלפחות חלק מהכוונה באימוצו קשורה ליסודיותה של הזכות לחיים, בהיותה תנאי חיוני לקיומן

279 אסף הרדוף "שיעור מהדוד סם: משפט פונקציונלי, אנלוגיה מפלילה ועקרון יסוד מזכה" **משפטים על אתר** יז 17, 31–34 (2021); אסף הרדוף "פרשנות תכליתית או מצמצמת, או שמא תכליתית ומצמצמת? סעיף 34 לחוק העונשין ועמימותו של הלשון, התכלית והפגיעה" **ספר אשר גרוניס** 779 (קרן אזולאי ואח' עורכים 2023).

280 אסף הרדוף **עברת הגנבה** 109 (2014).

281 GEORGE P. FLETCHER, BASIC CONCEPTS OF CRIMINAL LAW 61 (1998)

282 DOUGLAS HUSAK, OVERCRIMINALIZATION: THE LIMITS OF THE CRIMINAL LAW 145, 150, 282 (2008).

283 ס' 1(א) לחוק החולה הנוטה למות קובע כי "חוק זה בא להסדיר את הטיפול הרפואי בחולה הנוטה למות תוך איזון ראוי בין ערך קדושת החיים, לבין ערך אוטונומיית הרצון של האדם והחשיבות של איכות החיים".

284 למשל, ע"פ 6353/94 **בוהבוט נ' מדינת ישראל**, פ"ד מט(3) 647, 653 (1995); ע"פ 6755/09 **אלמוג נ' מדינת ישראל**, פס' 6 (אר"ש 16.11.2009); רע"פ 2996/13 **ניאזוב נ' מדינת ישראל**, פס' כא (אר"ש 13.8.2014); ע"פ 105/17 **זיתוני נ' מדינת ישראל**, פס' 17 לפסק הדין של השופטת ברק-ארז (אר"ש 26.12.2017); ע"פ 8363/19 **גרנות נ' מדינת ישראל**, פס' 12 (אר"ש 8.6.2021); ע"פ 2417/20 **אלבו נ' מדינת ישראל**, פס' 6 (אר"ש 17.1.2022).

285 מרים גור-אריה "הרפורמה המוצעת לעבירות ההמתה במשפט הישראלי לאור עקרון האשמה" **משפטים על אתר** ה 1, 1 (2013); קרמניצר וגנאים, לעיל ה"ש 182, בעמ' 26; חאלד גנאים "הרפורמה בעבירות ההמתה: מעבר מרצח שבצידו עונש מופחת להמתה בנסיבות של אחריות מופחתת – אך אין די בכך" **מחקרי משפט** לג 245, 261 (2021).

286 רוני רוזנברג "המרוץ לעברת ההריגה – משמעות הסכמת הקרבן לסיכון עצמי במשפט הפלילי" **הפרקליט** נג 347, 372–375 (2014).

של כל יתר הזכויות,²⁸⁷ ובהיותה זכות מנויה ומפורשת בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו.

קדושת החיים והזכות לחיים מתחברות ומתנגשות. החיבור מכיר בחשיבותם העצומה של החיים, באופן כללי; בקשר להתאבדות החיבור הוא הצדקת בסיס ההפלה של גרימת התאבדות של אחר, לפחות ברמת הפשטה גבוהה. מבחינת שלב הפוגענות, אי-אפשר לבחון באופן לוגי אנליטי את המהלך הפוגע, משום שאנו קופצים בהכרח לתוצאת המוות, ומשום שהפועל "גורם" מופשט מכדי ליצור שיח ביקורתי.²⁸⁸

לצד החיבור, קדושת החיים מתנגשת בזכות לחיים. באופן כללי, מתח זה מתבטא בשאלת החשיבות של בחירה של אדם למות ואפילו להסתכן במוות.²⁸⁹ בקשר להתאבדות, המתח מתבטא בחדות בקשר לסיוע בהתאבדות של אחר, כאשר אותו אחר הוא בגיר שאינו פסול דין ואשר בחר בחופשיות ובמודע. להמשגת החיים כקודש או זכות יש חשיבות מכרעת, משום שהראשונה תומכת בבסיס ההפלה של סיוע בהתאבדות, ואילו השנייה מתנגדת לו, בתנאי שהסיוע לא כלל ניצול, מניע נסתר וכדומה. כמפורט בפרק א, רוב מדינות העולם המערבי, ובכלל זה ישראל, אינן מתירות סיוע פעיל בהתאבדות, אפילו סיוע רפואי. לנוכח איסור הסיוע בהתאבדות, תכליתן של עברות ההתאבדות כמכלול אינה הגנה על הזכות לחיים. לעומת זאת, "קדושת החיים" עשויה להיות המשגה רחבה דייה להקיף הן גרימת התאבדות והן סיוע למי שמבקש למות.²⁹⁰ תחתיה, הנזק מהתאבדות אינו התהליך הפגום של קבלת ההחלטה, אלא המוות עצמו.²⁹¹

כשם שהחוק הקיים מקשה את המשגת הערך המוגן באיסורי ההתאבדות כ"זכות לחיים", כך הוא מקשה גם את המשגתו כ"אוטונומיה" (או כ"כבוד").²⁹² אומנם, במקרים מסוימים עשוי לעלות חשש למניפולציה של המסייע כלפי אדם פגיע מתוך מניע אנוכי,²⁹³ כגון רצון ליהנות מירושה,²⁹⁴ או חשש שההתאבדות לא הייתה מרצון או שהמתאבד אינו בעל מסוגלות שכלית להחליט על כך.²⁹⁵ כמו כן הועלתה התפיסה

287 יניב רוזנאי והלל סומר "אם כל הזכויות: הזכות החוקתית לחיים" משפט ועסקים יט 537, 540–541, 543 (2016); קרמניצר וגנאים, לעיל ה"ש 182, בעמ' 25–26.

288 השוו לחוסר היכולת לבקר באופן לוגי אנליטי את ההפלה של "מעשה העלול להפיץ מחלה". אסף הרדוף "טיפול פלילי – איסור חולה: מבט ביקורתי בהפלה של הפצת מחלות פוטנציאלית" משפט וממשל כד 97, 102 (2022).

289 רוזנברג, לעיל ה"ש 286, בעמ' 363–367.

290 Bryant, לעיל ה"ש 43, בעמ' 159.

291 Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 119–120.

292 שלף יצא בהקשר זה נגד ייחוס עליונות לקדושת החיים על חשבון כבוד האדם: שלף, לעיל ה"ש 36, בעמ' 220–224.

293 Bryant, לעיל ה"ש 43, בעמ' 152 ו-159, Al-Alosi, לעיל ה"ש 45, בעמ' 278–279.

294 Wagner, Kane & Kallman, לעיל ה"ש 36, בעמ' 35.

295 Al-Alosi, לעיל ה"ש 45, בעמ' 278–279.

שלגיטימציה לסיוע בהתאבדות מאיימת על הפגיעים ביותר,²⁹⁶ שהתרת סיוע בהתאבדות תדחף אנשים חלשים ופגיעים לסיים את חייהם כדי להקל על יקיריהם,²⁹⁷ ותרמוז שיש חיים שלא שווה לחיות.²⁹⁸ אולם גם תחת השקפות כאלה התאבדות אינה כרוכה בעוול מובנה, אם היא נבחרת באופן אוטונומי, והחשש סובב סביב השפעה חיצונית.²⁹⁹ ניתן אף לגרוס כי אין בחירה יסודית יותר לאוטונומיה מאשר ההחלטה אם לחיות או למות,³⁰⁰ ולפיכך סיוע או עידוד לא פגעו במתאבד כל עוד הם לא פגעו באוטונומיה שלו.³⁰¹ כלומר, הקשר הסיבתי בין הסיוע בהתאבדות לבין הפגיעה באוטונומיה (או בזכות לחיים) אינו חזק מספיק.

את העימות הנורמטיבי בין "קדושת החיים" לבין "הזכות לחיים" (ולצידה הזכות לאוטונומיה או לכבוד) ניתן לתאר גם כעימות בין אפתיה לאמפתיה. ברגיל, עברות ההמתה החמורות כוללות תרחישים של אפתיה – אדישות וזילות – כלפי חייו של אחר.³⁰² והנה בענייננו הן כוללות תרחיש אשר לא רק שאינו משקף אפתיה, אלא משקף את היפוכה הגמור – האמפתיה. איסור הסיוע בהתאבדות ותחולתן הפוטנציאלית של עברות ההמתה על סיוע לאדם במצב רפואי ללא תקווה, החווה סבל וייסורים עזים, לממש את רצונו למות – פוגעים לא רק בזכות לחיים, אלא גם בערך האמפתיה.³⁰³ לא למותר להדגיש כי אף ששני התקדימים המרכזיים בישראל בנוגע להתאבדות סבבו סביב זוגיות, הנאשם יעקובוב הפגין אפתיה מוחלטת לזוגתו, בעוד הנאשמת קרוגולץ פעלה לבקשת זוגה והפגינה אמפתיה. ביטוי נוסף לאמפתיה עלה בפרשה אשר מעצם טיבה לא הגיעה לבית המשפט: מנהל מחלקה המטולוגית בבית חולים נעתר לבקשת בתו בת השלושים ושלוש, שהייתה חולת סרטן סופני וסבלה, המיתה והתאבד.³⁰⁴ לנוכח האמור לעיל עלינו לנקוט בחירה נורמטיבית ודוקטרינרית קשה. עמדתו מבכרת את רעיון הזכות לחיים על רעיון קדושתם, כלומר, את הזכות לבחור לסיים את החיים ואת הזכות המשנית שלא יאסרו סיוע אמפתי בכך.

296 Wagner, Kane & Kallman, לעיל ה"ש 36, בעמ' 35.

297 Al-Alosi, לעיל ה"ש 45, בעמ' 278.

298 Bryant, לעיל ה"ש 43, בעמ' 151; Al-Alosi, לעיל ה"ש 45, בעמ' 280; Wardle, לעיל ה"ש 43, בעמ' 81–82.

299 Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 119.

300 שם, בעמ' 68; Al-Alosi, לעיל ה"ש 45, בעמ' 277.

301 Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 70.

302 למשל, עניין רוטר-לופו, לעיל ה"ש 188, בפס' 25; ע"פ 3030/15 מוגרבי נ' מדינת ישראל, פס' 36 (נבו 19.4.2016); ע"פ 9232/18 טוטיקוב נ' מדינת ישראל, פס' 8 (נבו 5.11.2020).

303 השור שלף, לעיל ה"ש 36, בעמ' 218–220.

304 נרי ברנר וגלעד מורג "הרופא שהמית את בתו החולה: 'הוא פעל מאהבה'" ynet (1.12.2012) <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4313821,00.html>

2. תכליתיות

שלב התכליתיות בוחן אם הדין הפלילי מסוגל להילחם ביעילות בהתנהגות שמבקשים להפליל ובפגיעותיה. השלב מתפצל לאכיפות, המתמקדת בכוחו הפוטנציאלי של המשפט הפלילי למגר את ההתנהגות; ולצרות היתר, הבוחנת את היחס המשפטי להתנהגויות אחרות הפוגעות בערך המוגן.

(א) אכיפות

האכיפות בוחנת את יכולתן של הרשויות לאתר את סוג ההתנהגות המופלל ולתפוס את האחראים לו, לאסוף ראיות המספיקות לאישום ולהרשעה, ולצמצם את סוג ההתנהגות באמצעות ענישה.³⁰⁵

תת־פרק 2 עסק בקשיים בביסוס אישום. בהנחה שהצלחנו לאתר את העברה ולאסוף ראיות להרשעה, לא פשוט לדמיין כיצד המשפט הפלילי ירתיע את המעשים. באשר לסיוע בהתאבדות, ובהנחה שהמסייע יודע שמדובר בעברה, אם המתאבד הוא בן משפחתו הסובל, הוא יודע שיהיה קשה לאסוף ראיות נגדו, וייתכן גם שבן משפחתו יקר לו יותר מכפי שהאיסור מאיים עליו (אם כי ייתכן שהחולה יימנע מלבקש עזרה מפאת חששו לפגיעה משפטית בבן משפחתו).³⁰⁶ אם המסייע הוא רופא, ייתכן שהוא יודע כיצד לבצע את המעשים מבלי למשוך תשומת לב, או לנצל את העדר ההגדרה למונחי המפתח באיסור כדי להישאר מחוץ לתחולת האיסור.³⁰⁷ באשר לגרימת התאבדות, מסופקני אם אדם מן היישוב מעלה בדעתו הקשר פלילי. החוק הקיים אינו אוסר זאת במפורש, ותקדים יחיד אינו יכול להוביל לידיעה ציבורית רחבה או אפילו צרה בנושא.

(ב) צרות יתר

בין שניצמד ל"קדושת החיים" ובין שניצמד ל"זכות לחיים" כבסיס הערכי של איסורי ההתאבדות, עולה בעיה של צרות יתר. באשר לקדושת החיים, במובן מופשט ההישענות על הצדקה דתית יוצרת צרות יתר משום שהמשפט הפלילי הישראלי בכללותו אינו נשען מבחינה נורמטיבית על תפיסה דתית אלוהית, ואין חדש בטענה שקיימות סתירות מהותיות רבות בין ציוויים דתיים לבין המשפט המודרני. במובן קונקרטי יותר עולה צרות יתר מבחירת המחוקק לא להפליל סיכונים עצמיים כאלה ואחרים של הפרט, דוגמת צורות בילוי הכרוכות בסיכון גבוה, כגון טיפוס הרים, שחייה ביים ללא פיקוח,

Paul H. Robinson & John M. Darley, *The Utility of Desert*, 91 NW. U. L. REV. 453, 454–305 456 (1997); Neal Kumar Katyal, *Deterrence's Difficulty*, 95 MICH. L. REV. 2385, 2386, 2389–2492 (1997); Dan M. Kahan, *Between Economics and Sociology: The New Path of Deterrence*, 95 MICH. L. REV. 2477, 2489–2490, 2496 (1997).

306 השוו *Zavala*, לעיל ה"ש 43, בעמ' 320.

307 השוו *Dimopoulos*, לעיל ה"ש 180, בעמ' 229.

ואפילו סוגי ספורט מסוימים.³⁰⁸ המחוקק גם אינו אוסר עישון טבק, אשר מוביל אלפים בישראל למותם מדי שנה.³⁰⁹ במובן הקונקרטי ביותר עולה צרות יתר מהבחירה להפיל עידוד להתאבדות או סיוע בהתאבדות כאשר ההתאבדות עצמה אינה אסורה.³¹⁰ אם התאבדות פוגעת בקדושת החיים, מתבקשת המסקנה שהתאבדות אינה מקובלת כשלעצמה.³¹¹ תחת תפיסה של קדושת החיים, המתאבד אינו עוד הקורבן, ואפילו לא צד משני לעברה, אלא העבריין העיקרי. אף שהעמדתו לדין של המת אינה מתיישבת עם החוק הישראלי,³¹² אין מניעה דוקטרינרית להעמיד לדין את השורדים. בחירת המחוקק לא להפיל נסיונות התאבדות חותרת לכיוון ההפוך מזה שאליו מכוונת בחירתו להפיל סיוע בהתאבדות.³¹³ כך גם באשר לבחירת המחוקק לא לאסור יציאה מישראל לצורך התאבדות, מה שמכונה "תיירות התאבדות".³¹⁴ פעולה כזו נעשית מחוץ לסמכות השיפוט, וככלל הסמכות המקומית אינה מסדירה אותה.³¹⁵ זה המצב גם בישראל.³¹⁶ באשר לזכות לחיים, מצד אחד עברות ההמתה בישראל הן כאמור רחבות ועמומות ביותר, ולכאורה מסוגלות להגן על הזכות לחיים בהקשרים רבים מאוד. מצד אחר, מוות אנושי לא בשיבה טובה שכיח פי כמה וכמה מאישומים בעברות המתה, ומגיע בהקשרים מגוונים ללא ניחוח פלילי.³¹⁷ פירוש הדבר הוא שההגנה על הזכות לחיים רחוקה מלהיות שלמה ושיטתית. כך ביתר שאת לגבי סיכונים סדרתיים שלה.³¹⁸

- Cheryl Hanna, *Sex Is Not a Sport: Consent and Violence in Criminal Law*, 42 B.C. L. REV. 308 (2001); Vera Bergelson, *Autonomy, Dignity, and Consent to Harm*, 60 RUTGERS L. REV. 723, 727 (2008).
- 309 תמיר שאנן וגיא אזולאי "יש לך סיגריות? המס עליהן הורג אותי" **המשפט** כא 67, 75 (2015); הרדוף וסיטבון, לעיל ה"ש 189.
- 310 Taylor, לעיל ה"ש 43, בעמ' 619–620.
- 311 Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 120.
- 312 ס' 236 לחסד"פ: "נפטר אדם ייפסק כל הליך פלילי נגדו."
- 313 לניסיון לצמצם את הסתירה ראו Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 110 ו-123; Bryant, לעיל ה"ש 43, בעמ' 159.
- 314 Al-Alosi, לעיל ה"ש 45, בעמ' 259 ו-261.
- 315 שם, בעמ' 262.
- 316 אסף הרדוף "תפסת מקצת, תפסת הכל: עולם ללא גבולות, משפט ללא גבולות – תחולת המשפט הפלילי הישראלי על פעילות מקוונת, בשום מקום ובכל מקום" **מאזני משפט** יד 5, 43 (2021).
- 317 הרדוף וסיטבון, לעיל ה"ש 189.
- 318 לדוגמה, סיכונים בריאותיים מגוונים וקשים מצד תעשיית המזון מהחי, כהפצת מחלות והגברת הסיכון לחלות: Justine Hinderliter, *From Farm to Table: How This Little Piggy Was Dragged Through the Market*, 40 U.S.F. L. REV. 739, 742 (2006); Anastasia S. Stathopoulos, *You Are What Your Food Eats: How Regulation of Factory Farm Conditions Could Improve Human Health and Animal Welfare Alike*, 13 N.Y.U. J. LEGIS. & PUB. POL'Y 407, 409–433 (2010); ג'ונתן ספרן פויר **לאכול בעלי חיים** 40, 131–156 (נעמי כרמל מתרגמת 2010).

נקודה שראויה להדגשה נעה מהתמותה אל מהלכים מוקדמים. למעט ניסיון, המתאים רק לעברת הרצח בגין דרישת המטרה שבו, עברות ההמתה חלות רק במקרי מוות. התמקדות בתוצאת המוות מובילה בהכרח להתעלמות ממקרים קרובים. שאלות של סיבתיות נתפסות כ"הכל או לא כלום": הנאשם אחראי לגמרי לנזק או אינו אחראי כלל.³¹⁹ כאשר המוות קורה, התגובה השיפוטית מאוחרת; היא לא תושיע את המת, ולכל היותר תשלח מסר מרתיע לעבריינים פוטנציאליים. לעומת זאת, כאשר הנאשם נהג באופן שאינו מקובל עלינו אך הסיפור לא תם במוות, בין משום שהקורבן לא הצליח להתאבד ובין משום שהוא בחר לבסוף לא להתאבד, המשפט הפלילי נותר מחוץ לתמונה.

חלק מהבעיה קשור לחוסר ידיעה של הרשויות: קורבנות רבים של אלימות משפחתית אינם מסוגלים להעריך או לנסח את חוויותיהם מול העברייין, כל עוד הם מצויים במערכת יחסים עימו; ואם התאבדו, אבדה ההזדמנות לספר את סיפורם.³²⁰ חלק אחר מהבעיה קשור לחוסר כלים בדין המהותי. באנגליה כתב סטנרד (Stannard), בעקבות פרשת *Dhaliwal*,³²¹ שהמשפט הפלילי הקיים הוא עלבון לצדק, שכן הוא אינו מאפשר להרשיע בעברת המתה את מי שדחף אדם אחר למוות באמצעות ניצול נפשי ורגשי שיטתי.³²² בישראל, בעניין **יעקובוב**, הספיקה דחיפה מנטלית להתאבדות, לאחר שבית המשפט הטעים את תחושת האיין-מוצא של הקורבן על רקע תקיפות פיזיות מתמשכות.³²³

אילו הגיע למשטרה סיפורה של אישה שהתאבדה לאחר שבן זוגה ריסק את נפשה בביטויים קשים וביחס מכפיר, אך ללא תקיפה פיזית, ספק אם הייתה נערכת חקירה, לא כל שכן העמדה לדין והרשעה. אילו פנתה אותה אישה, בעודה בחיים, אל המשטרה בבקשה שתעזור לה במצוקתה, היא הייתה נענית בוודאי שאין מה לעשות. השמתו של אדם במצב רגשי ונפשי של איין-מוצא אינה עברה כשלעצמה. המשפט הקיים מצטיין בהמשגת פגיעות בגוף או בקניין, אך לא בהמשגת פגיעות רגשיות-נפשיות.³²⁴ עברות קיימות מתייחסות לנזק רגשי או נפשי כדבר שנלווה לנזק אחר, ולא כנזק עצמאי,³²⁵

319 Binder & Chiesa, לעיל ה"ש 43, בעמ' 80.

320 Lodge, לעיל ה"ש 21, בעמ' 283.

321 עניין *Dhaliwal*, לעיל ה"ש 40, המתואר לעיל ליד ה"ש 136.

322 John E. Stannard, *Sticks, Stones and Words: Emotional Harm and the English Criminal Law*, 74 J. CRIM. L. 533, 534 (2010).

323 ע"פ **יעקובוב**, לעיל ה"ש 154, בפס' 14; דנ"פ **יעקובוב**, לעיל ה"ש 155, בפס' 17.

324 השוו לטענה שאי-התייחסות של המשפט הפרטי לנזקים רגשיים אינה מוצדקת, פוגעת בקורבנות, ויוצרת אפקט חברתי רעיל: Hila Keren, *Valuing Emotions*, 53 WAKE FOREST L. REV. 829 (2018).

325 למשל, בקשר לעברת האונס, Rigel Oliveri, *Statutory Rape Law and Enforcement in the Wake of Welfare Reform*, 52 STAN. L. REV. 463, 479 (2000); Katharine K. Baker, *Why Rape Should Not (Always) Be a Crime*, 100 MINN. L. REV. 221, 227–228 (2015).

והדבר אינו מוצדק.³²⁶ אין עברה כללית של גרימת מצוקה נפשית, חמורה ככל שתהיה.³²⁷

אכן, הפללה של פגיעה רגשית-נפשית כשלעצמה היא עניין סבוך.³²⁸ אולם דחיקתו של אדם לקצה הסבולת הנפשית והרגשית, בפעולה אטומה וקהת חושים או ברצף של פעולות כאלה, צריכה לעניין אותנו גם כאשר היא לא הובילה למוות, אלא "רק" לנסיון התאבדות או לפגיעה קשה אחרת.³²⁹ את חוויית הנפגע, אשר כיום אינה מומשגת כלל אך ניתנת להמשגה כ"מיטוט נפשי/רגשי", עלינו לנסות למנוע. מישור הנפש והרגש פגיע לא רק למתקפות פיזיות, אלא גם – ואולי אף במיוחד – למתקפות מילוליות, לאפתיה ולביטויי אכזריות, אשר מותרים כיום לחלוטין. אם יופללו, יזכה המשפט בכלים שיאפשרו למנוע מוות והתאבדות, ולא רק להגיב בעונש בדיעבד.

(ג) חלופות הפללה

לעיל ראינו כי הפוגענות של התנהגויות מסוגים מסוימים מציבה סיבה ערכית להפלתן, אך יכולתו של המשפט הפלילי לצמצמן מציבה סיבה מכשירנית להפללה. אולם ייתכן שקיימת דרך רכה יותר לבלימת הפוגענות, בתפיסה שאת הסנקציה הפלילית ראוי לשמור למקרים ההכרחיים.³³⁰ עקרון השיוריות (the *ultima ratio principle*), שלפיו על הדין הפלילי לשמש מוצא אחרון,³³¹ תובע חיפוש אחר חלופות מידתיות.³³² מלאכה זו קשה מאוד בענייננו – מניעת התאבדויות.

אפשרות משפטית שנראית מידתית היא תביעה נזיקית. כמוסבר בתת-פרק 2, תביעה נזיקית בגין גרימת התאבדותו של אחר היא רעיון ותיק במשפט האנגלו-אמריקני, אך כך גם דחייתו. תביעות כאלה נתקלות בקשיים דוקטרינריים דומים לאלה הקיימים במשפט הפלילי, ואף ביתר שאת, בהעדר המדינה כבעלת דין ובהעדר כוחות השיטור שלה. גם בישראל הרעיון קיים, אף שברגיל הוא מתמקד בתביעות נזיקיות בגין

326 Stannard, לעיל ה"ש 322, בעמ' 545-546 ו-555. באופן דומה נכתב כי לא בצדק דיני הנוזיקין מייחסים לנזק הרגשי מעמד נחות, וכי ראוי לשנות זאת. Betsy J. Grey, *The Future of Emotional Harm*, 83 FORDHAM L. REV. 2605 (2015).

327 כחריג פורמלי, ס' 368 לחוק העונשין עוסק בחבלה של קטין או חסר ישע, ומדגיש "בין גופנית בין נפשית".

328 Stannard, לעיל ה"ש 322, בעמ' 555.

329 במולדובה החוק אוסר הסתה להתאבדות באמצעות ניצול נפשי, ומחמיר במקרי תלות חומרית של הנפגע בפוגע. בטג'יקיסטן קיימת עברה של הנעת אדם להתאבדות באמצעות איומים, יחס אכזרי או השפלה שיטתית. באלבניה קיימת עברה של גרימת התאבדות בגין יחס רע שיטתי שפוגע בכבוד הפרט במגורים משותפים. Munro & Aitken, לעיל ה"ש 41, בעמ' 741. עברות אלו חלות רק כאשר ההתאבדות הצליחה.

330 HERBERT L. PACKER, *THE LIMITS OF THE CRIMINAL SANCTION* 250 (1968).

331 JEREMY BENTHAM, *THEORY OF LEGISLATION* 199 (reprinted 1975).

332 Jareborg, לעיל ה"ש 254, בעמ' 524-525.

התאבדות של מטופלים.³³³ לתביעות נזיקין עשויים להיות גם חסרונות הקשורים לתורת המשחקים. למשל, הטלת אחריות על פסיכיאטרים בגין התאבדות של מטופלים עלולה להוביל לסינון מטופלים המצויים בסיכון גבוה להתאבדות, ולפיכך למניעת טיפול נחוץ עבורם ולעלייה בשיעור ההתאבדות.³³⁴

אפשרות נוספת לצמצם לפחות חלק מההתאבדויות קשורה לפיקוח על נשק. רוב האנשים המנסים להתאבד אינם מתים, אך במקרי ירי שיעור ההצלחה גדול פי ארבעים מאשר בנטילת רעל, שהיא שיטת ההתאבדות השכיחה ביותר, האחראית לחמישים אחוז מההתאבדויות. צמצום גישה לנשק עשוי למנוע התאבדות. חוקי "דגל אדום" (red flag) מתירים החרמה זמנית של נשק כדי למנוע סכנה שעלולה לנבוע ממנו.³³⁵ הגבלת הגישה לנשק חם עשויה למנוע ביצוע מוצלח של התאבדות, ואפילו תקופת צינון בין רכישת הנשק לבין קבלתו עשויה למנוע התאבדות.³³⁶

במקומות מסוימים, המועדים במיוחד להתאבדות, מתבקש פיקוח. התאבדויות של אסירים ניתנות לקישור להעדר נהלים מקיפים למניעת התאבדות בבתי סוהר. התאבדות היא גורם המוות העיקרי בבתי כלא מקומיים בארצות הברית, והשני בבתי כלא מדינתיים.³³⁷ היא גם גורם המוות העיקרי בקרב עצורים הממתנים למשפטם.³³⁸ אף שכל אלה מוחזקים לא מרצונם ומצויים בסיכון התאבדות גבוה, בתי משפט נוטים לא להטיל אחריות על הרשויות,³³⁹ וייתכן שיש מקום לשינוי מגמה.

חלופה נוספת להפלת הסיוע בהתאבדות, ומתוך תפיסה של הזכות לחיים, היא להתירו בפיקוח. ססתומי ביטחון יבטיחו שהמבקש להתאבד יהיה מיודע היטב בדבר האפשרויות שלפניו, לרבות טיפול תומך, ושהוא גיבש עמדה מרצון חופשי; שהסיוע יוגבל למי שסובלים ממחלה סופנית, על פי שתי חוות דעת רפואיות לפחות; ושנתקיים תקופת צינון לפני ביצוע ההליך.³⁴⁰

חלופה נוספת תהיה לנסות לזהות סוגי מקרים שבהם אנשים מתאבדים, ולהציע דרכים לקטוע את שרשרת ההתאבדות. בהנחה שהתאבדות צפויה בסוגי מקרים

333 תביעת משפחתו של נער שהתאבד לאחר שהושעה מבית ספרו בשל מעשה קונדס נדחתה, ונקבע כי ההתאבדות לא הייתה צפויה: ע"א 7021/99 **עובון ויצמן נ' סלע**, פ"ד נו(1) 822 (2001). בפרשה עדכנית נדחתה תביעת נזיקין נגד בית חולים פסיכיאטרי בגין התאבדות של מטופלת, בקביעה שלא הוכחה רשלנות. ע"א 7276/18 **עובון פלונית נ' המרכז לבריאות הנפש "מעלה הכרמל"** (אר"ש 2.3.2021).

334 Dillbary, Edwards & Vars, לעיל ה"ש 39, בעמ' 490.

335 Dalafave, לעיל ה"ש 39, בעמ' 870-871 ו-877-882.

336 Ayres, Shelley & Vars, לעיל ה"ש 39, בעמ' 75-76.

337 Chui, לעיל ה"ש 39, בעמ' 1403 ו-1411.

338 David E. Patton & Fredrick E. Vars, *Jail Suicide by Design*, 68 U.C.L.A. L. REV. DISC. 78, 338 (2020).

339 שם, בעמ' 83.

340 Al-Alosi, לעיל ה"ש 45, בעמ' 281-282.

מסוימים, מצד אחד, ובהנחה שהיא ניתנת לקשירה סיבתית לפעולה קונקרטית של אדם אחר, מצד אחר, ניתן לצפות לתגובה מדינתית רצינית ושיטתית על המהלך.³⁴¹ לבסוף, חזית מרכזית כללית במאבק בהתאבדויות צריכה למוטט מכשול שכרגע נראה שהמשפט הוא דווקא מאבני הבניין שלו: שיפוטיות חברתית. זו קשורה בעיקר לשתי האצבעות המאשימות הראשונות (המתאבד ומשפחתו), שאולי מסיטות את תשומת הלב מהאצבע השלישית (החברה ומוסדותיה). שיפוטיות זו מחלחלת עד לשפה עצמה.³⁴² הכתם החברתי מחבל במאמץ להציע סיוע רפואי לאלה המבקשים להקל את מותם בגין ייסוריהם הפיזיים, המובילים לעיתים לדיכאון ולחרדה.³⁴³ כתמים חברתיים וסטריאוטיפים בנוגע לבריאות הנפש מדכאים פניות לעזרה נפשית.³⁴⁴ אף אם אנו מעוניינים במיגור ההתאבדות, מחשבות בדבר העדפה לא להיות בחיים בנקודת זמן מסוימת הן דווקא שכיחות למדי.³⁴⁵ צמצום הכתם החברתי המוטבע באלה השוקלים התאבדות בפרט ובאלה הסובלים נפשית בכלל עשוי להוביל לגישה חומלת ורציונלית יותר, שתאפשר לאנשים סובלים לשתף את סיבותיהם למות ולזכות ביחס מכבד ואף בעצות על חלופות לרעיון סיום החיים, וכך למנוע התאבדויות.³⁴⁶

(ד) המאזן

יש לאמוד את ההשלכות השליליות של הפתרונות שלעיל, ולבחור את הפתרון ההסדרתי המוצלח. "פגיעת האיסור", קרי המחיר הערכי מעצם ההפלה, כוללת את שלילת החירות העיונית או האינטרס של הפרט לנהוג באופן הרצוי בעיניו;³⁴⁷ ואם האיסור סובב סביב מוצר צריכה או שירות, פגיעות נלוות נובעות מיצירת שוק שחור.³⁴⁸ "פגיעת האכיפה", דהיינו המחיר הצפוי מאכיפת האיסור בהתאם לאסטרטגיית האכיפה, כוללת פגיעות בחשודים, במורשעים ובסביבתם המשפחתית והחברתית, לצד עלות כלכלית הנובעת מתפעול האכיפה.³⁴⁹ גם לחלופות הפלה יש השלכות שליליות – למשל, דיני הנזיקין פוגעים בקניין, ודיני המס עלולים ליצור שוק שחור.

341 ציפיה זו טרם הוגשמה גם מחוץ לישראל: Munro & Aitken, לעיל ה"ש 41, בעמ' 732 ו-736.
 342 לטענה כי המילה "אובדנות" כרוכה בשיפוטיות, מסכלת את האפשרות שההמתה העצמית מבטאת אוטונומיה ובחירה, ומאותתת על אדם הזקוק להצלה, ראו רותם, לעיל ה"ש 11, בעמ' 42.
 343 Bryant, לעיל ה"ש 43, בעמ' 211.
 344 Nadarajah, לעיל ה"ש 39, בעמ' 105.
 345 גיימיסון, לעיל ה"ש 8, בעמ' 32–33.
 346 Bryant, לעיל ה"ש 43, בעמ' 212.
 JOEL FEINBERG, HARM TO OTHERS: THE MORAL LIMITS OF THE CRIMINAL LAW 7–8 347 (1984); Miriam Gur-Arye, *Comments on Douglas Husak's Overcriminalization*, 1 JRSLM. REV. LEGAL STUD. 21, 33 (2010).
 348 Stuntz, *Self-Defeating Crimes*, לעיל ה"ש 253, בעמ' 1886–1887.
 349 בג"ץ 5699/07 פלונית (א') נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד סב(3) 550, פס' 38 לפסק הדין של השופט לוי (2008).

באשר לגרימת התאבדות, קשה לתאר פגיעה בחופש של הגורם, מפאת היות הגרימה שם פעולה מופשט לחלוטין, שאי־אפשר לחברו לסכמה חברתית בעלת משמעות. אולם ראוי לשוב ולהדגיש כי בישראל אין הכרח שהגרימה תהיה כרוכה בכיצוע עברה עצמאית, ובמובן זה ההפללה של גרימת המוות עשויה להעניש בגין מעשה שאינו אסור כשלעצמו. לצד זאת, פגיעת האכיפה עולה מכך שביסוס תיק מצריך חיטוט בנפשו של המת. העמדה לדין בעברת המתה בקשר להתאבדות עלולה גם להתנגש בתפיסה הציבורית של עברות המתה.³⁵⁰

באשר לסיוע בהתאבדות, איסורו פוגע בסופו של דבר במבקש למות, בגין הפגיעה הצפויה במי שמבקש לסייע לו, יהא זה בן משפחה, חבר או רופא.³⁵¹ איסור שולל את החופש לעזור למבקש להתאבד, ובעקיפין גם את החופש של המבקש להתאבד לקבל עזרה בכך. ייתכן שדלות הפרקטיקה של העמדה לדין בגין סיוע בהתאבדות משקפת מענה מסוים לדיסוננס, במובן של העלמת עין מהתופעה, ככל שקיימת תופעה כזו בישראל. ללא אישומים בסיוע בהתאבדות, הפגיעה באוטונומיה המשתקפת מהאיסור מצטמצמת לכאורה. אולם הפגיעה שרירה וקיימת, שכן קיומו של האיסור ותחולתן הפוטנציאלית של עברות ההמתה מונעים את עולם הרפואה מלסייע למי שמבקש למות. איסור סיוע בהתאבדות אף מגביר – או למצער מנציח – את הכתם החברתי. רק מעט עזרה זמינה למי שמבקש לסייע את חייו בכבוד, על רקע ההפללה של סיוע בהתאבדות.³⁵² באשר לאכיפה, זו פוגעת באופן מעשי בחירותו של המסייע ודוחקת אותו עמוק יותר למחלת, באופן שעלול להוביל להתאבדות כואבת יותר, מבחינה פיזית ורגשית, ולחוויות מוות בודדה במיוחד של מי שממילא חש בוודאי בודד ביותר. הגם שהכרעה נורמטיבית לעולם נתונה לוויכוח ערכי, סבורני שהפללה של התנהגויות הקרובות להתאבדות אינה ראויה ואף אינה יעילה. במצטבר לקושיות הדוקטרינריות, לנוכח אפסות האישומים אל מול שכיחותה של תופעת ההתאבדות, ראוי להרהר מחדש בכלי הפלילי. במתכונתה הנוכחית ואולי בכלל, עברת הסיוע בהתאבדות אינה ראויה להתקיים כלל. לעומתה, קונסטרוקציית הגרימה רעועה ביותר, ואם ביכולתנו לזהות סוגי מקרים שבהם התאבדות צפויה, על המדינה לפעול למניעתם. בראש ובראשונה עלינו לתרום להפסקת השיפוטיות החברתית בתחום, אשר מאפינת את החברה גם בזירות הקשורות של בריאות הגוף והנפש.³⁵³

350 השוו Zavala, לעיל ה"ש 43, בעמ' 327.

351 Al-Alosi, לעיל ה"ש 45, בעמ' 281.

352 Bryant, לעיל ה"ש 43, בעמ' 153–154.

353 אסף הרדוף "חיסוי ללא מיצוי: דיני החסיונות, הגיונם ומוגבלותם – בעקבות ספרו של יצחק עמית חסיונות ואינטרסים מוגנים (2021)" הפרקליט נה 311, 333–337 (2022).

סיכום

היחס להתאבדות רווי סתירות ודיסוננסים: אישיים, חברתיים ומשפטיים. במישור האישי, האשמת המתאבד הקרוב לנו משקפת את אהבתנו וגעגוענו אליו, את חוסר האונים שלנו לנוכח העדר האפשרות להשיבו, ואת הריק שנוותר בנו בלכתו. במישור החברתי אנו מצרים על ההתאבדות, אך שופטים את המת ואת משפחתו במקום להציע חמלה בשעה קשה במיוחד. אנו מבקשים להילחם בתופעה, אך איננו מסוגלים אפילו לומר שפלוגי התאבד, משל הייתה זו מילה מקוללת; ביטויים כגון "הלך לעולמו" באים לטשטש אמת פרטית וחברתית.

במישור המשפטי נולדה תחילה עברת ההתאבדות, שכולה דיסוננס: עברה עבור המתים, בגין המוות. לאחר מכן נולדה עברת הניסיון להתאבד, עבור אלה שניסו למות ונכשלו, ואשר במקום מוות הוענשו, לעיתים במיתה – דיסוננס נוסף. בהמשך נולדה עברת ה"שידול או סיוע להתאבדות", עבור אלה שביקשו לסייע לאחרים למות או לשדלם לכך. העברות הראשונות נעלמו מן העולם, ואילו האחרונה רווחת מאוד גם כיום – עוד דיסוננס. בישראל היא אף כרוכה בדיסהרמוניה דוקטרינרית אל מול יתר עברות ההמתה – דיסוננס מצטבר.

לצידה מבליחה קונקרטיזציה של עברות ההמתה הכלליות בדמות החלתן על גרימת התאבדות, אך זאת באופן נדיר ביותר – הן מחוץ לישראל והן בתוכה. רק מקרה אחד ויחיד הוביל להרשעה מנומקת בבית המשפט העליון – טיפה בים ההתאבדויות, אשר היו ונותרו גורם תמותה ממשי בישראל ומרכזי בעולם. זהו דיסוננס נוסף.

דיסוננס נורמטיבי אחר קשור לדיסהרמוניה בין התכלית לדוקטרינה. רעיון קדושת החיים אינו מתיישב עם סובלנות להתאבדות ולנסיונות התאבדות; ואילו רעיון הזכות לחיים אינו מתיישב עם איסור הסיוע בהתאבדות.

זהו חלק מדיסוננס מערכתי. כאשר אדם גורם לאחר מצוקה נפשית המובילה אותו להתאבדות, הוא עשוי לעמוד לדין בגין עברת המתה, אף שהדבר נדיר ביותר, כאמור. לעומת זאת, כאשר הוא גורם מצוקה נפשית קשה וחמורה לא פחות, אך כזו שלא הובילה להתאבדות, אין לדין הפלילי כלים להתמודד עימו. התערבות המדינה לאחר ההתאבדות עומדת בסתירה לאדישותה או חולשתה לפני ההתאבדות, בשלב החיות. כאשר אדם אינו אחראי למצוקה הנפשית של האחר אך תרם לפתרון ההתאבדות בתמיכה פיזית, מילולית או רגשית, הוא עשוי לעמוד לדין בגין עברת המתה או עברת שידול-סיוע. כאשר הנאשם אחראי הן למצוקה והן לפתרון ההתאבדות, הוא עשוי לעמוד לדין בשתי הקונסטרוקציות (או כלל לא, כבעניין *Drew*³⁵⁴). לבסוף, גם כאשר הנאשם אינו אחראי למצוקה ולא תרם להתאבדות, אך אחראי לשלום המתאבד באופן כלשהו ולא מנע את התאבדותו, הוא עשוי לעמוד לדין בגין עברת המתה, אף שגם מקרים אלו נדירים, כאמור.

354 עניין *Drew*, לעיל ה"ש 251.

הכלי של עברות המתה כלליות או קונקרטיות אינו מתאים להתמודדות עם תופעת ההתאבדות. כעניין דוקטרינרי ונורמטיבי, עולים קשיים וסתירות. כעניין מעשי, הכלי זנוח כמעט לחלוטין. אל מול נחרצות השימוש השיפוטי בכלי באותם מקרים ספורים שבהם נעשה בו שימוש, אי-אפשר להצדיק או אפילו להבין את זניחתם הכמעט-מוחלטת של הכלים הללו להתמודדות עם תופעות אנושיות רווחות וכואבות. על המשפט למצוא כלים חלופיים לצמצום תופעת ההתאבדות, ובראש ובראשונה לעודד את החברה לחדול מהשיפוטיות בסוגיה – כלפי אלה הזקוקים לסיוע נפשי בכלל וכלפי אלה החווים מחשבות על התאבדות בפרט – ולהפסיק לטשטש את האמת ולכבסה במילות קוד, כגון "הלך לעולמו". אם אכן ראוי לערב את המשפט הפלילי, יש לגבש עברה שתתאים ככלי מניעתי מוקדם, ולא רק ככלי ענישה מאוחר. גם כאן המפתח דומה, וקשור להבנת החשיבות של הנפש והרגש, אשר מחוץ להקשרים פיזיים אינם זוכים כמעט בהגנת המשפט הפלילי. חשוב ככל שיהיה, המבט המשפטי הרחב והיסודי בערכי החיים והגוף אינו צריך לבוא על חשבון מבט משפטי דומה בעולם שדרכו אנו חווים את חיינו – עולם הרגשות והתחושות.³⁵⁵ הגיע השעה שנשלח יד מגוננת אל הנפש.

355 אסף הרדוף "סוגיה ליברלית מופקרת: האם להפליל, להסדיר או להפקיר 'בגידה' מינית בנישואין?" המשפט כז 89, 99 (2021).